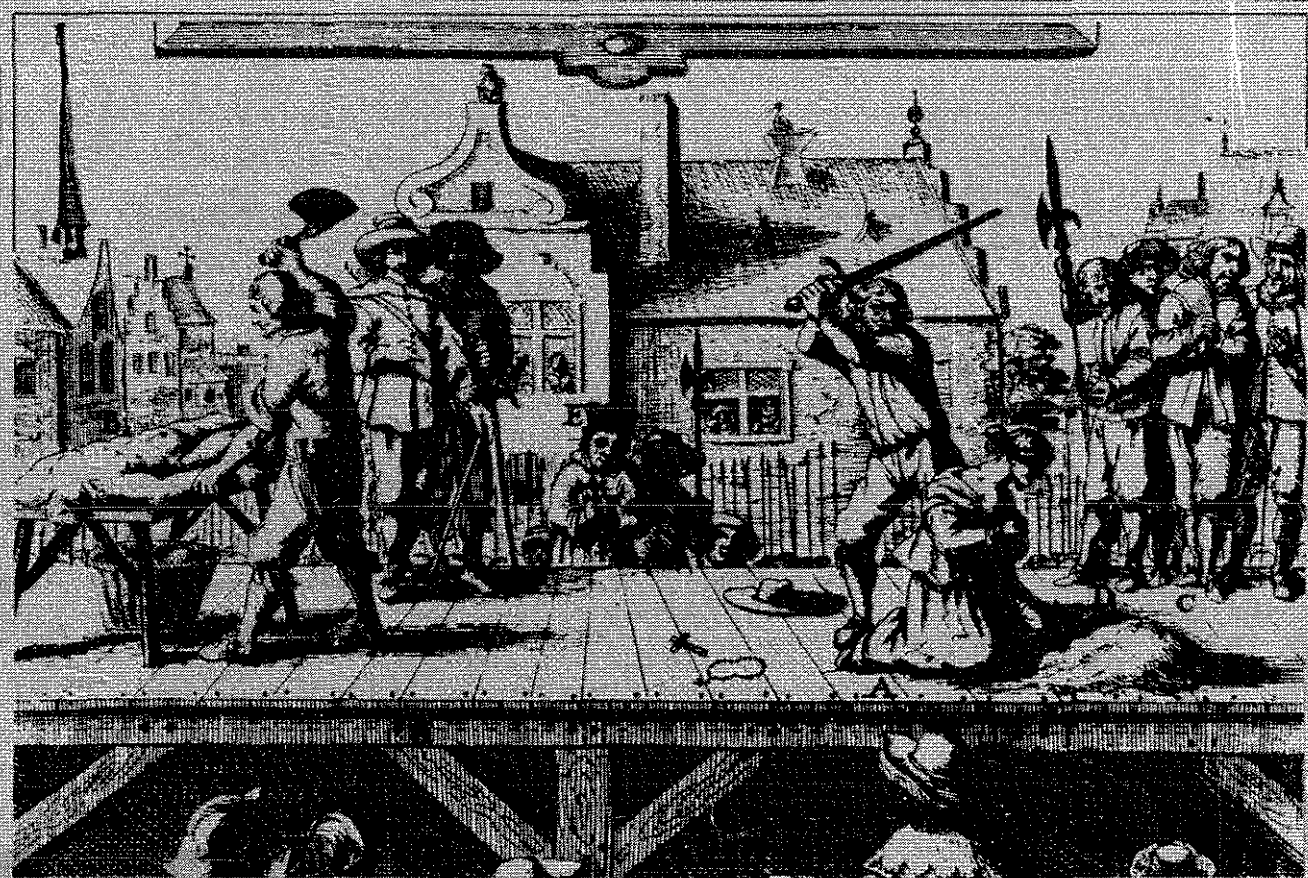

Straffen door de eeuwen heen

Het Leven

de beul, het tuchthuis en de gevangenis

MAG

W-C
544

ua-cst

H. STEENSMA

STRAFFEN DOOR DE EEUWEN HEEN

DE BEUL, HET TUCHTHUIS EN
DE GEVANGENIS

OMNIBOEK – DEN HAAG

UFS

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Omslag Rob Lucas

© 1982 Omniboek, Den Haag

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 620 7213 5

SISO 395.82 UDC 343.8

Inhoud

INLEIDING 7

I. VAN SCHERPREDICHTER TOT TUCHTHUIS 15

1. De levensstraffen 16
2. De lijfstraffen 36
3. De middeleeuwse gevangenis 44

II. HET TUCHTHUIS 48

III. DE GEVANGENIS 57

1. De organisatie van het gevangeniswezen 1821 58
2. Cellulaire opsluiting 62
3. De Beginselenwet en de Algemene Maatregel van Inwendig Bestuur van 1886 69
4. De Gestichtenwet 1884 74
5. Wettelijke regelingen 84
6. De arbeid 91
7. Het beklagrecht van de gedetineerden 94
8. De commissie van Toezicht 95
9. Enige uitgangspunten van het hedendaagse gevangenisbeleid 96
10. Het personeel 96
11. De individuele behandeling en bejegening 98
12. Penitentiaire inrichtingen 1980 en hun arbeidsmogelijkheden 101
13. Gevangenis voor vrouwen 103

IV. VAN GENOOTSCHAP TER ZEDELIJKE VERBETERING DER GEVANGENEN TOT REKLASSERING 105

V. VEENHUIZEN: VAN BEDELAARSKOLONIE TOT PENITENTIAIRE INRICHTING 111

VI. GESCHIEDENIS VAN DE BIJZONDERE STRAFGEVANGENIS LEEUWARDEN 117

1. Het tuchthuis van Leeuwarden 120
2. De Gevangenis Leeuwarden 124
3. De Hoogerhuis-zaak 135
4. Het Huis van Bewaring Leeuwarden 136

GERAADPLEEGDE LITERATUUR 141

REGISTER VAN PERSONEN 143

VERANTWOORDING AFBEELDINGEN EN BIJZONDERE STUKKEN 144

Inleiding

In iedere samenlevingsvorm van mensen ontstaan normen op welke overtreding door de groepsgenoten gereageerd wordt door de overtreder te straffen en iedere maatschappij kent haar strafwetten en strafproces.

Het is een natuurlijk verschijnsel dat mensen elkaar corrigeren, in het gezin wijzen de ouders hun kinderen terecht, tuchtigen hen als zij gestelde regels overtreden of worden van bepaalde voorrechten onthouden, dit gebeurt in de maatschappij „in het groot”.

Normoverschrijdingen waren in de Griekse en Romeinse cultuur voornamelijk privaatrechterlijke aangelegenheden tussen de dader en het slachtoffer en waren aanvankelijk nauw verbonden met sacrale elementen in die culturen totdat daarin differentiatie optrad en de rechtswetenschap haar eigen weg ging. In dit recht nam het strafrecht een zeer bescheiden plaats in, de meeste delicten deden dan ook voor de dader een civielrechterlijke verbintenis ontstaan tot schadevergoeding aan het slachtoffer. Slechts gemeenschappelijke en politieke delicten werden van staatswege bestraft met verbanning of dood.

Ook in het oud germaanse recht kende men als voornaamste gevolg van normovertredingen de compositio, de afkoop. Agressief straffend werd opgetreden tegen werkelijk gevaarlijke delicten.

Na de val van het Romeinse Rijk trokken de koningen en landsheren er weer op uit om hun versplinterde gebied onder hun macht te krijgen en trokken geleidelijk alle rechtspraak tot zich: de rechtspleging in stamverband werd vervangen door de rechtspraak door landsheren of diens vertegenwoordigers.

Het vooronderzoek, de voorlopige vrijheidsbeneming en de pijnbank doen hun intrede en met wrede en onbarmhartige lijf- en levensstraffen wordt gestraft in naam van God en Justitie.

In de loop van de 18e eeuw ging er een roep op om een humaner en rechtszekerder straf-

rechtspleging en tevens ging men zich bezinnen op de rechtvaardiging van de straf. Evenwel bleef men het er over eens dat de dader van een strafbaar feit een kwaad had gepleegd wat vergolden moest worden, eenzelfde gedachte als in de middeleeuwse tijd.

Negentiende eeuwse rationalisten achten het mogelijk de mate van schuld van de dader om te rekenen in een leedtoevoeging. Het Wetboek van Strafrecht van 1886 bevatte een eenvoudig strafstelsel om tot deze berekening te kunnen komen. De rechter van 1886 was gebonden aan de mate van schuld van de dader en deze diende hij „om te zetten” in een corresponderende leedtoevoeging.

Reeds ten tijde van het tot stand komen van het Wetboek van Strafrecht van 1886 had de ontwikkeling der gedragswetenschappen nieuwe gedachten over dader, schuld en straf geïntroduceerd.

Het begrip schuld bleek niet het simpele, eenvoudige verwijt aan een uit eigen vrije wil handelende mens te zijn. Zeer veel daders kon men het kwaad dat zij hadden aangericht niet of slechts ten dele verwijten gezien de onvrijheid van de menselijke geest en de vele gradaties van ziekelijke en gestoorde geestvermogens.

De leedtoevoeging, gekoppeld aan de mate van schuld resulteerde in kortere vrijheidsstraffen en andere lichte straffen.

Omdat deze leer echter niet in overeenstemming was met de geldende vergeldingsleer kwam er een compromis tot stand: Uitgangspunt van het strafrecht bleef de leedtoevoegende vergelding, waar dit nodig bleek kon een maatregel tot beveiliging van de maatschappij opgelegd worden: de psychopatenwetten van 1925.

In 1951 wordt ingevolge artikel 26 van de Beginselenwet Gevangeniswezen een doel gegeven aan de wijze van de tenuitvoerlegging van de door de rechter opgelegde leedtoevoeging en wel: verbetering van de dader en diens terugkeer in de maatschappij.

In dit boek wordt een overzicht gegeven van de straffen die eertijds in ons land toegepast wer-

den en van het hedendaagse gevangenisstelsel met haar wettelijke regelingen.

Aan enkele penitentiaire inrichtingen wordt in dit werk wat meer aandacht besteed te weten: de inrichtingen te Veenhuizen en de voormalige strafgevangenis Leeuwarden. Veenhuizen om haar zo merkwaardig rijke geschiedenis – in

Veenhuizen is zelfs een gevangenis museum – de voormalige Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden deels om dezelfde reden, anderzijds omdat de strafgevangenis Leeuwarden destijds de beruchtste was!

H. Steensma

Beeld van Vrouwe Justitia aan het voormalig stadhuis te Hindelopen.

Schema van de straffen die gedurende de 14e eeuw tot aan het einde van de 18e eeuw in de Nederlanden werden toegepast.

DOODSTRAFFEN:

- a. Onthoofding.
- b. Ophanging.
- c. Wurging.
- d. Verbranding.
- e. Ketelstraf.
- f. Radbraking.
- g. Levende begraving.
- h. Verdrinking.

LIJFSTRAFFEN:

- 1. Verminkende straffen: a. Afhakken van ledematen.
b. Verminking van tong, neus, oren of ogen.
- 2. Straffen aan huid en haar: a. Geseling.
b. Kaalscheren van het hoofd.
c. Brandmerking.

ONTERENDE STRAFFEN:

- a. Staan aan de schandpaal.
- b. Zitten op de kaak.
- c. Zitten in de schandmantel.
- d. Dragen van de schandstenen.
- e. Slepen van de schandslede.

BOETEDOENINGEN:

- a. Bede om vergiffenis in het openbaar.
- b. Offeren van een of meerdere kaarsen.
- c. Het doen van een strafbedevaart.

VRIJHEIDSSTRAFFEN:

- a. Verbanning.
- b. Galeistraf.
- c. Gevangenisstraf.

VERMOGENSSTRAFFEN:

- a. Verbeurdverklaring.
- b. Boeten.

D E R D E T I T E L.

V A N D E S T R A F F E N.

E E R S T E H O O F D S T U K.

V A N D E O N D E R S C H E I D E N S T R A F F E N.

Art. 25.

De straffen, in dit wetboek vastgesteld, en buiten welke geene andere door de regters mogen ingevoerd worden, zijn:

1. Doodstraffen.
2. Schavotstraffen.
3. Gevangenis.
4. Bannissement.
5. Verklaring van eelloosheid.
6. Verklaring van onbekwaamheid tot alle of eenige ambten, posten of bedieningen.
7. Verklaring van vervallen te zijn van eenig ambr, post of bediening.
8. Geldboeten.

Art. 26.

De doodstraffen zijn twee in getal, de strop en het zwaard.

Art. 27.

De straf met den strop wordt voor de schandelijkste gehouden, en uitgevoerd op het schavot aan manspersonen, door het ophangen aan een galg, en aan vrouwspersonen door het verworgen aan een' paal.

Art. 28.

De straf met het zwaard wordt uitgeoefend door onthoofding van den veroordeelden, knielende op het schavot en geblinddoekt.

Art. 29.

Het doode ligchaam van den gestraften moet altijd in eene gewone kist geplaatst, en alzoo begraven worden.

Art. 30.

De Regters mogen de bezorging der begrafenis aan de nabestaanden van den gestraften vergunnen.

Art. 31.

In beide de gevallen, bij de twee *laatstvoorgaande druiken* uitgedrukt, moet de begrafenis des nachts in stilte en zonder eenige plegtigheid geschieden.

Art. 32.

De andere schavotstraffen zijn vier in getal:

1. Het geeselen en brandmerken.
2. Het geeselen.
3. Het zwaard over het hoofd.
4. Het te pronk staan.

Art. 33.

Het geeselen geschiedt met roegen op den blooten rug van den misdadigen, staande aan een' paal gebonden, en de armen opgehaald.

Art. 34.

Het brandmerken wordt vernigt met een heet ijzer op den schouder van den veroordeelden.

Art. 35.

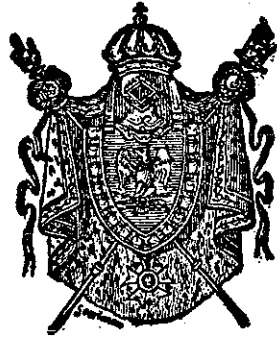
Het zwaaijen met het zwaard over het hoofd moet altoos vergezeld gaan met dezelfde toebereidselen, welke bij de onthoofding worden in acht genomen.

Art. 36.

De regters zijn bevoegd, om bij doodstraffen en alle andere schavotstraffen in hunne vonnissen te bevelen, dat de hoedanigheid van de misdaad des veroordeelden zal worden uitgedrukt, het zij in geschrift op een houten bord, het zij door eenig ander gebruikelijk kenteeken, en het welk gedurende de straf oefening zal worden ten toon gesteld.

CODE PÉNAL.

EDITION OFFICIELLE.

A L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE,
POUR COMPTE DE

JEAN ALLART ET IMMÉRZEEL ET COMP.
A AMSTERDAM ET ROTTERDAM.

MDCCCXI.

E E R S T E B O E K. 5

VAN DE STRAFFEN IN ZAKE VAN MISDAAD EN WAN-
BEDRIJF, EN DE GEVOLGEN DIER STRAFFEN.

Art. 6.

De straffen op misdaad gesteld, zijn of *lijfstraffen met eerloosheid verknocht*, of *blootelijk onteerende straffen*.

Art. 7.

De LIJFSTRAFFEN met eerloosheid verknocht, zijn:

- 1°. De dood;
- 2°. Eenwige dwangarbeid;
- 3°. Wegvoering naar een oord van ballingschap;
- 4°. Dwangarbeid voor een tijd;
- 5°. Het tuchthuis.

Het brandmerk, en de algemeene verbeurdverklaring van goederen, kunnen bij vonnis tevens met een lijfstraf vereenigd worden, waar de wet dit bepaalt.

Art. 8.

De BLOOTELIJK ONTEERENDE STRAFFEN zijn;

- 1°. De kaak;
- 2°. Uitbanning;
- 3°. Ontzetting van burgerfchapsregten.

Art. 9.

De NOETSTRAFFEN (op wanbedrijf gesteld) zijn:

- 1°. Gevangenzetting voor een tijd in een verbeterhuis.
- 2°. Opfchorting voor een tijd, in zekere burgerfchapsregten (*droits civiques*), burgerlijke regten (*droits civils*), en regten van maagfchap;
- 3°. Geldboete.

DE NEDERLANDSCHE WETBOEKEN,

zooals zij tot op het einde van het jaar 1892
zijn gewijzigd en aangevuld,

BENEVEN'S

DE BELANGRIJKSIE DER IOI HUNNE VERKIARING
DIENSIIGE WEIEN EN WEIIELUKE
VERORDENINGEN, MEI VERWIJZING NAAR DE
TOT ELK ARTIKEL BEIREKKELIJE
FRANSCHIE EN NEDERLANDSCHE WEISBEPALINGEN,

UITGEGEVEN DOOR

Mr. J. A. FRUIN,

Hoogleeraar te Utrecht.

DERDE DRUK.

(bewerkt door **Mr. M. S. POLS**, Hoogleeraar te Utrecht,
met medewerking van **Mrs. R. FRUIN JAZN.** en **Th. A. FRUIN**,
Advokaten te Utrecht en te Amsterdam)

UTRECHT, 'S-GRAVENHAGE,
J. L. BEIJERS, MARINUS NIJHOFF.
1893

TITEL II.

Straffen.

9. De straffen zijn:

a. hoofdstraffen:

- 1°. gevangenisstraf, (Sr. 10—17, 19, 21, 22, 26, 27, 35;
Stb. 1884 n°. 3, a. 1. 6 7)
- 2°. hechtenis, (Sr. 18—27, 35; Stb. 1884 n°. 3, a. 3
n°. 1. 6.)
- 3°. geldboete; (Sr. 23—27, 35)

b. bijkomende straffen:

- 1°. ontzetting van bepaalde rechten; (Sr. 28—31)
- 2°. plaatsing in eene rijkswerkinrichting; (Sr. 32,
35, Stb. 1884 n°. 3, a. 8)
- 3°. verbeurdverklaring van bepaalde voorwerpen;
(Sr. 33—35)
- 4°. openbaarmaking van de rechterlijke uitspraak.
(Sr. 36) — (C. P. 6—11, 464.)

10. De gevangenisstraf is levenslang of tijdelijk.

De duur der tijdelijke gevangenisstraf is ten minste een
dag enten hoogste vijftien achtereenvolgende jaren. (Inv. 7b.)

Zij kan voor ten hoogste twintig achtereenvolgende jaren
worden opgelegd in de gevallen waarin op het misdrijf
levenslange en tijdelijke gevangenisstraf ter keuze van den
rechter zijn gesteld, en in die waarin wegens strafver-
hooging ter zake van samenloop van misdrijven, herhaling
van misdrijf of het bepaalde bij artikel 44, de tijd van
vijftien jaren wordt overschreden. (Sr. 92, 93, 97b, 102b,
108b, 115b, 157 n°. 3, 164b, 166 n°. 3, 168 n°. 2, 170 n^o.
3, 172b, 174b, 288; 289, 57, 421—423.)

Zij kan in geen geval den tijd van twintig jaren te
boven gaan. (Stb. 1884 n°. 3, a. 1, 2.)

Hoofdstuk I

Van scherprechter tot tuchthuis

Terechstelling van verraders Maastricht 1638.

1. De levensstraffen

Misdaad en straf zijn twee begrippen die door de jaren heen onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

De Romeinse geschiedschrijver Tacitus (55-105) beschrijft in zijn „*Germania*” de straffen die in gebruik waren bij de Germaanse volkeren die eertijds in stamverband ons land bewoonden: Overlopers naar de vijand en verraders werden opgehangen aan een dorre, bladerloze boom, verachtelijke dieren, honden en wolven, werden naast het slachtoffer gehangen om tot uitdrukking te brengen dat ook hij verachtelijk was. Schanddaden moesten verborgen blijven en daarom werden ontuchtelingen in een moeras geworpen, over het dode lichaam gooide men takken en biezen.

De opkomst van de steden en heerlijkheden deed een bijzonder wreed strafstelsel ontstaan om de mensen er van te weerhouden strafbare daden te doen, de lijf- en levensstraffen deden hun intrede. Eenheid in het strafstelsel bestond niet, bij gebrek aan landelijke wetboeken strafte de rechter dan ook: „*soe dat behoert in een land van goede justitie*”.

Een verdachte moest bekennen, desnoods op de pijnbank zodat het kwaad vergolden kon worden.

Ernstige misdaden werden gestraft met een van de doodstraffen:

- Onthoofding.
- Ophanging.
- Radbraking.
- Levende begraving.
- Worging.
- Verbranding.
- Verdrinking.
- Verstikking in een ketel.

Het ophangen aan de galg was min of meer de straf voor de gewone man, aanzienlijken, hoge militairen en mensen van adel werden onthoofd. Ongetwijfeld was onthoofding de mildste van alle doodstrafvormen als het tenminste maar niet gebeurde door de scherprechter van Haarlem, Evert Jansz., die zo onhandig met het beulswaard stuntelde dat hij zijn slachtoffers onnoemlijk veel leed berokkende.

De ergste doodstrafvorm waartoe iemand veroordeeld kon worden was radbraken: aan handen en voeten op het radbraakkruis vastgebonden werd de veroordeelde letterlijk door de beul kapotgeslagen. Veelal onthoofde de scherprechter het slachtoffer nadien en zette het hoofd op een ijzeren pin op het radbraakkruis.

Vrouwen werden aan een paal gewurgd waarbij de wurging soms op bevel van de rechters onderbroken werd, direct daarna moest de beul met de executie doorgaan.

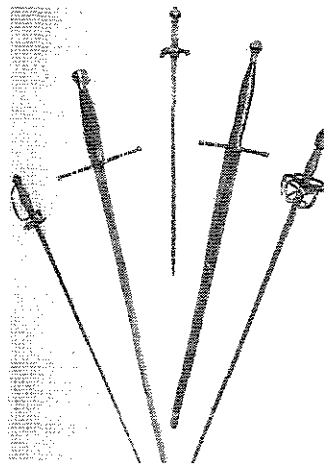
Verbranding aan een staak gebeurde met heksen en ketters waarbij heksen „*tot asse*” verbrand werden omdat men het risico niet wilde lopen dat het dode lichaam van een heks met hekserij door zou gaan. De terechtstelling van ketters werd veelal beëindigd als de slachtoffers door rookverstikking om het leven waren gekomen. Niet alleen heksen en ketters werden eertijds vervolgd, ook een groot aantal homofielen zijn in vroeger jaren om „*de sonde van sodomie*” om het leven gebracht. Werden de terechtstellingen van homofielen aanvankelijk geheim gehouden, later gebeurden deze meer en meer in het openbaar.

Ketel waarin valsemunters werden gestikt.

In het Groningse Niekerk werden op 21 september 1731 op een weiland van jonker de Mep-sche 21 mensen, beschuldigd van homofilie, gewurgd aan een paal. Van drie veroordeelden werd door de Groningse beul Anthony Snyder eerst het gezicht geblakerd omdat deze drie de zonde wel heel erg hadden bedreven.

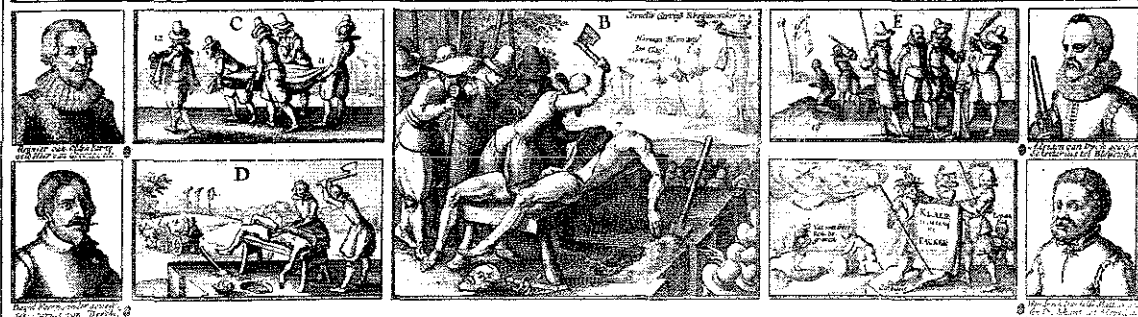
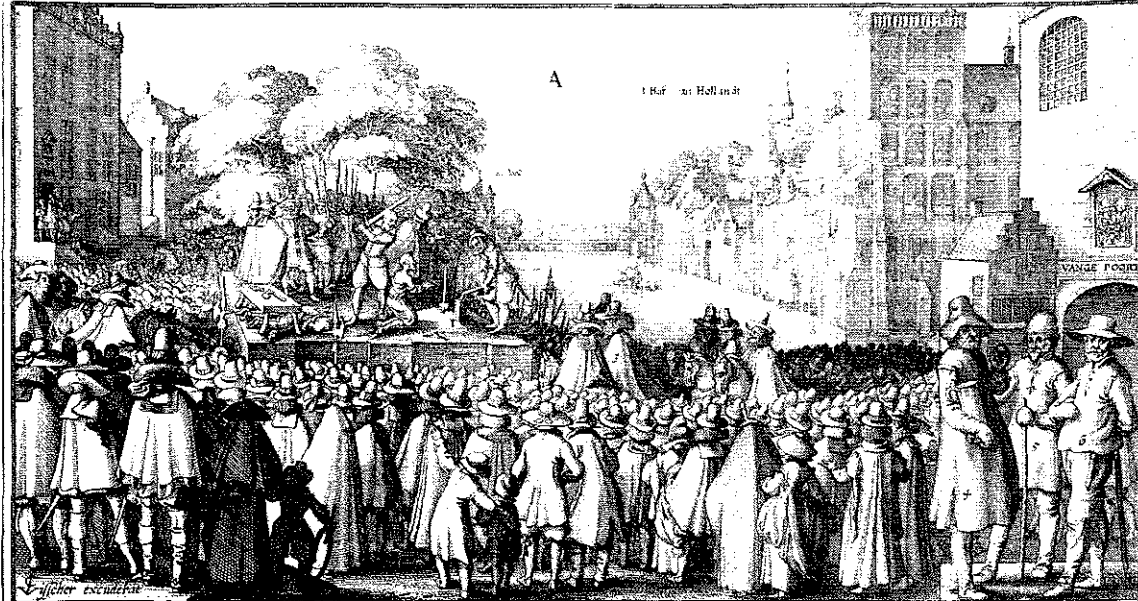
Eigenlijk had de beul zijn afschuwelijke werk 22 maal moeten doen doch een der beschuldigen, Sicco Arends, was reeds in de kerker overleden en zijn lichaam hing al enige dagen aan de galg te Zuidhorn. Na de executie werden de lichamen verbrand op een grote hoop turf, takbossen en pek. Ook het lichaam van Sicco Arends.

Beulzwaarden van de beul van Leeuwarden.

Terechtstelling van samenzweeters tegen Prins Maurits te 's-Gravenhage 1623

IVSTITIE OVER ENIGE ARMINIAENSCH E VERRADERS, GESCHIE T IN S GRAVENHAECH

Verdrinking was ook een straf die voornamelijk aan vrouwen toebedacht was. De stadhouder Schenk van Toutenburg liet in 1535 een aantal vrouwelijke Wederdopers die het Oldeklooster in Hartwerd mee bezet hadden in de Leeuwarder stadsgrachten verdrinken.

Valsemunters werden tot de ketelstraf veroordeeld, in een grote ketel met een gloeiend hete vloeistof werden ze gestikt.

Het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland deed vele wrede doodstrafvormen in 1809 verdwijnen, dit wetboek bepaalde dat de doodstraf slechts op twee manieren ten uitvoer mocht worden gebracht: door middel van de strop (ophanging voor mannen en verwurging voor vrouwen) of door onthoofding.

De latere, voor ons land van kracht zijnde Code Pénal schreef één executiewijze voor en wel onthoofding door middel van de guillotine.

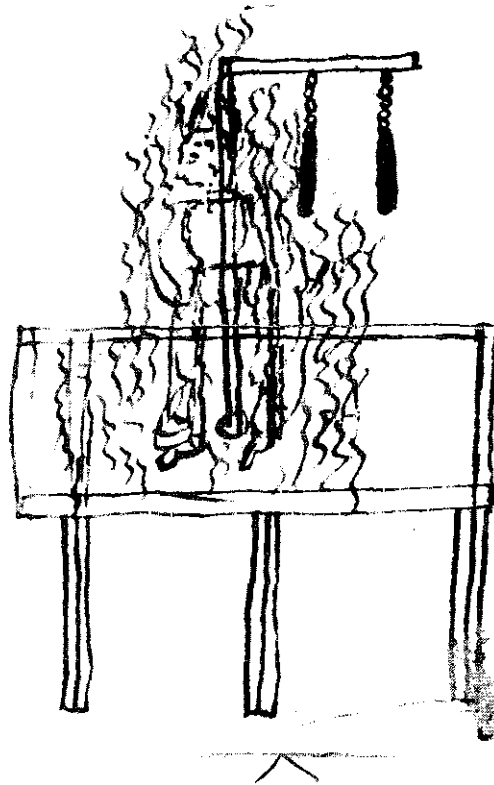
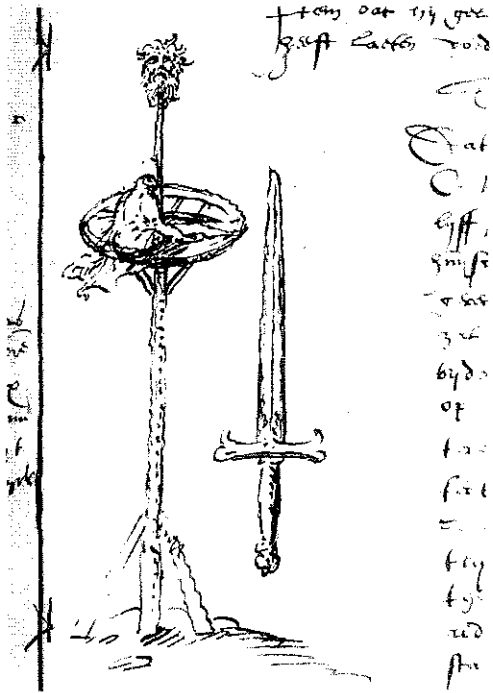
Na de bevrijding der Fransen werd de galg weer in ere hersteld totdat in 1870 de doodstraf werd afgeschaft.

Jan van Leiden maakte zich met zijn Wederdopers van de macht meester in Münster en stichtte er het „hemels Jeruzalem”. Bisschoppelijke troepen heroverden de stad en Jan van Leiden werd met de andere leiders doodgemarteld en hun lichamen tentoongesteld in ijzeren kooien aan de Lambertitoren.

Jacques d'Anchy – Wederdoper – in de kerker van het Blokhuis te Leeuwarden.

In de „waerbeysboucken” van Zierikzee werden vonnissen voorzien van een afbeelding van de wijze waarop de slachtoffers waren terechtgesteld.

Boven: Tekening bij het vonnis van Diereck Andriesz die, na onthoofd te zijn, op een rad gesteld werd.

Rechtsboven: Vonnis van iemand die verbrand werd.

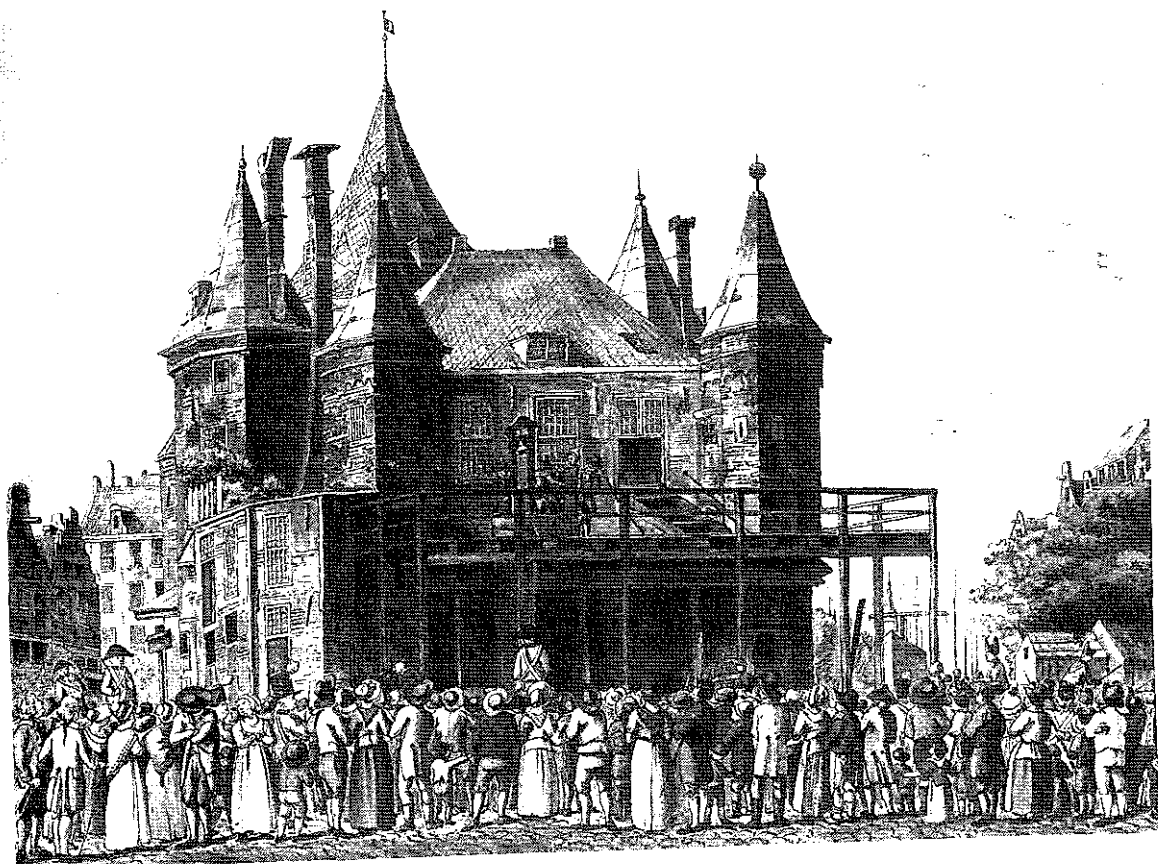
Verbranding van een Wederdoperse vrouw.

Leenaert Plovier wordt op de Steen te Antwerpen door verdrinking in een ton omgebracht, 1560

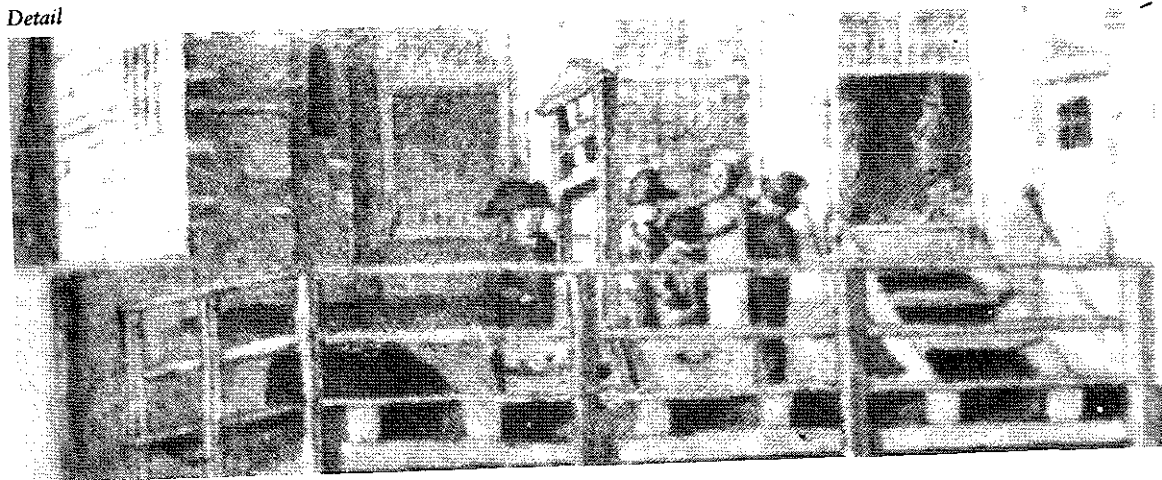
Titelblad van: HISTORIE DER MARIELAREN OF TIEN
 WAERACHTIGHE GETUYGEN JESU CHRISTI
 De illustraties op dit titelblad beelden martelingen en te-
 rechstellingen van Wederdopers uit

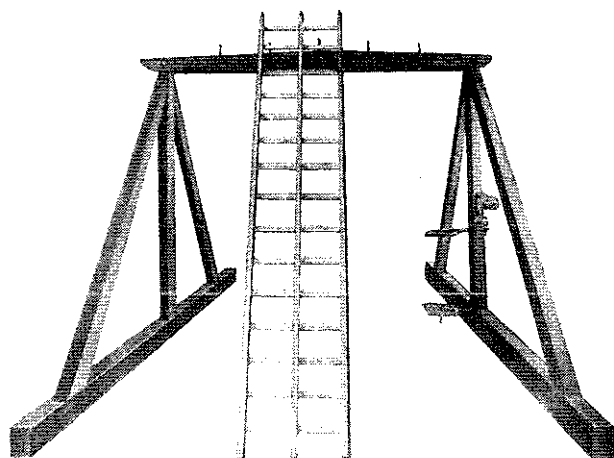

*Op 15 juli 1812 werden met de guillotine te Amsterdam
onthoofd:
Hester Rebekka Nepping
Adriana van Rijswijk
Gerrit Verkerk*

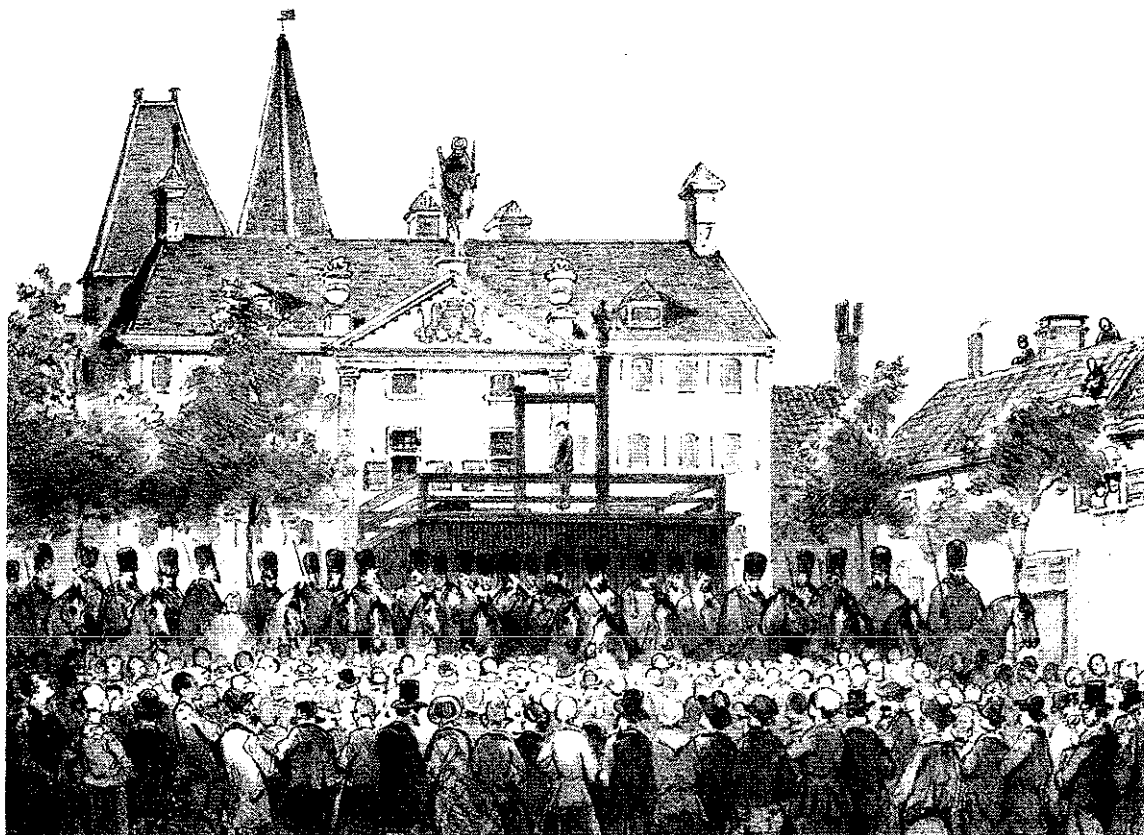
Detail

Galg voor 5 personen Bij wet van 17 september 1870 werd de doodstraf afgeschaft en konden de galgen worden opge-ruimd.

1856 Terechtstelling van A. Blom te Leiden.

Executies van de levensstraffen gebeurden in het openbaar op een daartoe bestaand of van te voren opgericht schavot voor het stadhuis of op het marktplein, in ieder geval op een plaats waar veel mensen de terechtstelling bij konden wonen en ... er lering uit trekken.

De man die in naam van de overheid belast was met de voltrekking van het vonnis was de „meester van den scherpen zwaarde” ofwel „scherprechter”, in de volksmond werd hij evenwel kortweg de beul genoemd. Een scherprechter werd door het stadsbestuur benoemd en ontving ook zijn salaris van de stad.

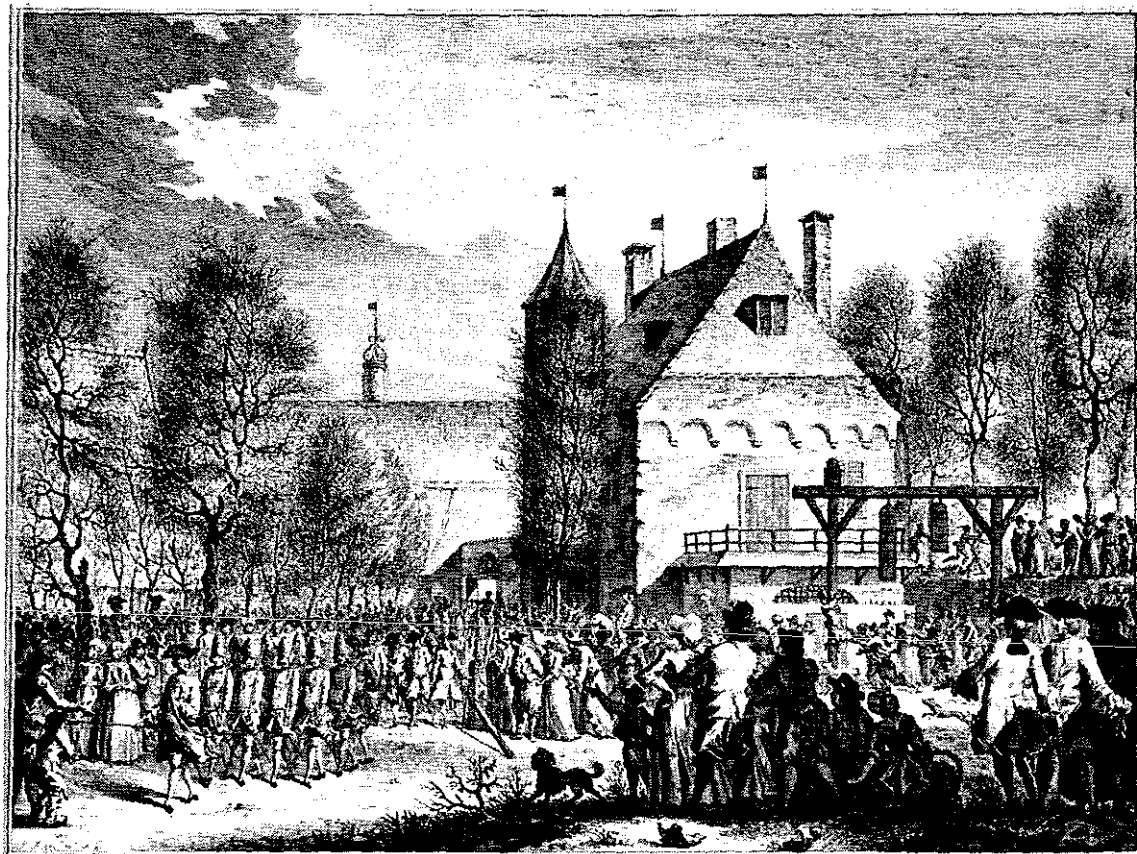
Erg geliefd was een beul niet, soms moest hij beschermd worden tegen volkshaat en sommige steden kenden verordeningen om hem hiertegen te beschermen.

De laatste scherprechter van ons land was een zekere Dirk Jansen, tevens laarzenmaker in Amsterdam.

Dirk Jansen kwam uit een befaamde scherprechtersfamilie: zijn oom Gerardus Jansen was stadsscherprechter van Amsterdam en ook zijn broer was beul.

Toen zijn oom Gerardus in 1826 stierf solliciteerde Dirk naar de open post maar omdat hij pas 25 jaar oud was vond men hem kennelijk

Galg en schavot voor het Blokhuis te Leeuwarden.

nog te jong om als zelfstandig scherprechter op te treden. Toch assisteerde hij al vanaf zijn 18e jaar bij executies!

Jacobus Ras, scherprechter van Overijssel werd benoemd te Amsterdam. Toen deze Ras in 1837 stierf dong Dirk Jansen opnieuw naar deze baan en nu met sukses. Bij Koninklijk Besluit werd in 1851 bepaald dat er in Nederland slechts twee scherprechters zouden zijn: één in Amsterdam en één in Arnhem. Toen de beul te Arnhem ontslagen werd in 1854 was Dirk Jansen Nederlands enige scherprechter. Veel doodstraffen heeft Jansen evenwel niet hoeven te voltrekken, het zullen er nog geen tien zijn geweest.

De laatste executie die scherprechter Dirk Jansen moest verrichten was op 31 oktober 1860 toen hij Joannes Nathan in Maastricht op moest hangen. Joannes had zijn schoonmoeder, ene weduwe Driesen vermoord en was daarom ter dood veroordeeld.

Om half tien op die dag verliet Joannes Nathan het gevangenhuis van Maastricht, naast hem liep een geestelijke, voor hem Dirk Jansen en achter hem een beulsknecht. Gendarmes zorgden voor de bewaking.

De terechtstelling was geen publieke vermakelijkheid zoals dat in de middeleeuwen het geval was: Nathan liep door doodstille staten, in de huizen waren de gordijnen gesloten, kinderen werden binnen gehouden. Ook voor het stadhuis waar het grote sombere schavot was opgesteld viel een beklemmende stilte toen de droeve stoet naderde. Naast het schavot was een vertrekje ingericht waar de veroordeelde zijn laatste geestelijke bijstand ontving.

Toen het tien uur sloeg beklom Nathan, vergezeld van de geestelijke het schavot, de beulsknecht ontdeed Nathan van zijn schoenen waarna Dirk Jansen hem de strop om de hals legde en op het valluik liet plaatsnemen. Enkele ogenblikken later deed de scherprechter het luik kantelen en was de laatste openbare terechtstelling in ons land voorbij.

Hoewel Jansen dit zelf nog niet wist hoefde hij nimmermeer het grote zwarte schavot te beklimmen, wel werd ook na 1860 verschillende malen de doodstraf uitgesproken, door de Koning werd echter steeds gratie verleend.

Was een terechtstelling op zich al bijzonder wreed, de wijze waarop een beul – in opdracht van de rechters en vastgelegd in het vonnis – moest handelen met het dode lichaam van een terechtgestelde getuigde van geen enkel respect of eerbied.

Lichamen van geëxecuteerden werden „*buy-ten gebracht*” d.w.z. naar het galgeveld gesleept op een „*horde*” een soort gevlochten slede van tenen of eenvoudigweg vastgebonden aan de staart van een paard. Op dat Galgeveld werden de lichamen van terechtgestelden tentoongesteld: aan de galg, op het rad of aan de paal. Deze lichamen bleven daar op het galgeveld totdat ze vergaan waren: „*de vogelen des hemels ten prooye gelaten en tot afschrick van het algemeen*”.

Loon van de scherprechter van Friesland volgens de Nauwkeurige en Duidelijke Verklaring over de Statuten, Ordonnantien, Reglementen en Costumen van Rechte in Friesland 1753.

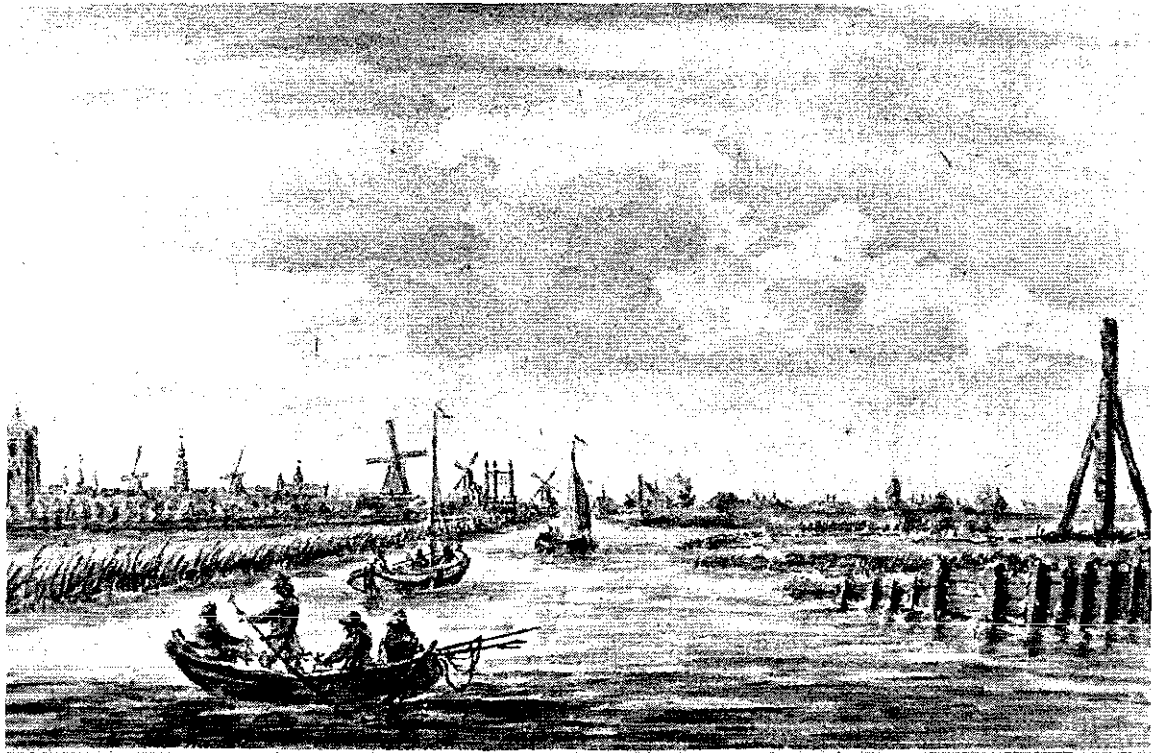
<i>Scherprechter.</i>	
Voor 't Visiteeren van een Gevangens Rug	1 0 0
Voor 't Turtureeren met Duim-yfers	0 10 0
Met Scheen-schroeven, insgelyks	0 10 0
Gelyk meede voor 't Rekken	0 10 0
Voor 't Geesfelen	1 0 0
Voor 't Brand-merken	0 10 0
Voor yemand uit de Stad te geleiden	0 10 0
Voor 't Rabraaken	6 0 0
Ingevalle yemand Gerabraakt zynde, 't Hoofd word afgehouden, insgelyks	6 0 0
Voor 't doode Lichaam op 't Rad te zetten	3 0 0
Voor alle Capitaale Justitien	6 0 0

De galgevelden die zich buiten de stad bevonden, staan op oude kaarten vaak afgebeeld met een driehoekje of een afbeelding van een galg. Er waren verschillende galgetypen: sommige steden hadden een galg bestaande uit een grote stenen kuip waarop drie zuilen waren gemetseld welke met dwarsstangen waren verbonden, de zuilen droegen leeuwen die het stadswapen in hun klauwen hielden. Aan de stangen werden de lichamen gehangen die na verloop van tijd bij gedeelten in de stenen kuip vielen.

Wegens landverraad werd Gilles van Ledenbergh in 1618 gevangen gezet, in de gevangenis pleegde van Ledenbergh zelfmoord. Zijn lichaam werd gekist en bewaard (op welke wijze is onbekend) en eerst een jaar na zijn dood met kist en al aan een galg op het galgeveld aan de Trekvlies buiten Den Haag opgehangen.

Het Galgerack Leeuwarden 1774.

galgerack met twee Lieden worden voorstelt Straat in het jaar 1774.

Veel eenvoudiger waren de houten galgen, deze bestonden uit twee of drie in de grond geplaatste palen verbonden door dwarsbalken waaraan de lichamen gehangen werden.

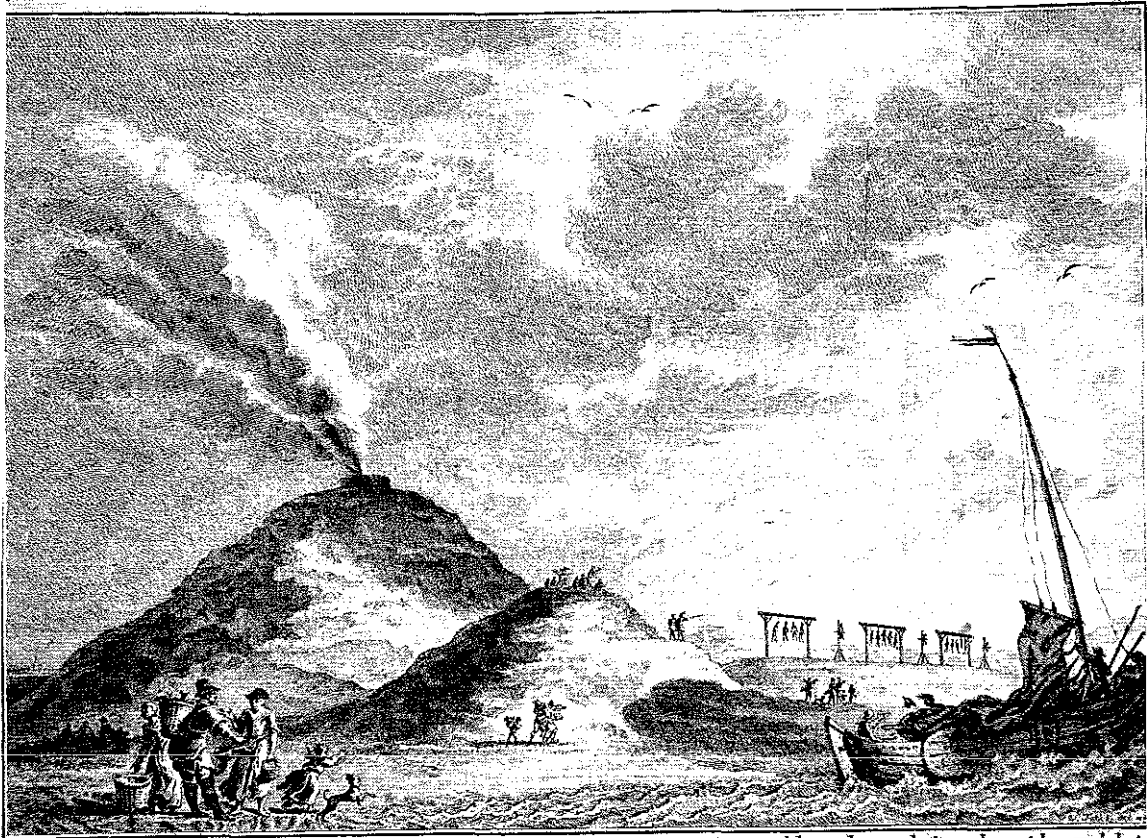
In de directe nabijheid van de galg bevonden zich enige raden en palen. Het rad was een op een paal geplaatst wagenwiel waarop een terechtgestelde (soms nog levend!) gezet kon worden, de loodrecht in de grond staande palen dienden eveneens om er lichamen tegen aan te zetten.

Het zal ongetwijfeld de bedoeling zijn geweest de tentoonstellingsgalg te gebruiken voor in de stad opgehangenen, het rad voor geradbraakten en de paal voor gewurgden. In de praktijk werd hiervan echter afgeweken.

Niet alleen werden lichamen van terechtgestelden naar het galgeveld gesleept maar ook dat van bijvoorbeeld zelfmoordenaars.

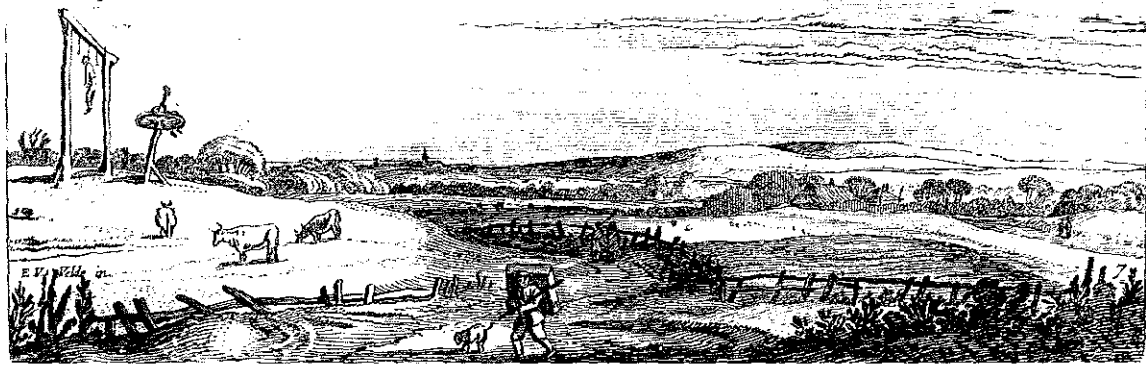
Zo werd eens ene Gerrit Bazel die zich in het tuchthuis verhangen had ondersteboven aan de galg opgehangen. Bijzonder merkwaardig is wel het vonnis van een zekere Jan Pieterss. Deze man had zich in zijn eigen huis van het leven beroofd, waarschijnlijk uit zwaarmoedigheid want om een misdaad werd hij niet gezocht.

Toch oordeelden schout en schepenen van Utrecht dat het dode lichaam van Pieterss. door een gat in de muur van het huis weggesleept moest worden naar het galgeveld om onder de galg begraven te worden „als een hont”.

De Lichamen der Mitalingen van 't Oost-Ind Comp. Schip NYENBURG ten toon gesteld, op de Zeeduinen, bezuiden Kykduin
F. HOUTUYN Gravé

† Gerecht buyten Haerlem.

Galgeberg bij Haarlem

Jan Smit opgehangen buiten Haarlem.

Jan Smit, pendu hors de Haarlem, le 1573. Jan Smit, suffocant à Harlem en son château, le 1573.

Eene *Albertus Gerrits van Groningen*, oud achttien Jaaren, beledt vrywillich en met genoechzame omftandigheden eene Huisbraake, door hem en zyne Complicen hier in de Provincie gepleegt, en waar van de præparatorie Informatien met zyne Confessie volkoomen over eenftemden; Zoo dat niemant eenige de minfte twyffelinge hadt aan de waarheit van deze zaak, en hy alzo na de Wet met den Doodt geftraft moefte worden.

Maar 't Hof, aanmerkende zyne jonge Jaaren, en hoe ligt zulk een Jongeling door quadt gezelschap daar toe hadt konnen zyn verleidt, oordeelde dat zoo oyt; zeker in dit geval de *L. 37. §. 1. ff. de Min.* behoorde plaats te hebben, indien anders van zyn vorich goed gedrag en eenigzins gunstige omftandigheden yetwes geblyken kon: Waaron dan ook alleen met dit oogmerk aan hem Proces gegeven is, opdat hy zulks door voldoende bewyzen aantoonen, en alzo gelegentheit geven mochte, dat *Commisericordie avaris* ontrent hem geoeffent, en hy alzo met eene mindere Straffe afgedaan konde worden.

Doch die goede intentie van den Hove diende maar alleen om zyn Leven voor een korten tydt te verlengen, terwyl in plaatze van dit, door den *Procureur Generaal* in tegendeel ten klaarften bewezen wierdt, dat hy van zyn eerste Kindtsheit af een ondeugende Jonge was geweest, die zich van tydt tot tydt aan verscheide Guiteryen, en aan Dieverye zelfs hadt schuldich gemaakt; En dat 'er voorts in 't geval zelfs niets tot zyne verschooninge te vinden was: Waaron hy dan ook eindelyk ter Doodt verwezen, en aan de Galge opgehangen is, den 13 July 1715.

By welk geval wy hier noch in 't voorbygaan aantekenen, hoe dat een Mandt a twee daar na door de Moeder het Lighaam van dezen haaren Zoon by *Requeste* wierdt verzocht, doch te gelyk ook aan haar gewetigert, en geoordeelt dat het zelve aldaar moeft blyven hangen tot affchrik van andere. Behalven dat men op diergelyke verzoeken, misfchien niet zonder reden, ook noch wel in overleg zouw mogen oemmen, of niet de Rechter na 't vellen van de Sententie zyn werk gedaan hadt, zoo ras de zelve ter executie was gelegd; *Judex enim, postquam semel Sententiam dixit, postea judex esse definit; semel enim male seu bene officio functus est, L. 55. ff. de Re judic.* Hoewel die Wet anders op zulk een geval eigentlyk niet ziet, en 't Hof ook zelfs by myn tydt wel een Onthooft Lighaam heeft laten volgen, om elders begraven te worden, waar in voor my ook geen de minste swarigheid kan zien, indien 'er de omftandigheden maar na zyn.

Op 18-jarige leeftijd werd Albertus Gerrits ter dood veroordeeld op 13 juli 1715

Zijn lichaam werd aan de tentoonstellingsgalg gehangen en ondanks het verzoek van de moeder het lichaam van haar zoon te mogen begraven moest het lijk blijven hangen „anderen ten exempel”.

X I V. KAPITTEL

Van Toveners, Bedriegers ende Landt-loopers.

Wat toverije zy, en oordeel daer over. Straffe der Toveners. Bedriegers, soorten ende straffe der selver. Landt-loopers, wie daer al onder verstaen worden ende straffe der selver.

WY hebben gehad de misdaden die jegens *particulieren* haer goet, eere, lijf en leeven worden begaen, maer twee of drie zijnder noch overig, die wy niet wel tot die soorten hebben kunnen brengen, te wecten, *tover-konst, bedriegery ende landt-looperije*, hoewel meesten tijdt tot naedeel van andere lieden streckende.

2. *Tover-konst* wordt genoemd, als yemant door hulpe des *Duivels* verbodene dingen oeffent, het sy tot naedeel ende *questinge* van een ander, of ook wel met voorwenden van te helpen, en somtijds ook tot vermaak.

3. De hulpe des *Duivels* wordt hier gebruikt, of uitdruckelijk door overeenstemminge met den *Nicker*, of stillwijgende met sulke dingen in 't werk te stellen, die niet als van de *Duivel* koomen afkoomen, gelijk als men vreemde dingen uitwerkt met beswoeringe van onbekende woorden of teekens, die de *konstenaers* selfs niet en verstaen, ook al waren het bekende woorden of teekens, al waren se uit de *Heilige Schrift* genaomen, want het uitsprecken of schrijven van soodanige woorden van *Godt des Heers* sulck een kracht niet hebben ontfangen, en dewijl het veel min uit de *natuure* komt, soo moet het sijn oorspronk uit de *Satan* hebben.

4. Het beschadigen der *Toveners* aen andere lieden, geschiedt dikwils door natuurlijke middelen, als *wenjs* of anderzins, ende dan wordt het als *doodts-slag* of andere misdaedt gestraft.

5. Edoch als de *Toveners* door *beswoeringen* of andere geen natuurlijke middelen schade toebrengen aen 't goet, lijf of leeven van andere menschen, aen de *vruchten op de velden*, aen *booten, bakken of brouwtan*, die worden met de *doodt gestraft*, als *vyanden en monsteren* van het menschelijk geslacht; volgens de *Wet van Keyser Karel*, ende gebruik van *Duitslandt*, worden se verbrandt.

6. Veele echter meenen datter geen *Toveners* en zijn, die boven-natuurlijke dingen door *Duivels* hulpe souden koomen uitwerken, doch 't is veiliger te gelooven, boven 't geene de *H. Schrift* daer van getuigt, dat soo meenigvuldige ervarentheyt en onderzoekingen van wijse *Rechters* niet t'eenemael bedriegelijk of nietig en zijn; hoewel veel *beswoeringen* van de *Toveners* verhaelt worden die de *Duivel* self niet kan doen, soo is echter waerschijnlijk, dat het geene de *boose geest* met natuurlijke

middelen kan uitwerken, hoewel boven menschelijk vernuft, hy door sijnne *flaven* tot naedeel van andere menschen wel pleeg in 't werk te stellen. moet evenwel by de *Rechters* waergenoomen worden dat sy tot geen *straffe* koomen, als wanneer de dadelijke werken van beschadiginge zich hebben verthoont, op dat niet soo zeer de *tover-konst*, waer onder ongetwijvelt veel ydelheyt en bedroch schuilt, als de *boose daden der Toveners* moogen worden gestraft.

7. Die *Duivels konften* heeft gebruikt op voorgeeven van menfchen te helpen, wordt nevens de *bandt-kijkers* en *zeegmaers* van *malk*, *boter* ende *vruchten*, in het openbaer te *fehande gefelt*, ende uit den *Lande gebannen*.

8. Volgt *bedriegerije*, waer door verftaen wordt alderhande loosheyt om een ander te bekorten, en worden onder dit woordt fchier alle *misdaden* begreepen die geen naem hebben, foo verre die tot befchadinge van andere ftrecken. de *exemplen* zijn, als men een en het felve goedt aen verfehiedene perfoonen *verkoopt* ofte *verpandts*; indien het voor beider fchuld niet beftant is; als men de *waren* bedrieglijk verandert en erger maekt, of met yemant tot nadeel van een derde heimelijk doorfteekt, als men *goudt* of *silver* in een *doos* toont en behendiglijk *koopet* of *lood* overgeeft.

9. De *straffe* is verfehieden nae de meenigvuldige verfehiedenheyt der faken; het zy *gelt-breuke*, *banniffement*, *geeffelingen*, of *opfluitinge in het Tucht-huis*. by den *Hove* is fulk een *Bedrieger* die de lieden een *gouden ketting* toonende, en verkoopende; onder de handt een *zilveren* ofte *koopeten vergulden* leeverde, op het *fehavot* een wijle tijdts te toon gefelt, met een *valsche ketting* om den *bals*, daer nae *gegeeffelt* ende voor altoos *gebannen*.

10. De *Ordonnantie* fpreekt ook van *vagebonden* of *landt-loopers*, ende beedelaers, te weeten, die gefondts lichaems loopen beedelen, ende haer niet aenggeeven by den *Officier*, om kostwinninge te moogen foeken. Sy worden op het *Blokhuis* gefonden en aldac op *water* ende *broods* gezet, voorts uit het *Landt gebannen*; naderhandt wederom gevonden zijnde worden fy openbaerlijk *gegeeffelt* ende *gebannen*, op *pene* van nieuwe *geeffelinge* met *brandtoekeninge*. By de *nieuwe Ordonnantie* worden alle nachtloopers met of sonder geweer, en daegs-vagebonden die met geweer gaen, ten eerften *gegeeffelt*, en daer nae fwaerder *arbitralijk geftraft*.

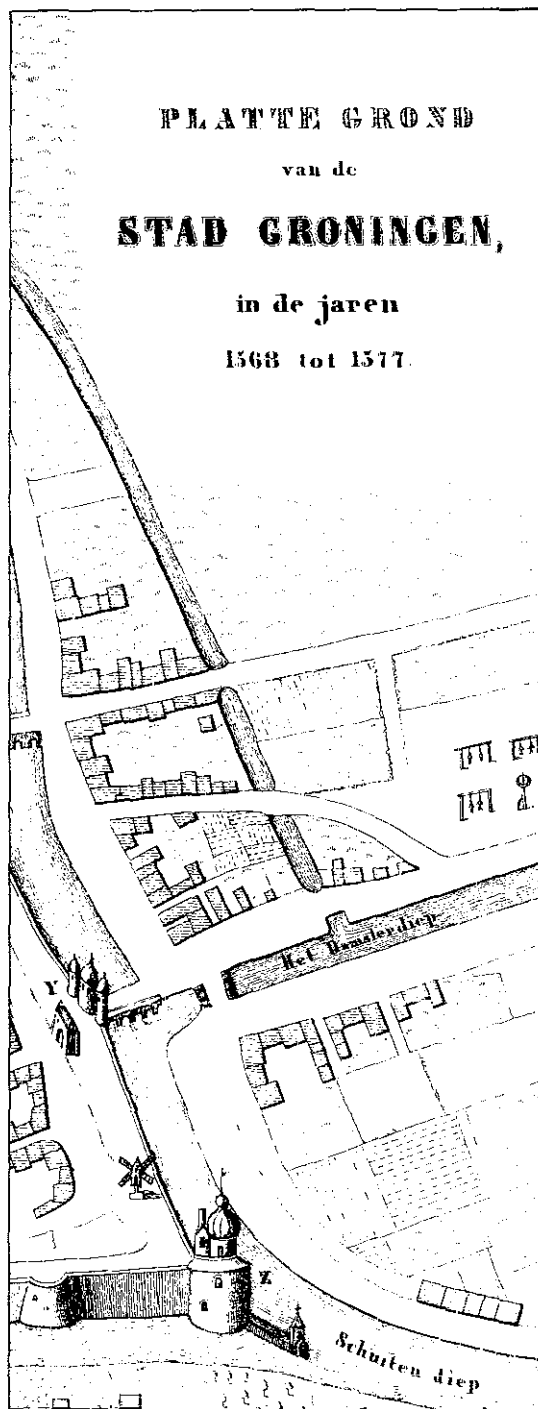
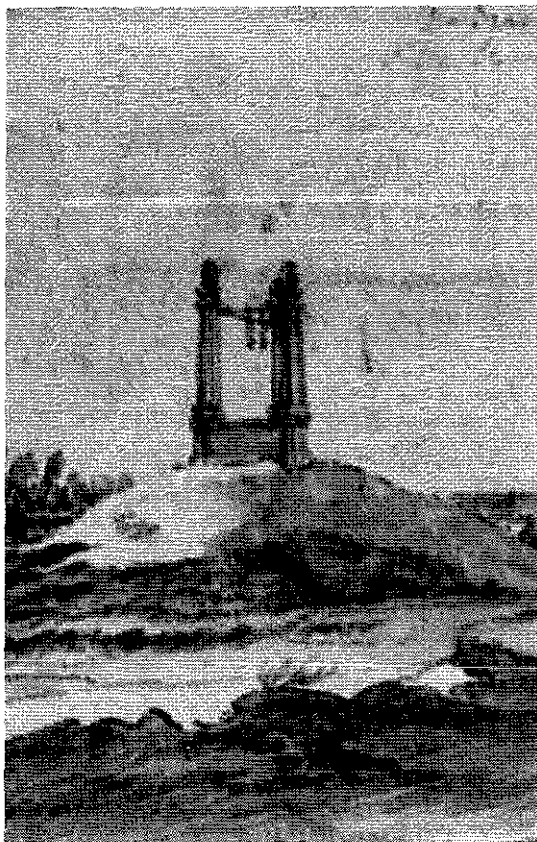
11. Maer inlanders gezont of door fwakheyt onbequaem zijnde te arbeiden mogen in de plaetsen daer fy van daen zijn haer onderhoudt foeken; met *publijke* of *particuliere* aelmoefen foo fy beft kunnen; maer het is haer niet geoorloft van de eene plaets op de ander te trecken sonder verlof van de *Overigheyt*, by *pene* van op *water* ende *broodt* gezet te worden. Het felve is mede te verftaen van *Ambachtskinderen* die haer kost niet kunnen verdienen, alles naer *discretie* der *Officiers*. Bedelaers fich veinfende en fals voofgevende te zijn, *lazarus*, *kreupel* ofte *blindt*, worden openbaerlijk aen den *lijve geftraft*, en *gebannen* in het *Tucht-huis* of buiten *landts*.

12. Onder *vagebonden* worden ook verftaen de foo genoemde *Hleidens*, die datelijk *gegeeffelt* worden, en voor de *tweede reije* ook *gebrandtmerkt* met *banniffement* op de *galge*.

Het kan niet anders of de gehele strafrechtspleging komt bij ons bijzonder weerzinwekkend over en de vraag rijst dan: Gebeurde dit alles om anderen er van te weerhouden strafbare daden te doen?

We mogen aannemen dat de barbaarse lijf- en levensstraffen inderdaad dit doel beoogden maar of de galgevelden en galgebergen een afschrikwekkende invloed hadden valt te betwijfelen.

Protesten tegen de wrede executies en de tentoonstelling van de lichamen van terechtgestelden werden niet geuit, althans niet in het openbaar en toch zullen velen het met de gehele gang van zaken niet eens geweest zijn. Daarbij valt dan in de eerste plaats te denken aan familieleden van de tentoongestelden, zij zullen het vreselijk gevonden hebben hun bloedverwant tot spot en hoon van het publiek te zien hangen aan de galg.

Op een plattegrond van Groningen wordt het galgeveld aangeduid met drie galgen en een rad

Galgeberg te Amersfoort omstreeks 1750

Raeds Daegelijcks Boeck. I martii 1539.

„Alsoe Jan Pieterss. geboeren te Wijck hem god betert overgegeven ende van de rechte wech des waerheys ende geloofft gegaen is. Alsoe dat hij uit onstanfasticheit des geloofs ende doer quade rayet ofte suggestie des bozen vyants van der hellen hem heeft aen een coird ofte lynd verhangen ende verdoen heeft. Alle 't welke quade wercken zijn des crystens geloofs ende dairomme nyet weerdich ende is voer een cryste mensch geacht ende gehouden te worden dan als een hont ende ongeloovich, heeft dairomme de Schout van wegens en uiten name van Key May. geconcludeert dat die voirs. Jan Pieterss. nyet weerdich ende is gebracht te worden doer den doere van den huys, daer hy inne gegaen ende gecomen is, dan dat men maecten sal een gat in den want des huys ende sleepen hem dairdoer als een hont ende voirts geleyt tye worden op een horde ende daarmede sleepen onder 't gerecht ende bedecken hem aldaer onder die aerde als een hont ende die goederen geconfisqueert te worden”

Beeld van Justitia. Stadhuis Bolsward

Alsoe Jan Pieterss. geboeren van Wyck
 helly god betert overgegeven ende
 van der rechte wech des waerheys
 ende geloofft gegaen is. Alsoe dat hij
 uit onstanfasticheit des geloofs ende
 doer quade rayet ofte suggestie des
 bozen vyants van der hellen hem
 heeft aen een coird ofte lynd verhangen
 ende verdoen heeft. Alle 't welke
 quade wercken zijn des crystens
 geloofs ende dairomme nyet weerdich
 ende is voer een cryste mensch geacht
 ende gehouden te worden dan als een
 hont ende ongeloovich, heeft dairomme
 de Schout van wegens en uiten name
 van Key May. geconcludeert dat die
 voirs. Jan Pieterss. nyet weerdich
 ende is gebracht te worden doer den
 doere van den huys, daer hy inne
 gegaen ende gecomen is, dan dat men
 maecten sal een gat in den want des
 huys ende sleepen hem dairdoer als
 een hont ende voirts geleyt tye worden
 op een horde ende daarmede sleepen
 onder 't gerecht ende bedecken hem
 aldaer onder die aerde als een hont
 ende die goederen geconfisqueert te
 worden”

Vonnis van Jan Pieterss

Werd er al eens geprotesteerd tegen een galgevel dan was dit veelal uit partikulier of persoonlijk belang. Duidelijk blijkt dat wel uit het request van de eigenaars van de zaagmolens en pannebakkerijen aan de Vaartse Rijn bij Utrecht. De galg aan de Engelenburch was n.l. in 1674 omgewaaid tijdens een hevige storm en de genoemde eigenaars zagen hierin een mooie kans om deze tentoonstellingsgalg uit de nabijheid van hun molens en pannebakkerijen kwijt te raken. Zij richtten dan ook een verzoek daartoe tot de „Borgemeesteren en Vroedschappen” van Utrecht en brachten naar voren dat: „... *afschouwelijk is het gesicht ende den reuck van de doode, half, jae geheel verrotte misdadigers, die men aldaer pleeght aen te hangen ofte tentoon te stellen, voornamelijk voor degeene, die daarentrent bij nagt en ontijde wercken, waer door oock der supliantie gebouwen ende erven van te minder aansien ende waardije konnen geacht worden* ...”

Een financiële kwestie dus: Hun gebouwen en land zijn, zo vlak in de buurt van de galg, minder waard!

Het verzoek werd afgewezen en de galg kwam weer op dezelfde plaats. Hoewel er weinig protesten in het openbaar geuit werden tegen de wrede straffen en het gebruik van de galgevelden was niet iedereen het hiermee eens. Zo lezen we in de kronieken van Peter van Thabor:

Nyet lanck hier nae, des Dynxdaghes voer sinter Claess dach, sinte Niclaes was op eene Sonnendach, doe wort Wyert te Leuwerden syn hoeft off gheslaghen opt ordoys; ende sin flouwele wambis wort hem wt ghetoghen, ende sin koyschen des ghelyck; ende doe wort hy buten die stat geuoert, ende hy wort seer schandelick in syn bloete hemd op een rat gheset.¹

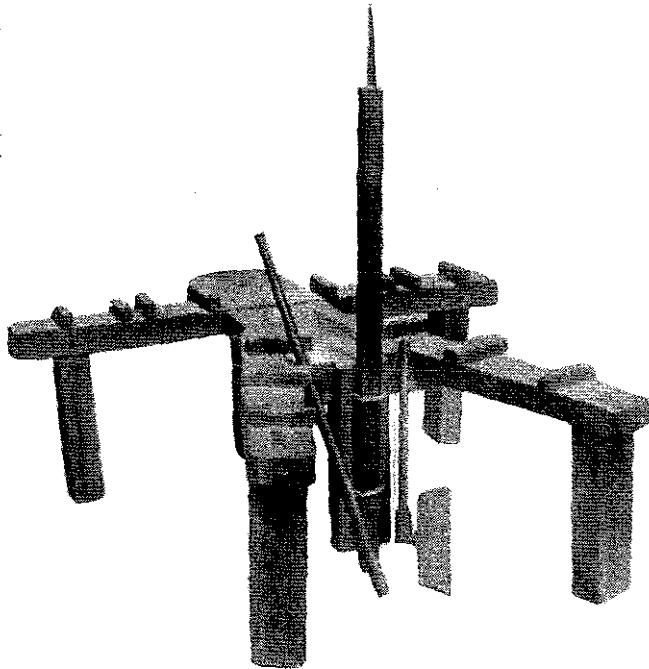
In de „Chronyk van Sneek” van Eelco Napjes toch óók een protest:

Hij heeft ook een Zoldaat *Otte van Lingen* genaamt, te laste gelegd, dat hy van de Borgoendise bekogt was, om de Stad S N E E K aan Vier plaatsen in de brand te steken, op dat zy als dan

op de Stad zouden aanvallen: Dese is op den 4 Augustus Gevieren deelt, en de Quartieren aan de Vier hoeken der Stad opgehangen; ’t welke by een yder voor een grote wreedheid gehouden wierde.²

Aan het einde van de 18e eeuw komt er evenwel een einde aan het gebruik van de galgevelden en galgebergen, dit als gevolg van de revolutie in ons land. Als in 1795 de Patriotten de macht in handen nemen en de Representanten van het volk van Holland decreten uitvaardigen is hun decreet van de 6e maart 1795 een der belangrijkste.

Dit decreet beveelt dat de galgevelden en galgebergen weggeruimd moeten worden en dat lichamen van terechtgestelden begraven dienen te worden.

Radbraakkruis.

1. Deze Wyert (of ook wel Wiert) was een neef van Grote Pier. Zie: Historie van Vrieslant, Peter Jacobsz. van Thabor. Blz. 419.

2. Zie: Historisch Chronyk van Sneek, Eelco Napjes. Blz. 60.

Gedelibereert is het inder hoogste Raad, Raad van Oost en West, alle de
 (4) door tempeest van vliet van den Rijn, die in de stad Gouda is
 dan de raad van de stad Gouda, die in de stad Gouda is
 sal opgehaelt worden, dat de raad van de stad Gouda, die in de stad Gouda is
 betwist veld.

Tijdens een harde wind was het lichaam van Jan van den Bosch van de tentoonstellingsgalg van Gouda afgewaaid. De vroede vaderen van de stad beslisten dat het lijk weer aan de galg opgehangen moest worden en het kamerboek van Gouda (1628 folio 30, zie boven) vermeldt dan ook:

„gedelibereert op het dood lichaem van Jan van den Bosch alhier gehangen ende door tempeest van wint van het gerecht afgewaeyt is geresolveert, dat weder aen's gerecht sal opgehaelt en de onkosten by de fabryck betaalt worden“.

: soomwelc is got gheest ende den raick vint' dod'
 luste t'wee werotte / Madigers, die me uederk-
 reest aoutgamen ofte ten toon ter fells, vromme
 vook de goone die duer ontrent bij meest oft andere
 outijde vrecht, vrom door vordok Suprauts —
 geboonen onder oew van te minder aansen onder
 vromdijne sonds Romos gacht vordok, d'gelo soedamig

Fragment van het request van de eigenaars der zaagmolens en pannenbakkerijen aan den Vaartschen Rijn en B. en Vr houdende verzoek om verplaatsing van het gerecht Engelenburch, dat in de storm van 1674 is omgewaaid. 1675

2. De lijfstraffen

De beul had de beschikking over een groot aantal werktuigen om een lijfstraf te voltrekken: messen, priemen, tangen, bijlen, roeden, brandijzers behoorden tot dit assortiment.

Afhakken van een hand of van vingers was de straf voor hen die meinede of valse getuigenis afgelegd hadden, godslastering of laster werd bestraft met het doorsteken of afsnijden van de tong. Op landloperij, bedelarij en kleine diefstallen stond een straf zoals het afsnijden van een oor – of oren –, het afsnijden van de neus of splitsen van de neus.

Tot schade en schande kon iemand veroordeeld worden tot een van de volgende straffen:

- staan aan de schandpaal;
- zitten op de kaak;
- zitten in het schandblok;
- dragen van de schandstenen;
- dragen van de schandton;
- slepen van de schandslede;
- zitten in de huik.

Het lijken lichte straffen doch niet te onderschatten zijn de lichamelijke gevolgen omdat geselen en of brandmerken in de meeste gevallen aan deze ontorende straffen vooraf gingen. Bovendien kon iemands eer en goede naam een flinke deuk krijgen.

Brandmerken, onthoofden en afhakken van vingers.

In de late middeleeuwen komt de pijnbank in zwang, niet als strafwerktuig maar als middel om een verdachte te laten bekennen.

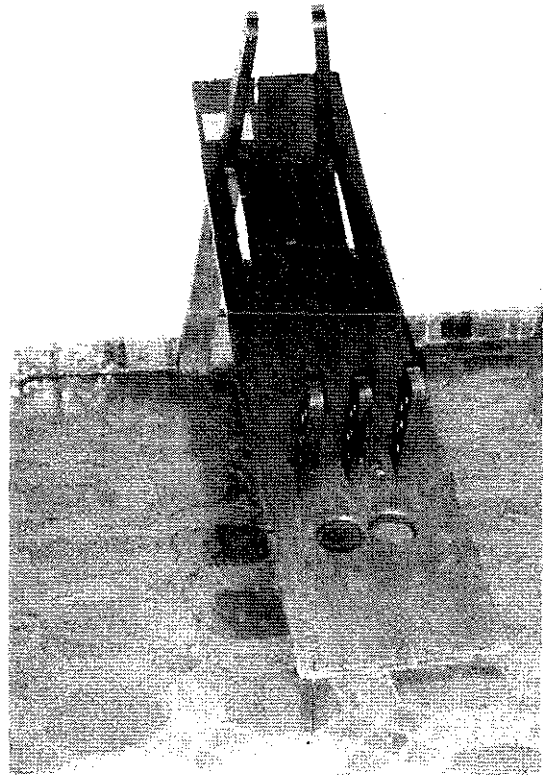
Afgrijselijk waren de folteringën: Uittrekken, aandraaien van duim- en scheenschroeven, vastbinden met natte leren riemen, het laten druipen van brandend kaarsvet op het lichaam, vol laten lopen met zout water, het behoorde allemaal tot de mogelijkheden.

Het tortuur werd voor ons land in 1798 afgeschaft, de lijfstraffen, uitgezonderd het geselen, in 1854. Deze laatstgenoemde lijfstraf werd bij de wet op 4 april 1870 afgeschaft.

Wel kon de lijfstraf nog in het Leeuwarder Huis van Opsluiting en Tuchtiging opgelegd worden volgens artikel 109 van de Gevangenismaatregel 1886:

„voortdurende verstoring der orde en aanslagen tegen personen kunnen in de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden toepassing van de lijfstraf ten gevolge hebben”.

Deze lijfstraf bestond uit 50 (later verminderd tot 25) slagen met de bullepees op het achterste van een gevangene.

Pijnbank.

De pijnbank.

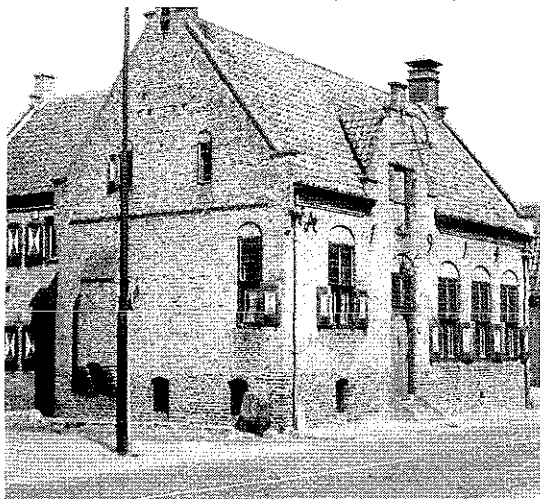
Pijnigen

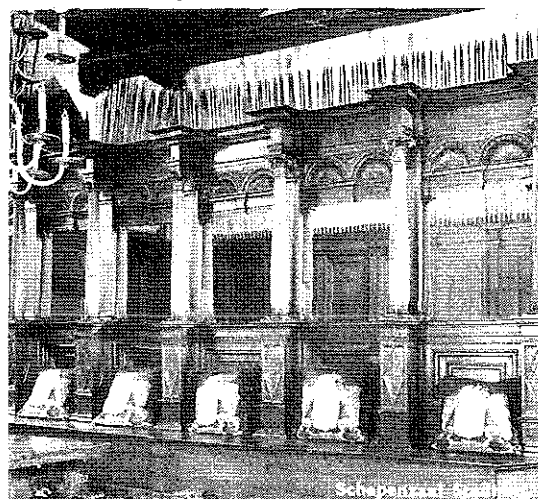

Doorsteken van de tong

Het schoutenhuis te Woudenberg (gerestaureerd)

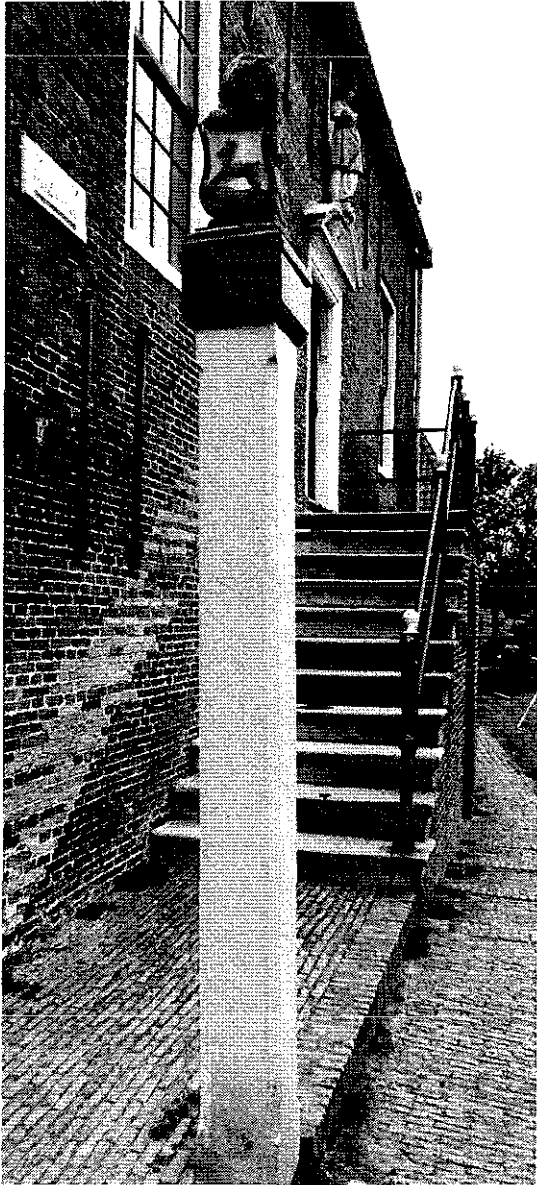

Schepenzaal, Kampen.

Boetedoeningen behoorden eertijds ook tot het schema der straffen, zo moest in 1574 eens Karste I uythiesz boetedoening voor God en Justitie doen omdat hij de grietman van Stellingwerf Oisteynde met de polsstok te lijf was gegaan. Karste stond voor zijn rechters op blote voeten, blootshoofds, gekleed in een linnen gewaad, een brandende toorts in de linkerhand en de rechterhand vastgebonden op de rug.

Schandpaal van Hindelopen.

Een aantal Friese edelen moest eens boetedoening doen omdat zij in opstand waren gekomen tegen de hertog van Saksen en diens zoon:

„Eerst zullen sy allen bloets hoefts gaen, ongehort, elck een witte roede in die hant, ende op hoere blote knieën, ende bidden den Hartoghe ende Synen Soen verghiffenisse van hoere misdaet, om Goedes wille”.

Wel een vernedering voor deze edelen!

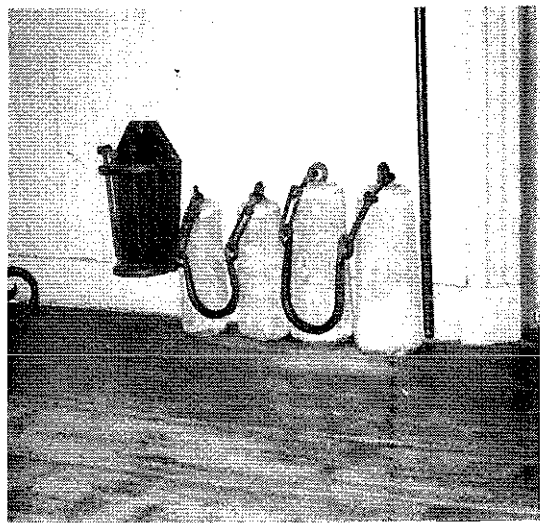
Boetes, in vroeger jaren opgelegd, konden bestaan uit het moeten leveren van een aantal stenen voor bijvoorbeeld een overheidsgebouw maar ook geldboetes waren in gebruik.

De volgende regels zijn van de rechtsgeleerde Philips Wielant ten behoeve van het stadsbestuur van Haarlem:

„Soe wie eenen paelsteen weert, om de scheydinge vanden lande te verdonckeren ende omme de gebueren in questien te stellene of in costene te bringene, die verbeurt XX £.

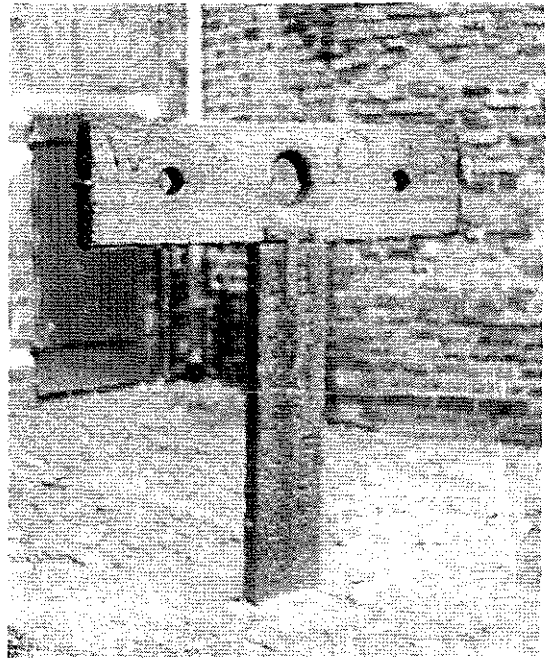
Ende so wie den pael voorder stelt dan hij behoert, om land te winnene of tziene te breedene, die committeert diefte, ende sal verliesen van de sijnen alzo vele breder lande als hij vanden anderen meende te winnene, ende boeten XX £”.

Schandstenen.

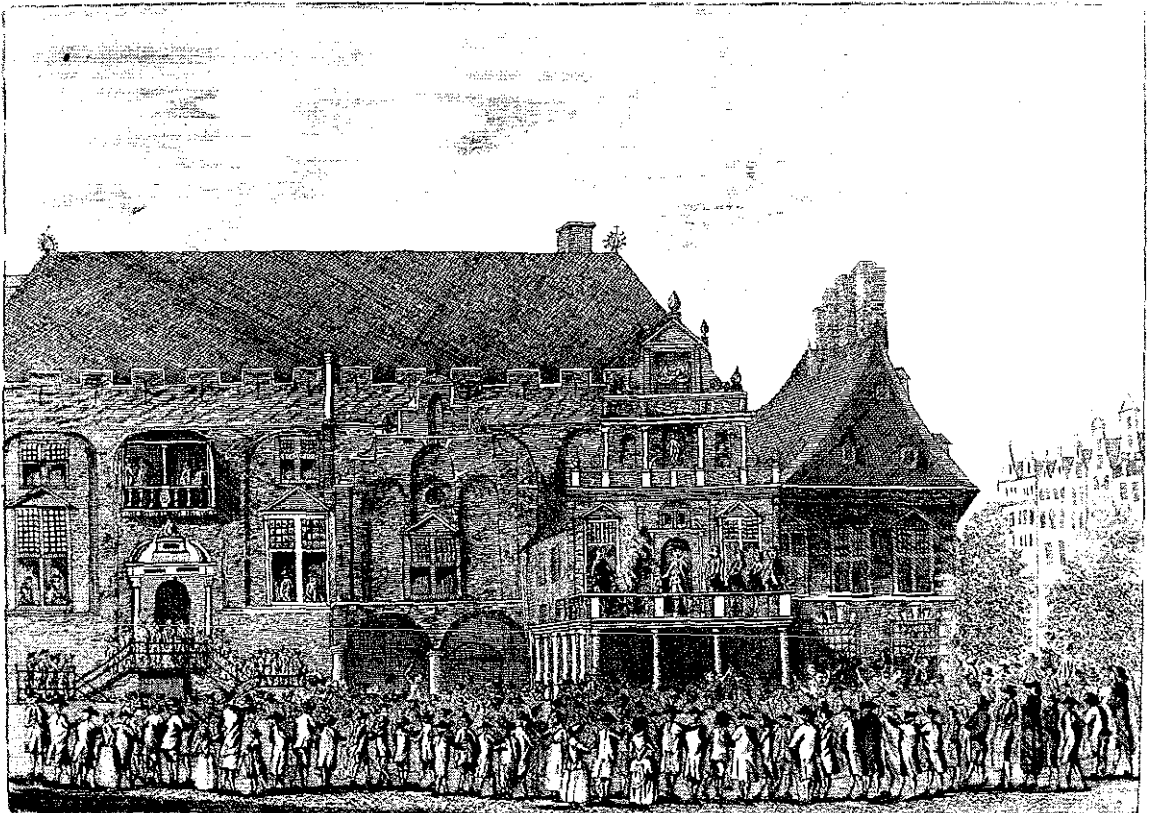
Artikel 37 van de Code Penal luidde:

Bij de schavotstraffen, in het 32ste artikel vermeld, zullen de regters, wanneer de aard der gepleegde misdaad zulks medebrengt, tevens in hunne vonnissen mogen bevelen, dat oproerige, valsche of andere misdadige geschriften door den scherpregger op het schavot verbrand worden.

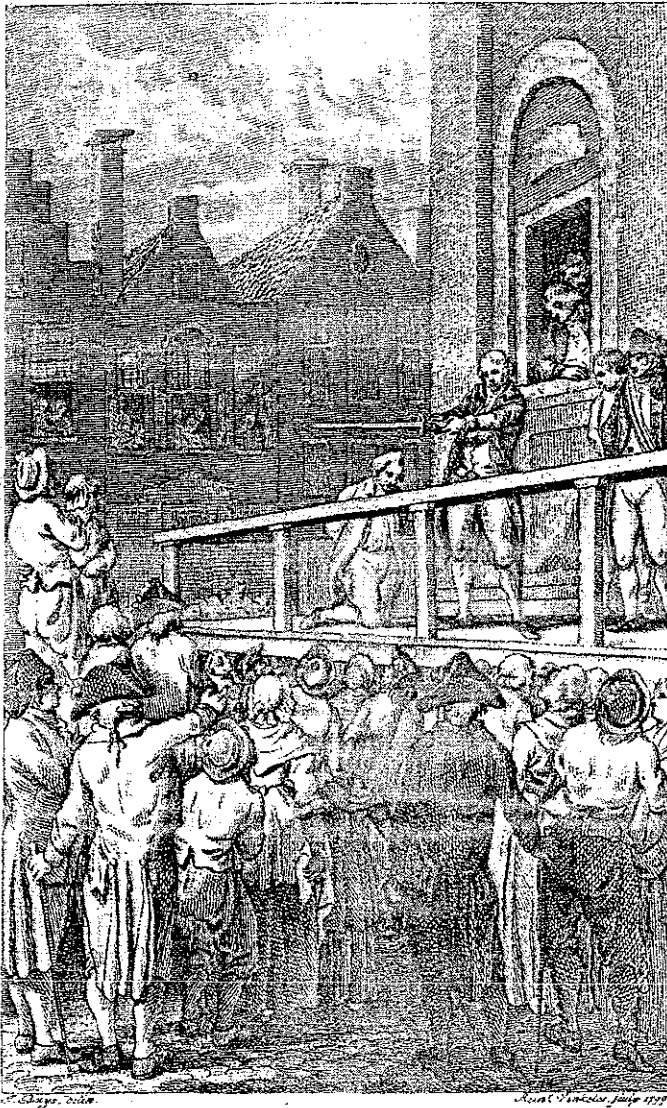
De beul verbrandt een opruiend boekje. Haarlem.

Schandpaal van 's-Heerenberg

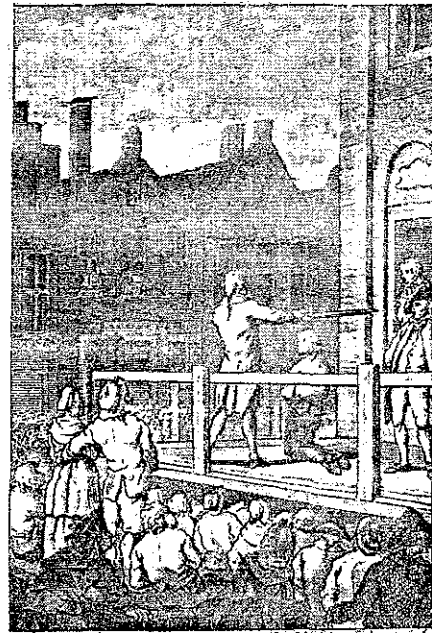

In 1789 wordt C. van den Burg, burgemeester te Bolsward met het zwaard over het hoofd gestraft
 Het zwaaien met het zwaard over het hoofd was een waarschuwende straf, bij een volgende gelegenheid kon daadwerkelijke onthoofding plaatsvinden.
 Omdat deze Van den Burg zich in 1787 geschaard had achter de pretende Staten van Friesland en zich daarmee al te pa-

triottisch had opgesteld werd hij veroordeeld „omme bij den Scherprechter op het schavot geleidet. aldaar door het gaan van het Swaard over zijn hoofd gestraft te worden. Band na zulks den Gevangene uit Vriesland de tijd van Twintig jaren, te ruimen de Stad Leeuwarden binnen 's daags Zonneschijn en het Land binnen den derden daage, zonder in middelentijd daarin te komen bij peane van arbitraire correctie”.

C. VAN DEN BURG krijgt het zwaard over't hoofd

C. VAN DER BURG, BURGEMEESTER TE BOLSWART
 MET HET ZWAANT OVER'T HOOFD GESTRAFT

C. v. d. Burg

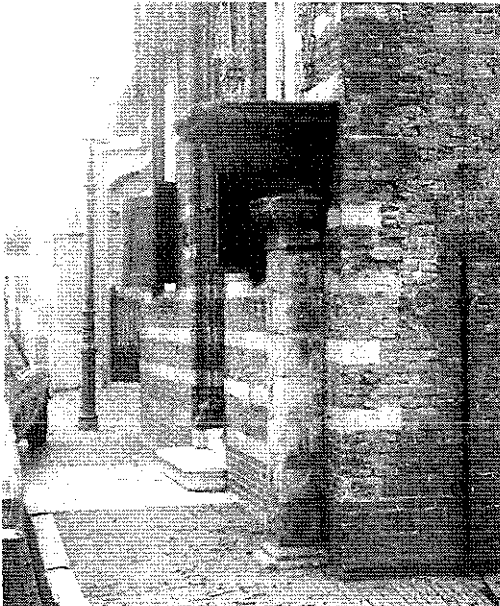

Bij wet van 4 april 1870 werd de tentoonstelling op een schavot en de lijfstraf (geseling) afgeschaft. Het enige artikel van deze wet luidt:

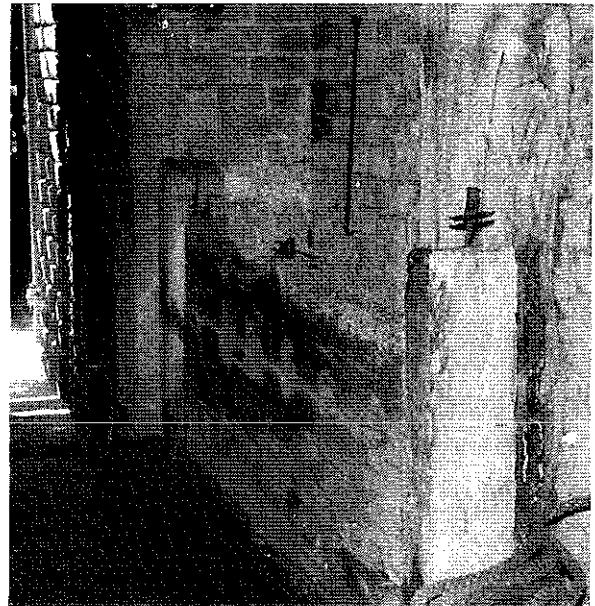
„De straf van ‘openlijke tentoonstelling op een schavot’ en de ‘lijfstraf’ (geesseling) worden afgeschaft in al de gevallen, waarin zij nog zijn bedreigd.

Lasten en bevelen, dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, Autoriteiten, Collegien en Ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

*Gegeven te 's-Gravenhage, den 4den April 1870.
WILLEM ”*

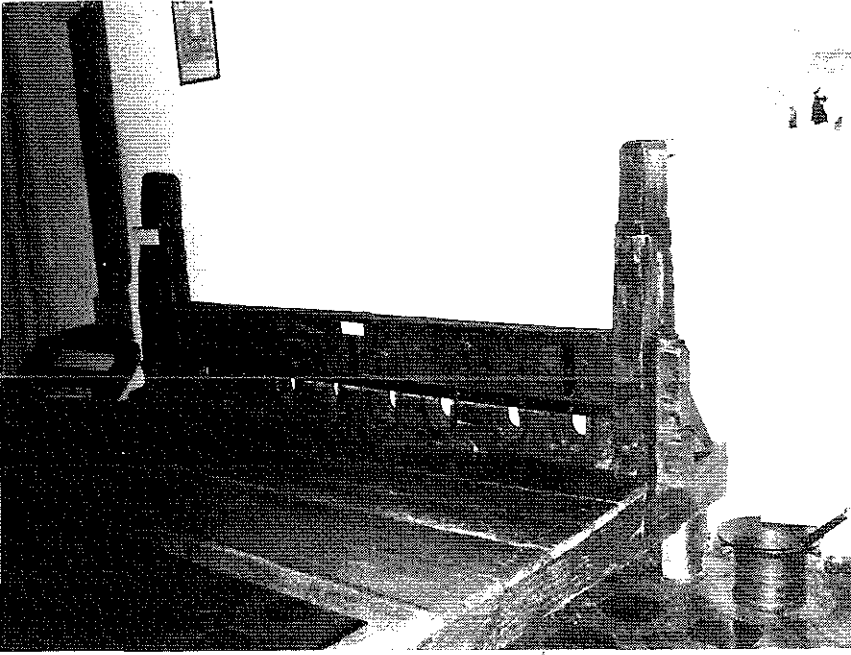

Kaak te Woerden

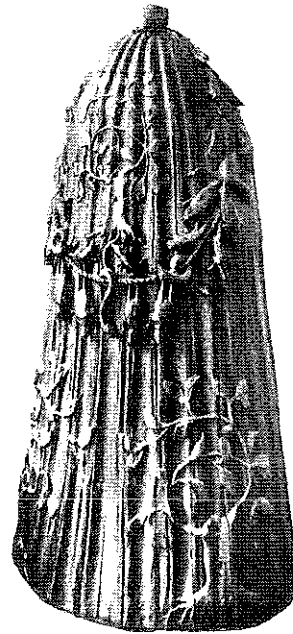
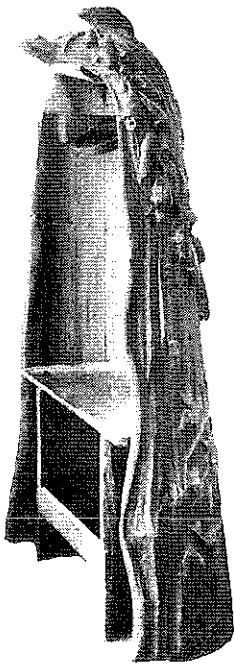

Schandblok in de toren van Oudega (Fr).

Schandblok, Elburg.

Schandmantel voor vrouwen Te pronk gestelde vrouwen in de schandmantel werden vaak kaalgeschoren.

Overvol raakten de gevangenissen tijdens de kettervervolgingen, zo kon het gebeuren dat Wederdopers, gevangen in de St. Janspoort te Haarlem met voorbijgangers spraken en zelfs ontvluchtten in 1570 een aantal Wederdopers uit deze gevangenis wegens gebrek aan toezicht. Over deze zaak was de toenmalige stadhouder, de Graaf van Hoogstraten, bijzonder slecht te spreken en hij beval dan ook het stadsbestuur van Haarlem een nieuwe betere gevangenis in te richten. Kettters moesten nu eenmaal veilig opgeborgen worden!

Haarlem, slecht bij kas, schreef ruim twintig omliggende plaatsen aan om haar te steunen bij de bouw van een nieuwe gevangenis, echter zonder resultaat. Iedere plaats had zo haar eigen zorgen. Spaarndam bijv. schreef aan de stad Haarlem de volgende brief:

„Wij, schepenen op Sparendam, hebben onse bueren geadverteert van dat gheen, dat ghij op ons begeert hebben om u gevangenhuis te helpen houden. Soo hebben onse ghebueren ons gheraden ende segghen: wij mit huer ende wel weten, hoedattet in onse dorp tot Spaerndam staet. Dat wij u op dit pas niet helpen en moegen. Want die tijt voerleeden also dier geweest is, dat die twee deelen van onse dorp voirss. en connen noch nau broot gecrijgen. Aldus, wat souden wij op Sparendam u helpen houden? Wij hebben op dit jaer die Con. Majt. wel meer dan twee hondert ende twijntich karolusguldens gheven ende wij hebben noch wel tachtich karolusguldens te betalen an pacht ende wel hondert an onse pastoor ende coster. Want, mijn heere, dat ghijt wel weet, dat dat meesten deel van onse dorp mit die handen wijnnen moet, sallen sij mit huere kindere eeten. Wat wilt ghij van ons hebben! Want wij op Sparendam alsoo hoech op die schijltael staen als Sparenwoud; want daer op Sparenwoud vijf of ses wel alsoo rijck zijn als heel Sparendam! Want aldus wij en moegen u niet helpen houden. Want ghij wel weetet, dat wijt mit die handen houden moeten. Onse hert is guet, mer die macht en hebben wij niet u te helpen op dit pas. In kennisse, dat dit waer is op den eedt van onser officieren, dat dit aldus gedaen en is”.

27 November 1657.

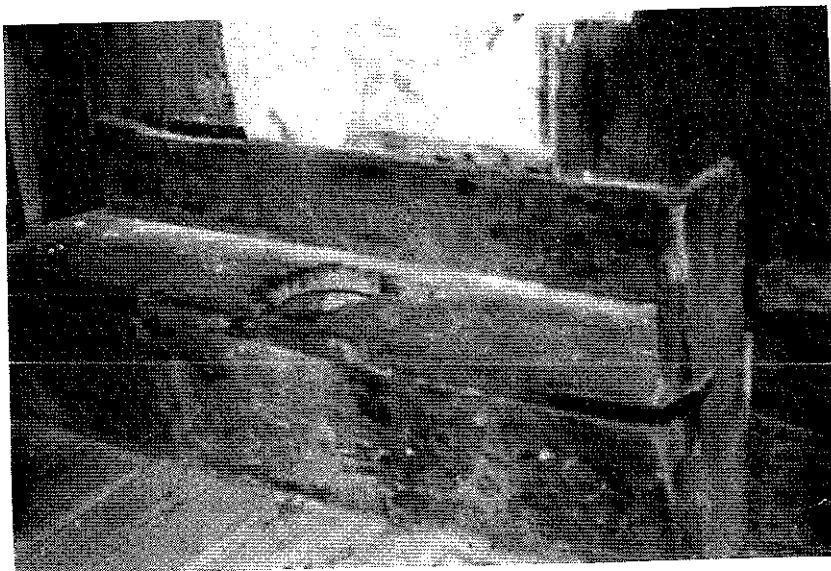

Stadsgevangenis (thans wapenmuseum) van Enkhuizen.

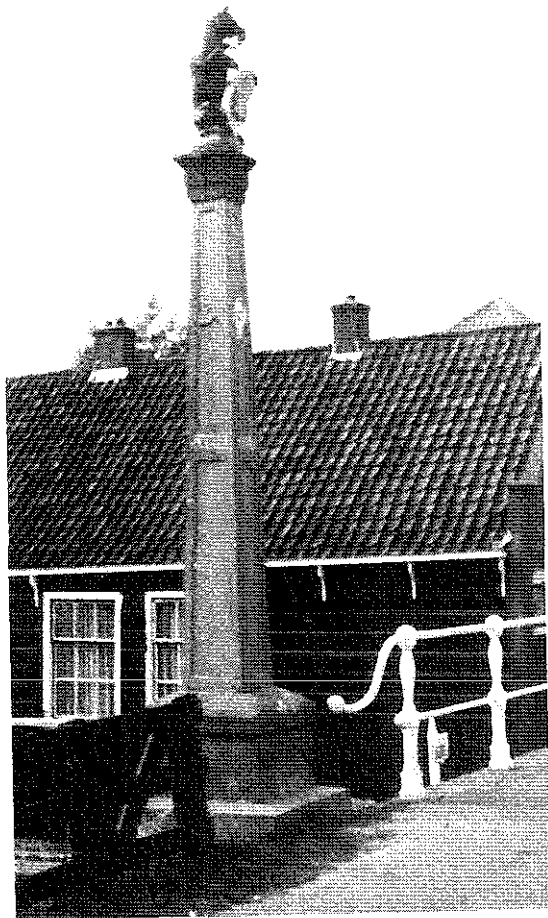
Ingekerfde „wandversiering” in een cel van de voormalige stadsgevangenis Enkhuizen.

Enige „meubelstuk“ in de gevangenkamer van het kasteel Radboud te Medemblik.

Banpaal te Schardam.

Uitzonderingen daargelaten, met de toestand van de gevangenis was het in de middeleeuwen – en nog ver daarna – slecht gesteld.

En, merkwaardig de gevangenisgebruiken: zat er iemand in de gevangenis om een boete „uit te zitten“ dan moest deze zelf zijn gevangenskost betalen wat in de meeste gevallen niet mogelijk was. De „steenwaerder“ mocht de gevangene dan „ter aelmoesene leggen“. Aan de gevangenispoort werd dan een bus of nap gehangen waarin voorbijgangers iets konden offeren voor deze noodlijdende gevangenen.

Soms mocht er voor „de arme gevangens“ op straat gebedeld worden maar vaak moest aan een dergelijke bedelpartij een einde gemaakt worden omdat de (bedelaar) collectant de opbrengst zelf in de zak stak.

Gegijzelden om schulden moesten onderhouden worden door hen op wiens verzoek ze in de gevangenis gezet waren, meestal mochten deze gevangenen hun eten en drinken en ook hun beddegoed van huis laten komen. Ze genoten heel wat meer voorrechten dan criminele gevangenen, deze werden onder gebracht in de slechtste gevangenisvertrekken, vaak onderaardse kerkers, en waren in de meeste gevallen aan handen en voeten geketend. Twee keer per dag kregen ze water en brood, hun bed bestond enkel uit ruw stro.

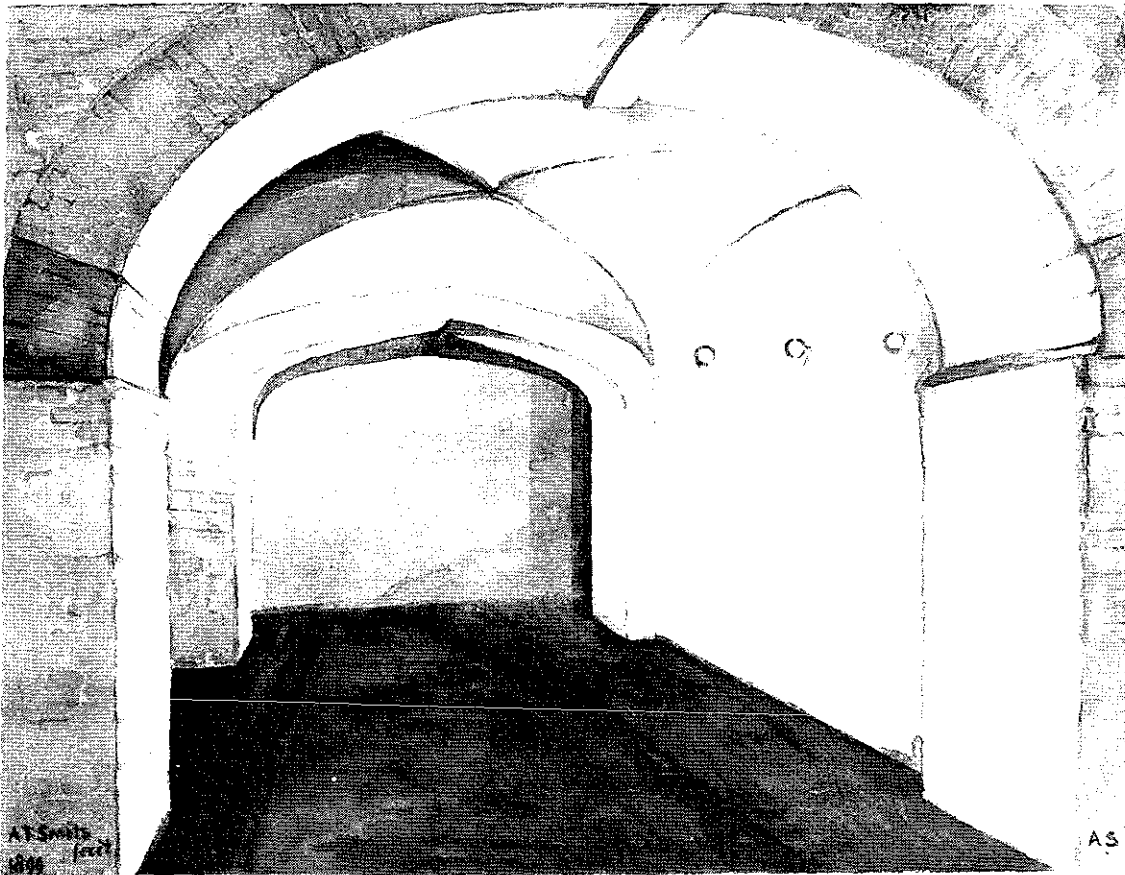
Lang hebben sommige poortgevangenissen als zodanig dienst gedaan, de Bredase Gevangendoort (14e eeuw) werd eerst in 1817 als gevangenis afgekeurd.

Als vrijheidsstraf kwam verbanning veel voor, een boosdoener kon voor een aantal jaren of levenslang uit een bepaalde stad of bepaald rechtsgebied verbannen worden. Meestal werd de verbannene gebrandmerkt welk teken als herkenningsteken diende mocht hij of zij de moed hebben terug te keren naar het verboden gebied.

Ook het omgekeerde kwam voor: In 1458 werd de van ketterij beschuldigde kleermaker Edo bevolen zijn leerstellingen voor zich te houden en Haarlem nimmermeer te verlaten, op straffe des doods.

Op die manier was men er zeker van dat hij zich ook buiten Haarlem geen volgelingen kon maken.

Voormalige dievenkelder onder het stadhuis van Haarlem.

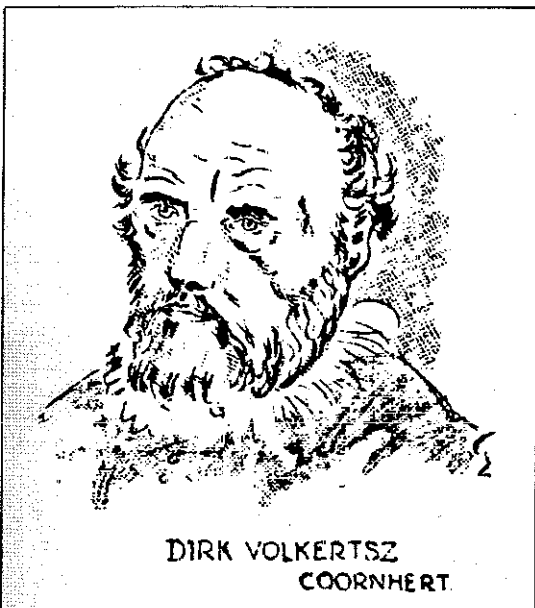

Verschillende factoren hebben er toe bijgedragen dat de behandeling van diegenen die zich hadden misdragen humaner werd zoals het inzicht in de nutteloosheid om iemand door middel van een of andere lijfstraf voor het leven te verminken zodat het slachtoffer vaak opnieuw tot strafbaar gedrag kwam.

Ook het grote aantal zwervers, bedelaars en vagebonden noodzaakte tot andere maatregelen.

In 1587 schreef Dirk Folkertsz. Coornhert zijn „Boeventucht” waarin hij middelen beschreef om misdadigers niet alleen te straffen maar tevens te heropvoeden. Als middelen noemde Coornhert:

„Veergaleischepen waarop zouden gebannen worden voor een jaer, ses, thien of hondert nae schult ende der zaecken gelegentheit alle gesonde bedelaers, dijeven, geweldigers, knevelaers ende andere quaatdoeners, sonder te vergeten wijvesmijters, onnutte dronkers, dagelijxe overspeelders, tuijschers, deurbrengers ende kinderen heure ouders lastich zijnde ofte weerspannich, welcker cost men daerop zoude moeghen copen omme te roeijen ende alzoese roeischepen gebruecken inde plaetse van kerckers, dolhuijskens ende castelen.

Het laten werken van boosdoeners aan inpolderingen, publieke werken of ontginningen.

Het oprichten van „grote stercke vangnisse met menichte van hutkens ende een ruijme plaetse int midden, daermen elck, een ambacht connende, zoude leveren stoff om yet wercx te maeken.”

De eerste twee door Coornhert genoemde maatregelen hebben geen opgang gemaakt hoewel ons land enige tijd galeischepen gekend heeft in de strijd tegen de Spanjaarden. De Staten van Holland lieten in 1598 een schip in de vaart brengen waarop tot galeistraff veroordeelden aan de riemen zaten. In 1600 kwam er een tweede galeischip bij, de z.g.n. Dordrechtse galei. Mee omdat onze wateren ongeschikt waren voor dit soort schepen werd de galeistraff in 1610 weer afgeschaft. Ook het veroordelen van misdadigers tot dwangarbeid kwam maar weinig voor, gebeurde dit wel dan bestond de veroordeling in arbeid ten behoeve van het leger: opwerpen van schansen, bouwen van kazematten of dergelijke arbeid.

Coornherts plan om „schadelijke ledighgangers” op te sluiten en flink te laten werken vond bij de Amsterdamse vroede vaderen bijval.

In 1595 werd het leegstaande Klarisenklooster aan de Heiligeweg ingericht als tuchthuis; omdat de tuchtelingen die in deze inrichting geplaatst werden een tropische houtsoort fijn moesten raspen van welk raspsel verf voor de wol- en lakenindustrie gemaakt werd, ging het tuchthuis de geschiedenis in onder de naam „rasphuis”.

Aanvankelijk was het niet de bedoeling om deze arbeid in het tuchthuis te laten doen doch om iedere tuchteling een vak te leren waar hij later in de maatschappij iets aan zou hebben. Om verschillende redenen is hiervan nooit iets terecht gekomen: Het tuchthuis moest zichzelf kunnen bedruipen uit de opbrengsten uit de arbeid en omdat de wol- en lakenindustrie bloeide richtte het tuchthuisbestuur zich hierop. Voor het in het rasphuis vervaardigde eindprodukt, verf voor deze industrie, was gemakkelijk een afzetgebied te vinden.

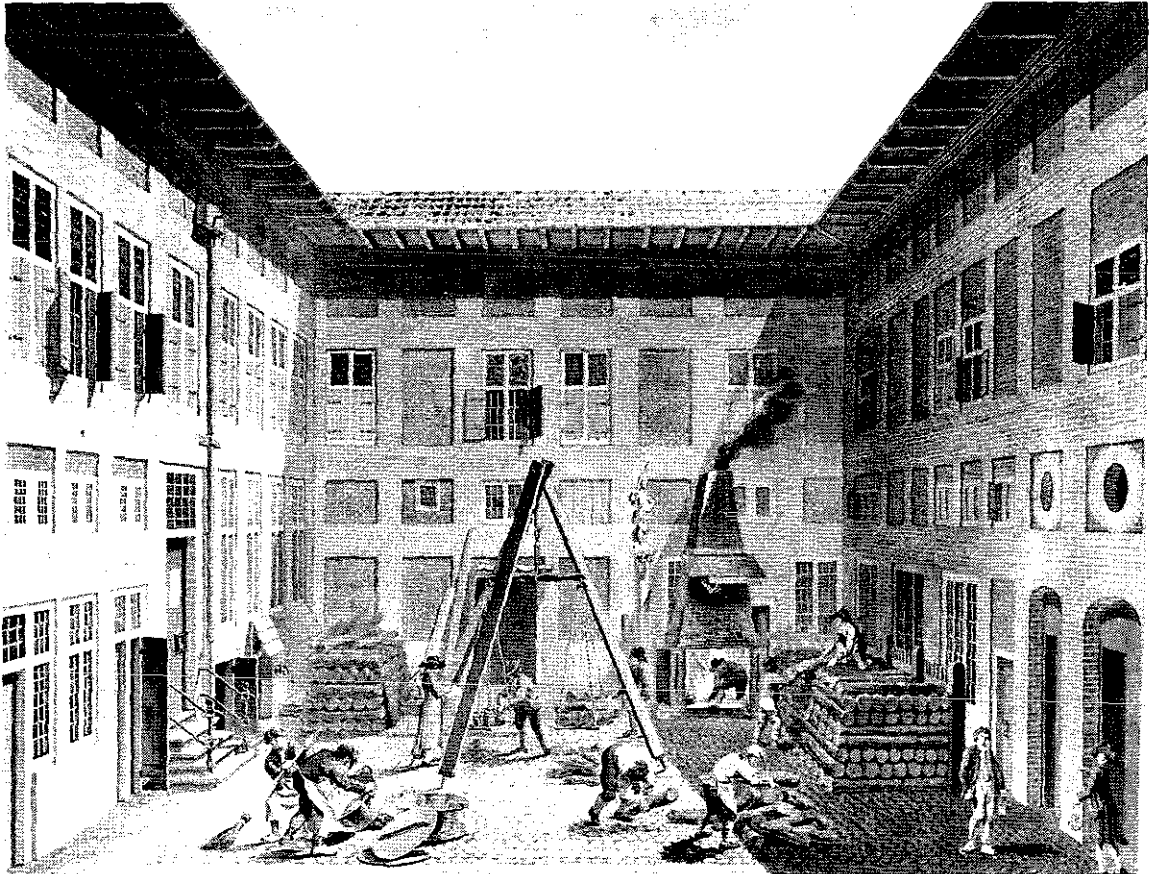

Het bestuur van het tuchthuis bestond uit een aantal regenten, in het tuchthuis regelde de „tuchthuismeester” bijgestaan door suppoosten, de gang van zaken.

Vrouwen die daarvoor in aanmerking kwamen werden opgesloten in het Spinhuis aan de Oude Zijds Achterburgwal, daar zwaaide de „binnenmoeder” de scepter. Tuchtelingen die door regenten, tuchthuismeester en binnenmoeder vertrouwd werden hoefden niet aan de raspelbank te werken maar kregen een baantje in de huisdienst en mochten de tuchthuismeester helpen bij het afwegen van het hout, uitdelen van het eten en drinken, schoonhouden van het gebouw en het 's avonds opsluiten van de andere tuchtelingen.

De tucht was streng in het tuchthuis, overtredingen van de huisregels werden zwaar bestraft; als een tuchteling het erg bont had gemaakt werd hij „in een kelder voor eenige dagen opgesloten die gantsch onderaerds is, en zoo laag van verdieping, datter geen man in overend kan staen, daer niet anders dan water en broot tot voetzel krijgen, ter tijt en wijle toe, dat genoegsaem verwurwt, voortaen beteringe belooven en bewijzen”.

Binnenplaats van het Amsterdamse tuchthuis, einde 18e eeuw

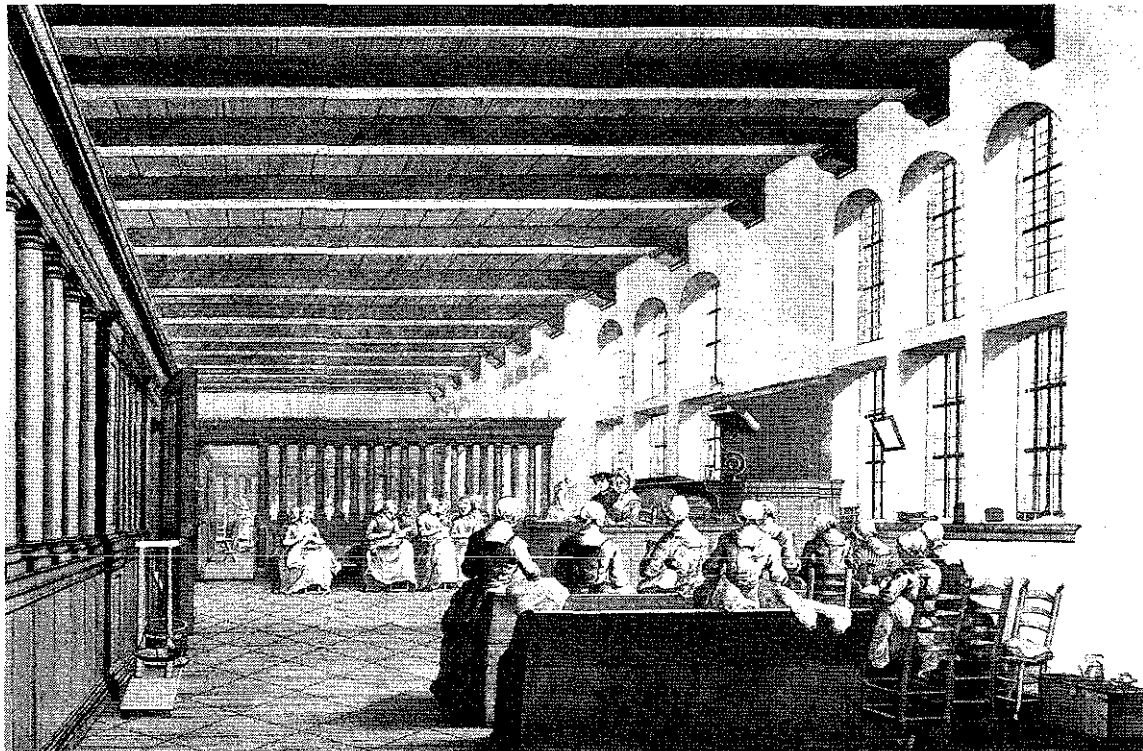

Omdat veel steden in de 17e en 18e eeuw last ondervonden van allerlei soorten vagebonden richtte menig stad dan ook een tuchthuis op, in de meeste gevallen stond het Amsterdamse rasp-huis als voorbeeld. Verreweg de meeste van deze tuchthuizen moesten hun eigen onkosten uit de tuchthuisarbeid dekken en hoefden zeer beslist niet op financiële hulp van het stadsbestuur te rekenen als de zaken in het tuchthuis eens minder goed gingen.

Spoedig kwam de klemtoon dan ook te liggen op de arbeidswinst en was het idee „door arbeid verbetering” dan ook geheel vergeten. In veel rasp- of spinhuizen bleef de arbeidsverwachting beneden verwachting en raakten in geldzorgen,

het gevolg was minder goed personeel en een slechte huisvesting en verzorging van de tuchtelingen. Misstanden ontstonden in de tuchthuizen ook doordat er vaak onvoldoende mogelijkheden waren om jeugdigen van volwassenen af te zonderen en doordat de tuchthuizen meer en meer bevolkt werden door allerlei armlastigen zoals ouden van dagen, wezen en zelfs zwakzinnigen. Toch wilde elke stad die zichzelf respecteerde haar eigen tuchthuis houden, hopen op betere tijden, provinciale of regionale tuchthuizen kwamen daarom moeilijk van de grond door dit stedelijk particularisme. Aan het einde van de 18e eeuw stond het er met de meeste tuchthuizen dan ook bedroevend slecht voor.

Het spinhuis te Amsterdam.

DERCK VOLCKERISZON COORNHERT.

Geboren in 1522 te Amsterdam, overleden in 1599 te Gouda.

Oorspronkelijk graveur, in 1564 benoemd tot secretaris van burgemeesteren van Haarlem. Invloed van Erasmus is duidelijk merkbaar; op het einde van zijn leven is Coornhert bezig om Erasmus' Paraphrase van het Nieuwe Testament in het Nederlands te vertalen.

Zijn grootheid van karakter, misschien moet men zeggen zijn wijsheid zijn mildheid blijkt o.a. uit het feit, dat hij, protestant, in 1566 Haarlem voor de Beeldenstorm spaart en de Zusterkens van het Cecilien-konvent helpt door hun beelden, kelken en ornamenten te verbergen en de zusterkens „vriendelijk te vertroosten". Hij maakt zich verdacht bij de Calvinisten, die hem, zowel om deze verdraagzaamheid als om zijn tractaten (waarin hij bijv. de praedestinatie ontkent) een *homo extreme impius* (een bij uitstek goddeloos man) noemen. Dit helpt hem echter niet tegen de Katholieken van die dagen en in 1567 wordt hij door de schout van Haarlem gevangengenomen en als „de meeste quaetdoener en misdadige" geboeid naar den Haag gevoerd. Hij wordt in beperkte vrijheid hersteld, maar opnieuw wordt vanuit Brussel zijn gevangenneming gelast en Coornhert vlucht naar het Cleetse Prins Willem achterna.

Tijdens zijn gevangenschap schreef hij zijn „boeventucht ofte middelen tot mindering der schadelijcke ledighgangers", welk geschrift pas twintig jaren later, 1587, werd gepubliceerd. Als secretaris en raadgever van burgemeesteren van Haarlem — een ogenblik (1572) zelfs van de Staten van Holland — was Coornhert zeer geïnteresseerd in de mogelijkheid om het aantal ledighgangers en rabauwen, dat tengevolge van de oorlog sterk was toegenomen, weder te doen verminderen. De volgende middelen doet hij aan de hand: 1e de officier van justitie en de schepenen moeten wekelijks de hoofdlieden der gebuurten ondervragen over alle ledighgangers drinkers en spelers in de buurt en op deze personen toezien; 2e. geseling en bannissement¹⁾ zijn ongeschikte straffen, want zij maken, dat de misdadigers direct de landman weer op zijn hals vallen; deze straffen moeten dus vervangen worden door de straf om de misdadigers te laten roeien op roeischepen op de grote rivierveren, waarop deze roeiers kunnen worden vastgeketend; men zou deze roeischepen kunnen gebruiken in de plaats van kerckers dol-

huyskens ende casteelen; 3e. „het geboefte moet gebruikt worden om meren droog te leggen en de duinen te versterken. Men moest hen dan ook aan elkander „veteren" (dus boeien) en hen zo graafwerk laten verrichten en hen laten slapen „in een groote beslooten plaetse, daertoe te maecken ter plaetsen naestgelegen daer delangdurichste karringen zoude vallen"; 4e. „int midden van eick lantschap" moet een grote sterke gevangenis gebouwd worden met een meenichte van hutkens, ende een ruyme plaats int midden" waar ieder die een handwerk kende dit zou kunnen uitoefenen en degenen, die niets kenden, netten zouden breien, spelden maken en zouden spinnen. Dus een celgevangenis met werk in gemeenschap. Voorts moest elke stad zijn gevangenis hebben en de gevangenen laten werken op de bovenomschreven wijze en hen bovendien laten werken bij het heien, indijken, uitgraven van grachten e.d. Dit alles vindt hij een veel betere straf dan de doodstraf, welke al deze werkkraft vernielde (tot nyet maakte).

In de uitgave van 1587 heeft Coornhert dan nog eens gemotiveerd waarom hij op deze wijze wilde straffen: „alle straffingh schijnt voorneemlijck te gheschieden omme te verhoeden dat goede menschen sich niet en soudenbegeven ten quaeden: Dat quaede luyden gheneselyck zijnde door ancxste voor schande of smerte tot deughden moghten komen".

Al zijn de maatregelen die hij wil nemen om het ontvluchten van de gevangenen te voorkomen naar onze maatstaven verre van humaan (brandmerken of „opsplittinge der noesgaten" en het aan elkander ketenen der gevangenen), toch is hij met zijn denkbeelden om de gevangenen liever te laten werken dan hen te doden en hen nog wel te laten werken ten algemenen nutte en aan openbare objecten zijn tijd „verre vooruit".

Men kan Coornhert dus beschouwen als de uitvinder van de arbeidsgevangenis, de cellengevangenis en de kampgevangenis, en als een der eerste bestrijders van de doodstraf; aldus als een echte voorloper van Beccaria! Waarschijnlijk hebben zijn gedachten geleid tot de oprichting van het Amsterdamse Rasphuis. De plannen daartoe zijn nl. van Jan Laurenszoon Spieghel, broer van Hendrik Laurenszoon Spieghel, een koopman-dichter in Amsterdam waarmee Coornhert geregeld over zijn ideeën correspondeerde.

P L A C A A T

Dienende tot Renovatie van voorige geëma-
neerde Placaaten tegens de Vagebonden,
Beedelaars, Huisbreekers, &c.

Zo is t, dat Wy om aan de welmeininge der Heeren Staaten te voldoen, hebben goedgevonden te renoveeren, gelyk Wy doen door deezen, het Placaat door Hun Ed. Mog. gearresteerd op den 21 October 1713, waar by te kennen geëiformeerd te zyn, dat by continuatie veele Perfoonen nagts en daags door het Land loopen te beedelen, en niet alleen groote en baldadige stoutigheden pleegen, maar ook op publicque plaatzen, straaten en Heere weegen, de pasfeerende man, en andere zich op dezelve bevindende, aantasten, insulteeren, berooven en mishandelen; dat ook eenige zich niet ontzien, om of met geweld in de huizen in te breeken, of op een bedekte en behendige wyze in de huizen in te sluipen, zich daar te verbergen, met oogmerk om te steelen, of andere kwaade voorneemens uit te voeren, waar door de goede Ingezetenen niet alleen gevaar loopen, om van haare goederen te worden beroofd, maar ook de veiligheid die een yder zo op publicque weegen en straaten, als particulierlyk in zyne huizen behoord te genieten, word geturbeerd, verbroken en wechgenoomen; Derhalven Hun Ed. Mog. noodich hebben geoordeeld daar tegens te voorzien, en niet alleen te infisteeren den inhoud van Hoogstderzelve Placaaten in datis den 22 February 1698, den 19 July 1704, en den 3 Augusty 1710 tegens de Huisbraaken, en het vageeren van Beedelaars geëmaneerd, dezelve daar by houdende vernieuwd, als ofze van woorde tot woorde waaren geïnfereerd, maar ook daar te booven op nieuws te ordonneeren en statuereen.

Dat alle de geene die zich verstouten, om op publicque plaatzen, straaten, of Heere weegen ymand te insulteeren, aan te tasten, te berooven, of anderszins te mishandelen, daar over zonder eenige conniventie op het aller rigoureuste aan lyf of leeven, na omstandigheid van haare misdaden zullen worden gestraft.

Dat meede de geene die zich ter sluip, en op eene bedekte wyze in de huizen begeeven, en zich aldaar verbergen om te steelen, of andere kwaade desfeinen uit te voeren, doch daar binnen zynde by daage ontdekt worden, of anderszins noch by daage zich zelve aangeeven en openbaaren, daar over aan lyf of leeven, na exigentie en omstandigheid van zaaken gestraft zullen worden. Maar dat de zulke, die zich in de huizen verborgen houden tot na Zonnen ondergang, om by nacht haar slag waar te neemen, haar personagie te speelen, en mogelyk het een of ander funest en moordadich schelmstuk aan te richten, zo wel als de Huisbreekers, zonder eenige conniventie, met de Dood zullen worden gestraft.

*Plakkaat tegen bedelaars en vagebonden
van de stad Leeuwarden*

Titelblad „De Hollandsche Lys met de Brabandsche Bely”.
In het midden: een vrouw verdrinkt haar kind in het „stil-
letje”. (Toilet)

Eertijds is er nogal wat geschreven over het wel en wee in de tuchthuizen en wel over het Amsterdamse tuchthuis in het bijzonder. Helaas is veel van deze – propagandistische lektuur, lektuur voor tuchtelingen, gedichtenboekjes – verloren gegaan en van de onderstaande boekjes is van ieder naar alle waarschijnlijkheid slechts 1 exemplaar bewaard gebleven:

1. *Boeventucht ofte middelen tot mindering der schadelyke ledighghangers*, 1587
2. *Kort berecht vant Tucht-Huys*, 1611.
3. *Historie van de wonderlijcke Mirakelen, die in menichte ghebeurt zijn ende noch dagelijcx ghebeuren binnen de vermaerde Coopstad Aemstehredam: In een plaets ghenaeemt het Tuchtthuys, ghelegen op de Heylighe-wegh. Hier achter is noch by ghevoeght een wonderlijck Mirakel van St Justitia*, 1612.
4. *De Hollandsche Lys met de Brabandsche Bely*, 1629.

5. *Een cleyn handt-boecxken, waer in begrepen zijn vier stucken: Het eerste is genaemt Proverbial/de Spreuken Salomonis. 't tweede Ecclesiastes/de Prediker. Het Derde Sapiential/'t Boeck der Wijsheyt. 't Vierde Ecclesiaticus/ofte Jesus Syrach De welcke gedruckt zijn ten nutte ende profijte van den Tuchthuysse, binnen der stede van Amstelredam opgherecht.*

Deel II: *Seecker plaetsen uyt de brieven der Apostelen, ghenomen oock eenige gheele Brieven te samen ghevoecht ende in forme van een handboecxken ghedruckt ten nutte ende profijte van den Tuchthuysse binnen Amstehredam opgherecht*, 1635.

Het eerste boekje is van de hand van de letterkundige Coornhert, voorstander van de oprichting van de tuchthuizen (zie voorgaande hoofdstuk).

„Kort berecht vant Tucht-Huys” is geschreven door een zekere Jan de Vinnip en het boekje is voornamelijk gebaseerd op het Goudse Tucht-huis. De schrijver eert in het geschrift de regenten van het tuchthuis, geeft een beschouwing over het „hoe” en „waarom” van de „boosheid des mensen” en ziet als redmiddel zware arbeid in het tuchthuis.

De schrijver van „*Historie van de wonderlijcke Mirakelen*” is onbekend, was het wellicht een der regenten van het Amsterdamse tuchthuis? In elk geval blijkt de schrijver goed op de hoogte van de gang van zaken in dit tuchthuis.

In het boekje wordt danig de spot gedreven met de katholieke wonderen, de mirakelen echter in het tuchthuis waren waar gebeurd en de schrijver durfde zijn hand er voor in het vuur te steken! Want daar werden de tuchtelingen genezen van hun luiheid en arbeidsschuwheid, het boekje beschrijft niet minder dan 16 genezingen!

Van een onbekende dichter is het in poëzie geschreven werkje: „*De Hollandsche Lys met de Brabandsche Bely*”.

In dit boekje wordt o.a. de sfeer in het Haarlemse Tucht-huis op vaak karikaturale wijze omschreven:

*„of gij sult, deser stonden
Als eer-dievinnen worden vast gebonden
en achter een geleydt in’ Haerlemse gevange-kot,
Daer dan de yser-klanck sal syn U swaere lot,
Voorts sal men U daer op slechte taeffel setten:
Oubacken roggen-broodt en water tot bancket-ten:
Daer sal u bed-cieraet oock sijn, al hoorje ’t noo,
Een open hout-banck, met weynig haver-stroo.
U vrijers sullen sijn drie felle bijte-maegden,
Die met haer banden-dienst daer menig een mis-
haegden”.*

Bijzonder is wel het zogenaamde tuchthuis-bijbeltje „*Een cleyn handboecxken*” hetwelk echter geen complete bijbel was maar speciaal voor de tuchtelingen uitgezochte bijbelboeken en bijbelgedeelten. Natuurlijk waren dit gedeel-ten met een morele en opvoedende strekking.

Ingevolge een bepaling uit het tuchthuisregle-ment van 1596 moesten de tuchtelingen er gere-geld in lezen en sommige stukken uit het hoofd leren:

„Sonnendaechs smorgens” wort er belast vrouch int school te gaen om wyt de schrif-tuyre als Syrach, Ecclesiastico ende tbouck der wysheyt als oock ’t evangelien van buy-ten te leren tot de clock seven. Daer nae een haff uyr op de plaets (om te luchten) ende dan wederom opt school, alwaer een predi-catie wort gedaen ende ge eyndicht sijnde, een psalm gesongen”.

In 1795, aan het begin van de Franse overheer-sing in ons land, werd een inventarisatie gehou-den van de tuchthuizen en andere bewaringsge-stichten in ons land. Uit deze inventarisatie kwam naar voren dat nog slechts enkele ge-stichten naar behoren functioneerden.

Hoewel het doel van de inventarisatie verbete-ring van de tucht- en bewaringsgestichten beoogde, nagenoeg niets kwam hiervan echter terecht. Wel bracht de Franse wetgeving – de Code Pénal en de Code d’ Instruction Criminelle – de centralisatie van de tuchthuizen en bewa-ringsgestichten en werden deze onder over-heidstoezicht gebracht.

De Franse Arrête sur l’Organisation des Prisons van 20 oktober 1810 gaf de volgende gestichtty-pen aan:

Maison d’Arrêt bestemd voor van misdaad of overtreding verdachten.
Maisons de Justice bestemd voor in staat van beschuldiging gestelden.
Maisons de Correction bestemd voor licht gestraften.
Maisons de Détention bestemd voor zwaar gestraften.

Over ieder gesticht werd een „*Raad van Welda-digheid*” als bestuur aangesteld, overigens met een vrij geringe bevoegdheid, de prefect deelde in de gevangenis de lakens uit.

Menu van het Amsterdamse Tuchthuis

- Maandag:** *Onbijt: 2 stucken broot op malkander met booter of kaas.
Middageten: grauwe erweten met vet en azijn en nog 2 stucken op malkander.
Avonteten: een pint karndemelk met roggenbroot gekookt en weder 2 stucken als 's morgens en 's middags.*
- Dinsdags:** *'s middags witte erweten in water met wat saly gekookt, anders even eens als Maandag.*
- Woensdags:** *'s morgens als Maandag, 's middags potje beuling en een dubbelt stuck met booter of kaas.
's avonds omtrent een pint karndemelk met havergort.*
- Donderdag:** *'s morgens als Maandag, 's middags stokvis met een weinig boter daar over en een stuck roggenbroot van ruym een vierendeel pond en nog een dubbelt stuck met boter of kaas.
's avonds karndemelk als maandag.*
- Vrijdag:** *even eens als Dinsdag.*
- Saterdag:** *'s middags omtrent een pint karndemelk met havergort, anders even eens als maandag.*

Op de hoogtij's daagen als Hemelvaartsdag, twee paasch, twee pinxter, twee Kersttijd en drie Kermisdagen is ordinair het gebruyk, dat geschaft werd des middags gerookt of gesouten vleesch ofte Speck, met een soort Alkmaerder of paardeboonen, wortelen of kool, zoo dan best inde menage te pas komt en goed koopst is, beneffens nog een stuck roggenbroot van ruym vierendeel pond en 's avonds een pint karndemelk met havergort gekookt.

Sondags eveneens als op de hoogtijden, buyten dat 's avonds nog krijgen twee sneden roggenbroot op malkander met booter of kaas

ARCHIEFSPROKKELS.

Verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling van een gedetineerde wegens goed gedrag in 1713.

Toen de provincie Gelderland zelf nog geen tuchthuis had werden verschillende, tot vrijheidsstraffen veroordeelde Gelderse gevangenen op verzoek der gewestelijke regering in andere toen bestaande gevangenissen opgenomen: te Utrecht, Rotterdam, Amsterdam enz. Over deze gedetineerden werd van tijd tot tijd rapport uitgebracht aan het Hof van Gelderland, dat de executie van deze straffen buiten de provincie aangevraagd en gelast had. Zo bracht Wemmert Croes, binnenvader van het Utrechtse tuchthuis het volgende rapport uit aan de president van dit Hof, waaraan hij tevens een verzoek tot *voorwaardelijke invrijheidstelling* verbond, een en ander blijkens 's Hofs archieven (Rijksarchief Gelderland te Arnhem). Men kan hierin een prototype vinden van het instituut der V.I. (Wet 15 Juni 1915, Sibl. 247, gewijzigd bij de Wet van 25 Juni 1929 Stbl. 360), dus ruim twee eeuwen vóór de desbetreffende huidige wettelijke regelingen. Het verzoek d d 22 October 1713 volgt hier thans naar het origineel.

„Alsoo mij in bewaringe is gebragt den 30 Maert 1707 eenen Hendrik Jansen, door UEd. Mogenden geconfineert, en hij nu berijts ses en dhalft jaer geseten heeft, in welken tijt, Ed. Mogende Heeren, hij sigh wel gedragen en in sijn werken seer neerstigh geweest is, vinde ik mij verpligt UED Mogenden tselve te communicereen, en met groote onderdanigheijt UEd. Mogenden te bidden van hem gratieuselijk te ontheffen den vorderen tijt van sijne gevankenis, onder belofte nochtans, dat de selven Hendrik Jansen sigh noyt weder onder de jurisdictie van UEd. Mogenden sal laten vinden, maar sigh naer de Oost ofte de West-Indiën te begeben. Verblijve inmiddels met onderdanige eerbiedigheijt Ed. Mogende Heeren, UEd. Mog. gehoorsaemste en verpligten dienaer Wemmert Croes.

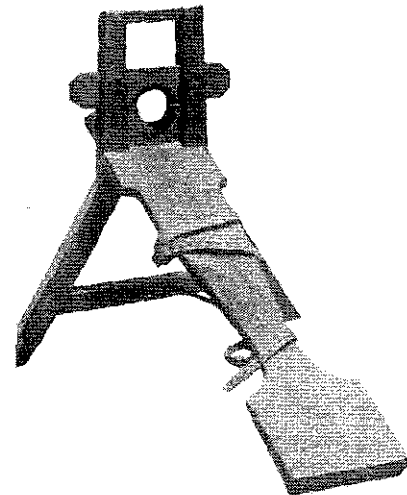
Utrecht den 22 October 1713

Het verkapte bannissement¹⁾, als voorwaarde voor de vrijlating, aan het slot van de brief vermeld geeft echter aan het geheel en aan de humane strekking van het verzoek een wat wrange bijmaak, zoiets als in cauda venenum!²⁾ A H

¹⁾ Verbanning.

²⁾ Het gif zit in de staart.

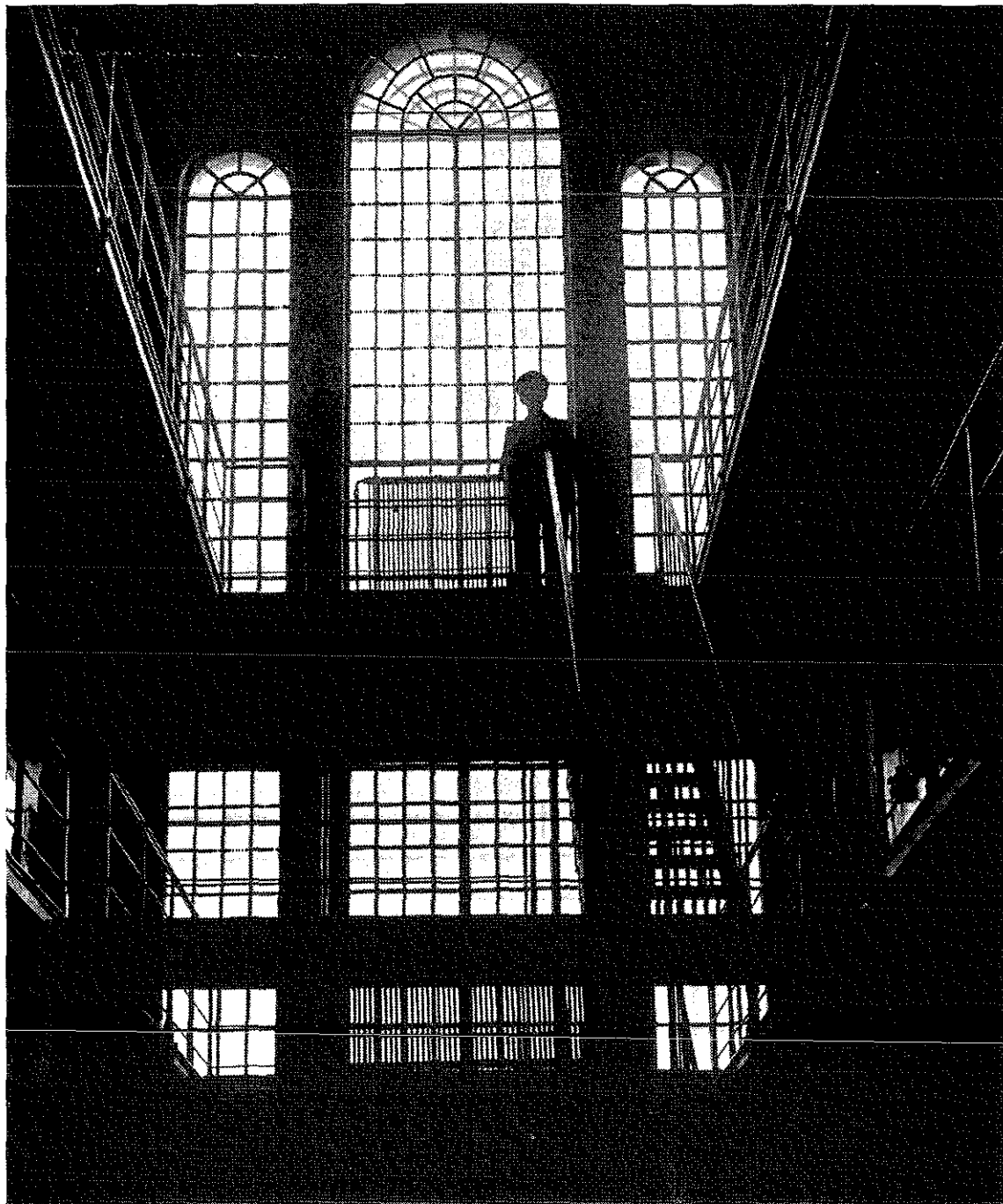
Overdruk Maandschrift voor het Gevangeniswezen 1952/1953

De bok voor een lichamelijke tuchting werd veelvuldig in het tuchthuis gebruikt.

Hoofdstuk III

De gevangenis

1. De organisatie van het gevangeniswezen 1821

Na het herstel van Nederlands onafhankelijkheid gaf Koning Willem I opdracht aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken om de toestanden in de tuchthuizen en andere gevangenissen te onderzoeken en hem daarover rapport uit te brengen. Uit de rapportage bleek dat er heel wat verbeterd moest worden.

De Colleges van Regenten (in de plaats gekomen voor de Raden van Weldadigheid) moesten er voor zorg dragen dat:

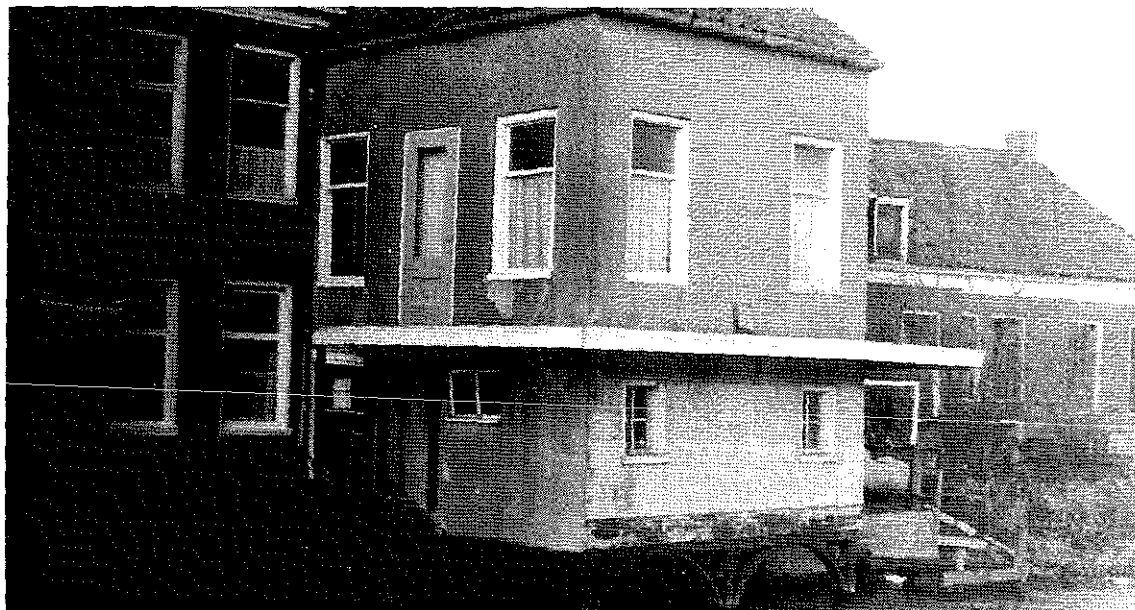
- de gevangenhuisen zindelijk waren;
- kinderen apart gehuisvest werden;
- de gevangenen naar sekse, misdaad en stand geplaatst werden;
- de voeding behoorlijk was;
- zieke gevangenen de nodige medische verzorging kregen;
- de gestichtsadministratie goed werd bijgehouden.

Het kwam veel voor dat een gevangenis niet verwarmd kon worden en ook hierin moest worden voorzien, ook moest aan gevangenen een warme drank verstrekt worden in plaats van het gebruikelijke koude, ongekookte water. Minder geschikte personeelsleden dienden vervangen te worden door personen die beter voor het gevangeniswerk geschikt waren.

Hoewel de verzorging van de gevangenen beter werd, was het geenszins de bedoeling dat ze het beter zouden krijgen dan de gewone man in de vrije maatschappij. Een circulaire uit 1818 waarschuwde hiertegen:

„de wijze van de voeding der gevangenen, waaromtrent zijne Majesteit mij heeft gelieven te kennen gegeven, dat de kosten, die daarvoor in het algemeen worden aangewend aan Hoogstzelve te hoog voorkwamen, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat die kosten op vele plaatsen meer bedroegen dan de minvermogende man in het midden zijns huisgezins te verteren had, zodat het lot van iemand die wegens deze of gene misdaad gevangen zat, wat het gewoon onderhoud aanging, beter werd bedeed dan dat van de ingezetenen, die eerlijk en werkzaam, zich sober moeten behelpen”.

Voormalig Huis van Bewaring te Onderdendam (Gr.).

In 1821 werd het gevangeniswezen georganiseerd en de gestichten onderverdeeld in:

1. Huizen van Arrest voor van misdaad of overtreding verdachten.
2. Huizen van Justitie voor in staat van beschuldiging gestelden.
3. Huizen van Bewaring voor personen gestraft met 1-7 dagen gevangenisstraf; doortrekkende gevangenen; militairen die geen gehoor aan hun oproep hadden gegeven; door de politie aangehouden personen.
4. Huizen van Reklusie en Tuchtiging voor veroordeelden tot gevangenisstraf van 5 jaren en langer.
5. Huizen van Korrektie voor veroordeelden tot gevangenisstraf van 4 à 6 maanden tot 5 jaren.

Zoveel mogelijk moest een Huis van Arrest, een Huis van Justitie en een Provoosthuis¹ onder één dak samengevoegd worden onder de naam: Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering.

De Organisatie van het Gevangeniswezen had ook tot gevolg dat de tuchthuismeesters werden vervangen door gevangeniscommandanten en dat de suppoosten voortaan bewaarders genoemd werden.

Er kwamen 1e en 2e klasse bewaarders waarvan de oudste 1e bewaarder de ietwat vreemde titel „hellebaardier” kreeg. Zoveel mogelijk werden oud militairen uit de rangen onder-officier of korporaal als bewaarder aangenomen, de bewaarder werd militair gekleed in een militaire blauwe jas met rood scharlakense kraag en een blauwe broek, de bewaarder 1e klas droeg als hoofddeksel een politiemuts, de 2e klas bewaarder werd een steek verstrekt.

De bewapening van een bewaarder bestond uit een infanteriegeweer met bajonet, dit geweer werd in 1850 afgeschaft en vervangen door een sabel. Omdat ook de sabel in de praktijk een vrij lastige bewapening voor een bewaarder was werd deze later vervangen door een z.g. „harts-vanger”.

Voor bewaking rondom de gevangenis zorgden militairen van het plaatselijk of dichtbijzijnde garnizoen. In de eerste plaats bleven zij verantwoording aan de garnizoenscommandant schuldig, hadden zij dienst bij de gevangenis dan

Huis van Bewaring Zwolle.

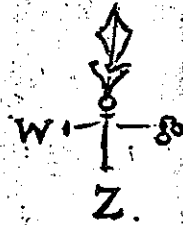
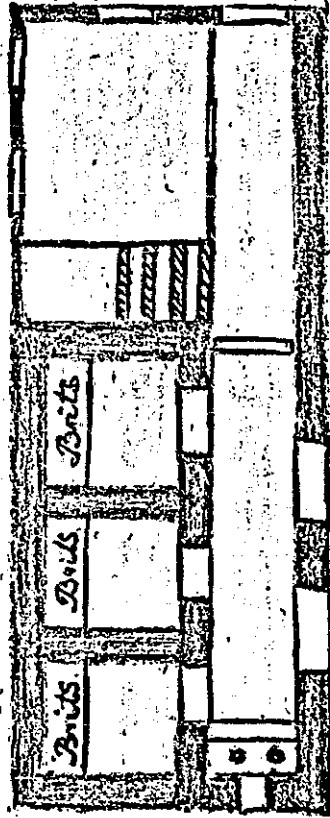
moesten zij de bevelen van de gevangeniscommandant opvolgen.

Arbeid stond centraal in de gevangenis en iedere gevangene moest dan ook werken op een werkzaal, in zijn cel of zo hij daartoe vertrouwd was in de huisdienst. Van het verdiende geld mocht hij een gedeelte in de gevangenskantine versnoepen waar niet alleen breipennen en zoute haring te koop waren maar ook „jenever van goede proef”. Natuurlijk was het niet de bedoeling dat de gevangenen in beschonken toestand door de gevangenis dwaalden en sterke drank werd dan ook zeer mondjesmaat verstrekt.

Aanvankelijk werd het zakcentje in gangbare Nederlandse munt verstrekt maar later kwam daar een fictief muntstelsel voor in de plaats; zo kende bijv. de gevangenis Leeuwarden 50, 25, 5, 1 en 1/2 centstukken van tin en 10 centstukken van ijzer met aan de ene zijde de muntwaarde en aan de andere zijde de letters L.S. (Leeuwarder Strafgevangenis).

1. Bestemd voor militairen.

Ieder gevangenuim breed, langs de gang 6
 4oet, en lang, of diep binnenwaard, $7\frac{1}{2}$ 4oeten
 De Voordeur naar buiten is tevens over de deur van
 t' Reekthuis.

De Cipierskamer, ^{kam} binnenwaards ruim zijn, 10 en 13
 4oeten, mits langs de gang en trap een holvet
 muur en aan de buitenkant een steenmuur op
 getrokken worde. Onder de trap kan een bed, kas etc. zijn.
 In de gang is tusschen de Cipierskamer en de
 gaten een zware deur geplaatst.
 Boven kunnen nog drie gelijke gaten met
 een Gijzelkamer geplaatst worden.

Plattegrond van het Huis van Bewaring te Onderdendam
 (Buiten gebruik)

De geneeskundige dienst was opgedragen aan legerartsen, was er geen garnizoen in de directe nabijheid dan verzorgden burgerartsen deze dienst in de grote gestichten bijgestaan door een chirurgijn en/of hupchirurgijn.

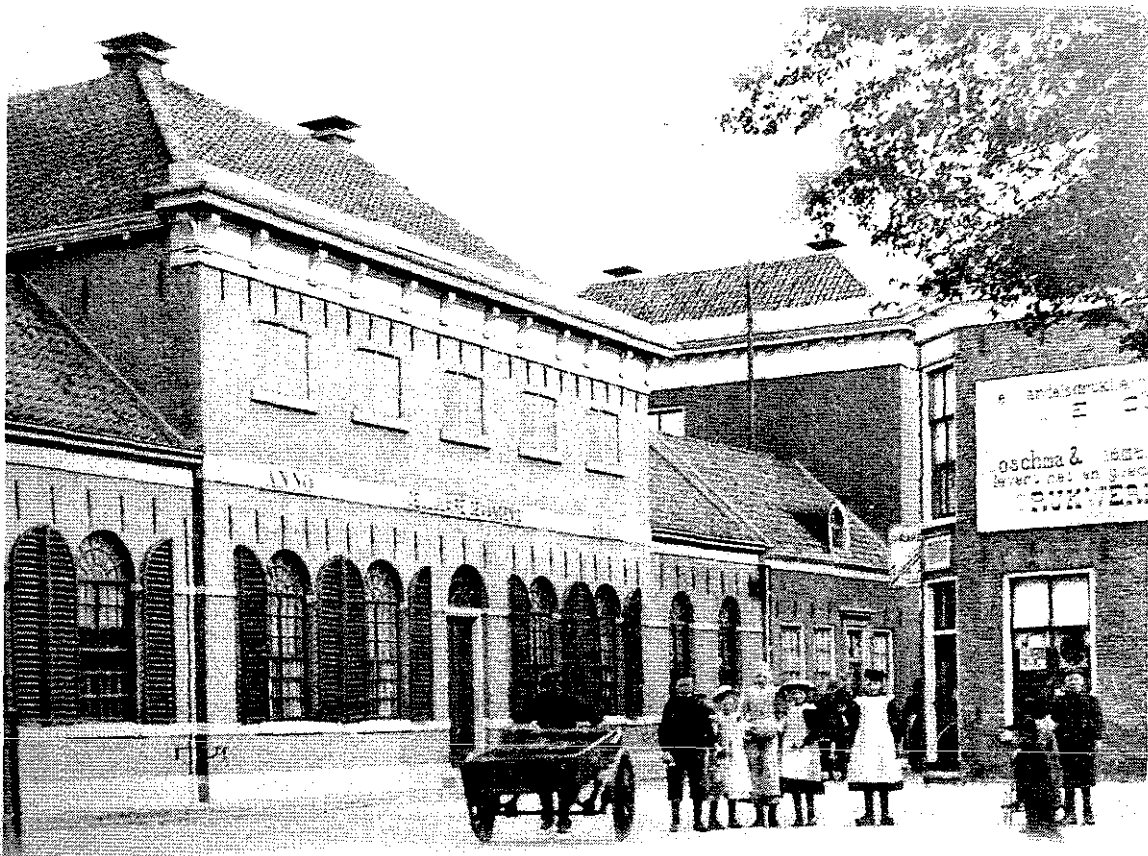
In grote gevangenissen werden 's zondags godsdienstoefeningen gehouden door protestantse en katholieke geestelijken, in kleine gestichten werden de gevangenen door deze geestelijken of door een godsdienstonderwijzer bezocht, al naar gelang hun godsdienstige gezindte.

Gevangenen die daarvoor in aanmerking kwamen ontvingen schoolonderwijs – in ieder geval

rekenen, schrijven en lezen – van de onderwijzer of de hulponderwijzer.

Het regiem was streng in de gevangenis maar allengs werden verboden zaken zoals roken, dobbelen en kaartspelen oogluikend toegestaan. In 1837 werden de touwtjes daarom ook weer wat strakker aangehaald en de gevangenisbesturen onder ogen gebracht dat de gevangenen niet voor hun plezier in de gevangenis zaten maar voor straf. Men moest trachten, zo luidde de betreffende circulaire, dat gevangenisstraf afschrikwekkend werkte om misdaden te voorkomen.

Voormalige cellulaire gevangenis te Sneek

Gevangenhuis.

2. Cellulaire opsluiting

Waren de gevangenen sedert 1821 nu onderverdeeld en golden voor elke gevangenis dezelfde uniforme regels, van een interne selectie van de gevangenen zelf kwam nagenoeg niets terecht. Gevangenisdeskundigen streefden dan ook naar een andere manier van tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf.

In Amerika kende men twee gevangenisstelsels: Het Pennsylvania- en het Auburnstelsel.

Het Pennsylvania-stelsel was ontstaan op initiatief van de bijzonder godsdienstige Quakers in deze staat. Gevangenen moesten door strikte afzondering tot inkeer en berouw komen, de in 1826 gebouwde Western Penitentiary kende een strak afzonderingsstelsel. Een gevangene werd geblinddoekt naar zijn cel gebracht die hij gedurende zijn gehele detentie nimmer verliet. Contact met medegevangenen was geheel onmogelijk gemaakt, dit was slechts mogelijk met geestelijken en personeel van de gevangenis. (Genoemde gevangenis werd reeds in 1833 wegens ondoelmatigheid weer buiten gebruik gesteld.)

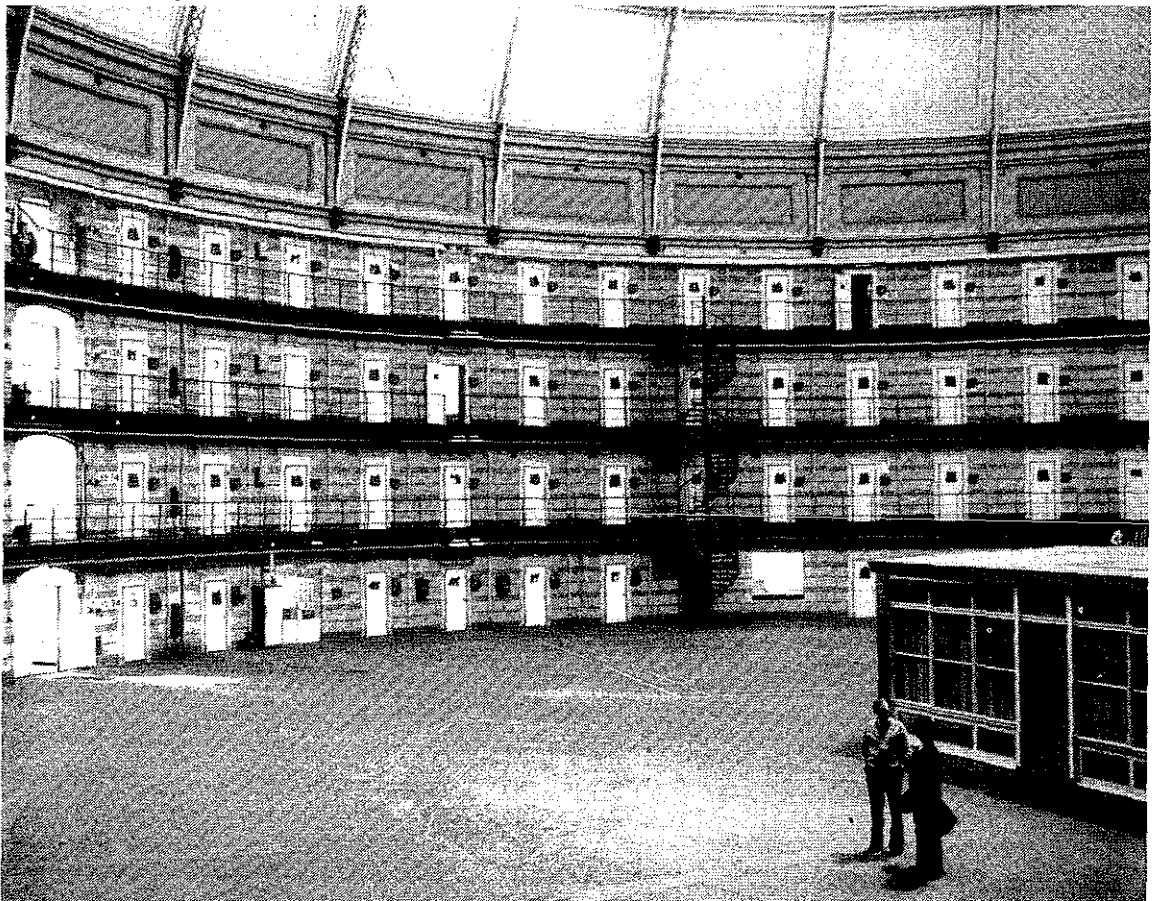
Iets milder was het Auburnstelsel, gevangenen mochten onder zwijgplicht gezamenlijk werken maar werden na de arbeidsuren afzonderlijk opgesloten. Lange tijd heeft de Auburngevangenis als voorbeeld gediend voor gevangenisdeskundigen.

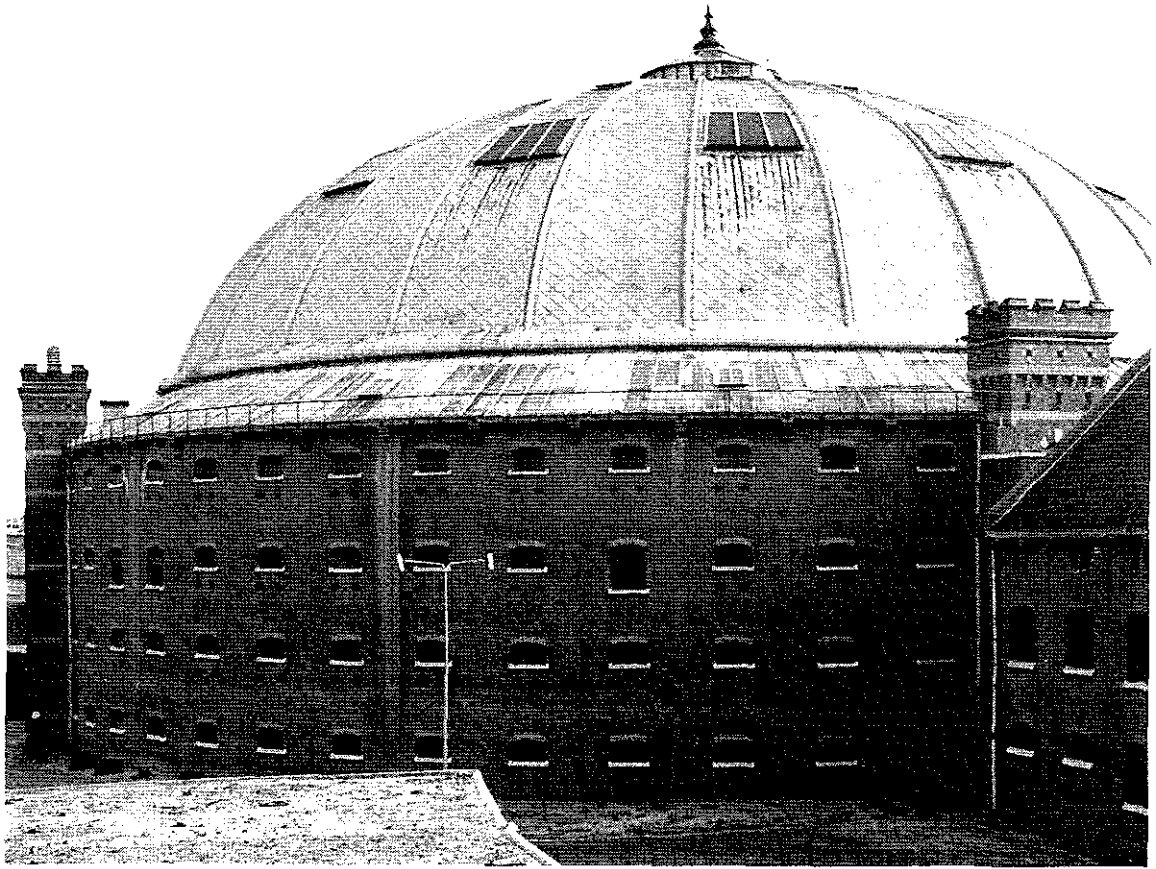
Nederland koos uiteindelijk voor het cellulaire systeem, mee op aandringen van de oprichters van de in 1823 opgerichte vereniging „*Het Genootschap tot Zedelijke verbetering der Gevangenen*”.

Het genootschap hield zich bezig met bezoek aan gevangenen, verspreiding van – stichtelijke – lectuur en hulp bij ontslag van gevangenen (nabijzorg) en zo nodig het geven van onderwijs.

Stetk bepleitte het genootschap de cellulaire afzondering uit het oogpunt van criminele besmetting en onzedelijkheid. Veel leden van Kommissies van Administratie, gevangeniscommandanten en cipers waren voor het celsysteem omdat het de rust in het gesticht ten goede zou komen. Waar gevangeniscommandanten en cipers wél enige vrees voor hadden was zelfmoord door gevangenen.

Interieur „De Koepel” Arnhem.

„De Koepel“ te Arnhem

In 1851 werd een proef genomen met de cellulaire opsluiting door het Amsterdamse Huis van Arrest en Justitie als celgevangenis in gebruik te nemen. Ook wordt in dat jaar de cel wettelijk erkend.

Uit de rapporten van de gevangenisinspecteur Grevelink die in 1857 nagenoeg alle gevangenis- en bewaringsgestichten bezocht bleek echter dat bij lange na al de bestaande gestichten niet als celgevangenis dienst konden doen, van de ruim 40 bezochte gestichten kwamen slechts 9 in aanmerking als cellulaire gevangenis. Dit waren de gestichten:

De Huizen van Arrest te Almelo, Amsterdam, Appingedam, Assen, Gorichem, Sneek, Utrecht, Winschoten en het Burgerlijk en Militair Huis van Verzekering te 's-Hertogenbosch.

In een aantal andere gestichten was wel de mogelijkheid aanwezig om gevangenen cellulair te plaatsen maar vaak was de gestichtsbevolking te groot en de gevangenis te klein zodat er 2 of zelfs 3 gevangenen in één cel geplaatst werden. Soms kon de cellulaire opsluiting niet plaatsvinden omdat de cellen van een gevangenis niet verwarmd konden worden.

Gevangenisinspecteur Grevelink geeft een goed beeld van de toestanden in de 19e eeuwse gevangenis. In de meeste gestichten werden geregeld godsdienstoefeningen gehouden en vond ook gewoon onderwijs plaats.

In het Huis van Arrest te Appingedam zelfs door de cipier – een oud wachtmeester der dragonders

– zelf. Vol lof was de heer Grevelink over het onderwijs in het Huis van Arrest te Gorichem. Hij schrijft daarover:

„Niets heeft mij in deze, boven alle cellulaire gevangenissen, meer getroffen dan het onderwijs. In elke cel vond ik eene nette, zindelijke lei en een net schrift; en met eene voldoening, welke ik nergens anders heb opgemerkt toonden de gevangenen mij hun vorderingen in rekenen en schrijven”.

Hokjeskerk.

Werk was er lang niet altijd in de kleinere gevangenissen, was er wel werk dan bestond dit meestal uit spinnen welke arbeid zowel door mannen als vrouwen gedaan werd. In een enkel gesticht was er soms wat andere arbeid te doen zoals schoenmaken, mandenmaken, matten vlechten of netten knopen. In het Huis van Arrest te Winschoten repareerde een vrouwelijke gevangene kousen voor „de meid van de cipier” om maar iets om handen te hebben.

Werk was er wel voldoende in de grote gevangenissen waar apart personeel voor de arbeid aanwezig was zoals de directeur over de arbeid, meesterknechts en bedienden bij de arbeid.

Personeel was er echter, over het algemeen althans, te weinig in de gevangenissen. Het kon daardoor voorkomen dat in het Huis van Arrest te Arnhem het toezicht op jeugdige gevangenen was toevertrouwd aan „een bejaard, vertrouwd gevangene”. In de strafgevangenis te Hoorn was de nachtsurveillance zelfs aan de gevangenen opgedragen „die elkander alle twee uren aflossen en op en neder wandelen. Ten blijke van waakzaamheid roepen zij elk half uur door een zogenaamd roepzaam „alles wel” toe aan de schildwacht die voor dezelfde op post staat; mist deze nu een zoodanige roep dan geeft hij daarvan onmiddellijk kennis aan de wacht der bewaarders, die zich dan naar zoodanige zaal begeeft”.

Kinderen in de gevangenis was een groot probleem voor de cipers en bewaarders, ze wisten eigenlijk niet goed wat met de opgesloten kinderen aan te vangen. Sommige cipers gaven de kinderen dan ook maar wat prentenboeken of ander speelgoed of hielden zich zelf zo veel mogelijk met de kinderen bezig. In het Huis van Arrest te Sneek zaten eens twee knapen van 13 en 14 jaar die tot drie maanden cellulaire gevangenisstraf waren veroordeeld wegens het stelen van koeken. Een van deze jongens was dermate overstuurd dat „wanneer hij gene zo onophoudelijke zorg, liefderijke toespraak en toezigt, en enige meerdere vrijheid had ondervonden, deze straf voor hem zeer zeker doodelijk ware geweest”.

Een 12-jarige jongen in het Huis van Arrest te Deventer huilde de eerste dagen erbarmelijk

Celkap.

N°. 1068.

CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER VAN JUSTITIE van 23 Maart 1909 n°. 535 houdende toelichting van de Circulaire van 25 Februari jl. n°. 500, betreffende celkappen.

Naar aanleiding van een deswege gestelde vraag heb ik de eer Uw College mede te deelen, dat de bij mijne circulaire van 25 Februari jl. n°. 500 bedoelde celkap ook voor vrouwelijke gevangenen is bestemd, waartoe de kap van banden behoort te worden voorzien, ten einde ze om het hoofd te kunnen vastbinden.

Op gelijke wijze zal kunnen worden gehandeld met de kap voor de gevangenen die gerechtigd zijn hunne eigen kleeding te blijven dragen, tenzij deze geen bezwaar maken bij het gebruik van de kap de celmuts te dragen.

De Minister van Justitie.

Namens den Minister

De Secretaris-Generaal.

(get.) A. D. W. DE VRIES.

Aan
18 Colleges van Regenten over
gevangenissen.

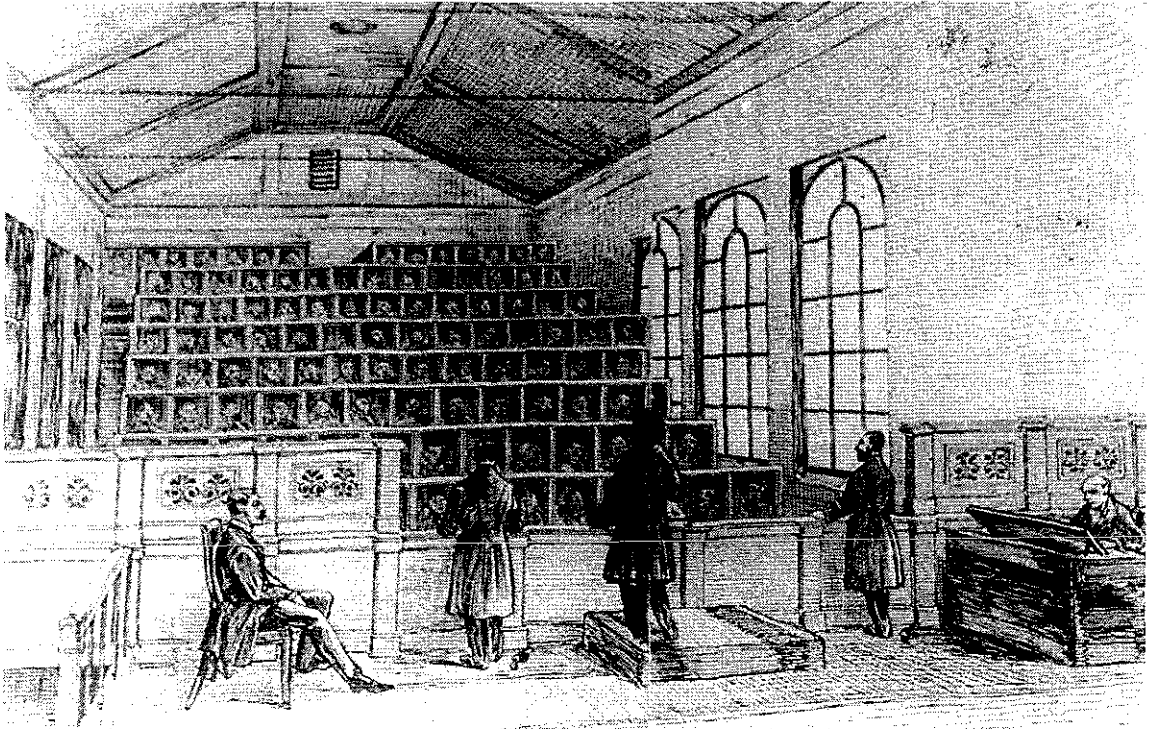
„doch zachtzinnig behandeld wordende begon hij al spoedig met zingen ...”

Verreweg de meeste cipers en gevangenis-kommandanten waren tegen afzonderlijke opsluiting van kinderen, wel waren ze voor afzonderlijke opsluiting van volwassen gevangenen omdat er op de zalen veel gevloekt werd en onzedelijke praat gehouden werd, tenminste in de grote gevangenissen.

Toch ging het in de niet al te grote gevangenissen vrij gemoedelijk toe, kleine verzoekjes van gevangenen werden door de cipers meestal welwillend toegestaan zonder veel plichtplegingen. De meeste, vaak al wat oudere cipers hadden het graag rustig in „hun” gevangenis. Misschien liet Manus Ciper van het Heerenveense Huis van Arrest bij mooi weer zijn gevangenen dan ook maar een pijpje in de tuin roken.

In veel gevallen was de gevangenisinspecteur Grevelink slecht te spreken over de toestand en inrichting van een gevangenisgebouw: Het Huis van Arrest te Dordrecht bestond uit een paar

Kerkdienst in een z.g.n. „hokjeskerk”.

vertrekken boven het gemeentehuis, dat van Goes uit een paar zalen boven het gemeentehuis en een paar vertrekken in de Hervormde kerk. Gevangenen in het Huis van Arrest te Amersfoort moesten 's winters de gehele dag in bed blijven omdat de gevangenis niet verwarmd kon worden.

Ook het Huis van Arrest te Zierikzee kon niet verwarmd worden. De gevangenis te Gouda was in de directe nabijheid van een riool, het stonk er dan ook, vooral 's zomers verschrikkelijk. Bovendien krioelde het in dit gebouw van ongedierte wat met geen mogelijkheid te verdrijven was.

Het voormalige leprozenhuis te Middelburg deed aldaar dienst als Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering en het was een wonder dat dit gebouw nog overeind stond met al de scheuren in de muren.

De heer Grevelink zelf was geen onvoorwaardelijk voorstander noch van het celsysteem noch van het systeem van gemeenschappelijke opsluiting. Hij zegt dan ook o.m. in zijn rapport:

„Worden al die gevangenissen verbouwd en – de grote centrale gevangenissen uitgezonderd – cellulair ingericht, worden in al die centrale huizen de alcoves ingericht, het doel van dezer verbeteringen zal niet worden bereikt, wanneer het niet gepaard gaat met eene verbetering van het personeel, ja wij hechten daaraan zelfs zoveel en wij beschouwen die verbeterde organisatie van het personeel der beambten zoo noodzakelijk, dat wij, zonder daarom de volstrekt noodige verbetering der gebouwen eenigzins op den achtergrond te willen plaatsen, toch van oordeel zijn, dat men daarmede de verbetering van ons gevangeniswezen zou dienen aan te vangen, wanneer beide niet tegelijk of opeens kunnen worden verkregen”.

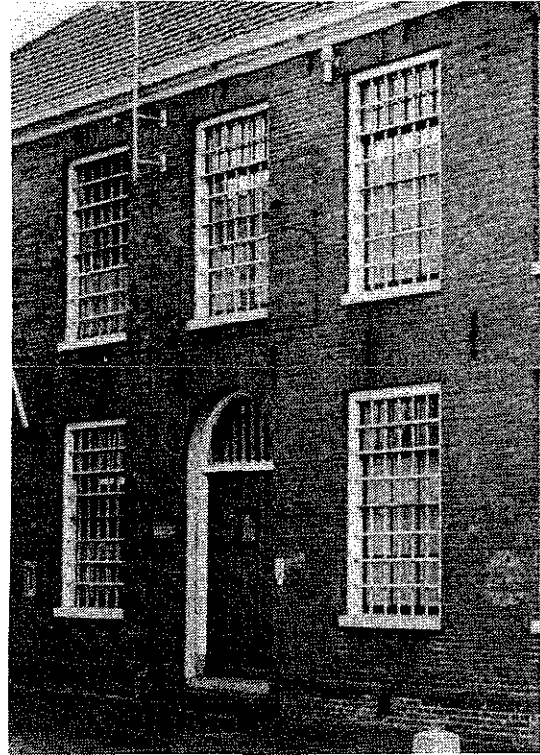
De Adjunct-Kommandant van het Huis van Opsluiting en Tuchtiging te Leeuwarden was een groot voorstander van de cellulaire opsluiting:

„Dat het cellulaire systeem, naar mijne ervaring, de voorkeur verdient boven eene gemeenschappelijke opsluiting van gevangenen. De ondervinding heeft mij beide stelsels leren kennen, en het zal eenen onervarenen zelfs tot de overtuiging kunnen brengen, dat het groote en zedelijke doel, bij eene afzonderlijke opsluiting meerder wordt bevorderd, dan bij het zamenzijn van zoovele verschillende karakters, als in de gemeenschappelijke opsluiting plaats heeft, kan gebeuren”.

Deze adjunct-kommandant haalt voorbeelden aan van gevangenen die bij hun aankomst in de gevangenis fatsoenlijke mensen waren maar na een verblijf van enkele jaren op een gemeenschappelijke verblijfszaal meer kwaad leerden en deden dan zij zelf vroeger ooit geloofden daartoe in staat te zijn.

Ook was de adjunct-kommandant van mening dat, als gevangenen cellulair werden opgesloten, vechterijen, onzedelijke praat, plagerijen van medegevangenen, opruiende taal en spanning tegen gevangenispersoneel niet meer voor zouden kunnen komen.

Ook de Officier van Gezondheid bij de gevangenissen te Hoorn was een voorstander van de cellulaire opsluiting. Over de gemeenschappelij-

Gevangenis Winschoten

ke opsluiting zegt hij o.a.:

„... dat er in het gemeenschappelijke verkeer der gevangenen, groote, den mensch onteerende zedeloosheid bestaat en het voor al de oudere gevangenen en recidivisten zijn, die zich het meest hieraan schuldig maken, en door allerlei list en streken de jongere of nieuw aangekome gevangenen tot hunne afschuwelijke misdrijven weten over te halen, terwijl zij door sluwheid en het elkander behulpzaam zijn, het toezicht der strengste polici weten te ontduiken”.

Uit de rapporten van gevangenisinspecteur Grevelink blijkt dat er in de 19e eeuw veel te weinig (en goed) personeel in de gevangenissen was, bovendien werden ze bijzonder slecht betaald.

Over zijn bezoek aan het Burgerlijk en Militair Huis van Verzekering te Haarlem (102 gevangenen, 1 directeur en 3 bewaarders) zegt hij o.a. het volgende:

„Ik moet hier echter nog een punt vermelden, dat mij in de vergadering van beambten als eene uiterst wenselijke zaak werd voorgedragen, en wel, de verbetering van het lot der bewaarders, die, naar hun eenparig oordeel, te gering en op eene ongepaste wijze werden bezoldigd. Bij hun klein traktement van slechts f 240,-- tot f 180,-- ontvangen zij nog eenige artikelen als: olie, turf, voeding enz. Nu gebeurt het niet zelden, dat zij bij het koopen hunner benodigdheden geen geld hebben, en dan die olie, die turf enz. in betaling geven, dat altijd ten hunnen nadeele wordt berekend en hen vernedert”

Ondanks het feit dat er slechts een klein aantal gestichten geschikt was om als celgevangenis dienst te doen werd in 1881 bepaald dat een straf van 5 jaar geheel cellulair en dat van een straf

van meer dan 5 jaar de eerste 5 jaren cellulair moesten worden ondergaan.

Het was daarom noodzakelijk dat er voldoende celruimte kwam, o.a. te Breda en Arnhem werden nieuwe celgevangenissen gebouwd, een aantal bestaande gestichten werd omgebouwd tot celgevangenis.

In deze celgevangenissen werd het afzonderingssysteem strak doorgevoerd: de gevangenen mochten geen enkel contact met elkaar hebben, mochten elkaar niet zien en droegen daartoe de z.g.n. „celkap” als ze al eens uit hun cel moesten. In de kerk moesten ze de dienst in de „kerkhokken” bijwonen, in de luchtkooien werd gelucht.

Allerlei speciale maatregelen werden genomen om gevangenen niet met elkaar in contact te laten komen.

Luchtkooi Huis van Bewaring, Leeuwarden.

3. De Beginselenwet en de Algemene Maatregel van Inwendig Bestuur van 1886

Volgens Artikel 22 van het Wetboek van Strafrecht van 1886 werden ingesteld een wet tot vaststelling der Beginselen van het Gevangeniswezen en een Algemene Maatregel van Inwendig Bestuur voor Gevangenis, Rijkswerk-inrichtingen en Rijksopvoedingsgestichten

Deze Beginselenwet en Gevangenismaatregel regelden:

- De inrichting en het beheer van de gestichten.
- Het personeel.
- De geneeskundige dienst.
- De verdeling van de gevangenen in klassen.
- De arbeid en de opbrengst van de verplichte arbeid.
- Het onderwijs.
- De godsdienstoefeningen.
- De tucht.

Het toezicht over een gesticht was in handen van het College van Regenten welk College een grote macht had, niets gebeurde in de gevangenis zonder toestemming van de regenten. Directeuren (voor de grote gestichten) en cipers (voor de kleine gestichten) moesten zorg dragen voor de rust en orde in het gesticht, daarbij de bevelen van de regenten strikt opvolgend.

Het gevangenispersoneel van een grote gevangenis bestond veelal uit:

- Een directeur
- Een adjunct-directeur
- Personeel voor de arbeid
- Portiers
- Bewaarders
- Kantoorpersoneel
- Personeel voor de keuken
- Personeel voor de magazijnen
- Geestelijken (Vast of part-time)
- Onderwijzers (Vast of part-time)
- Personeel voor de medische dienst waaronder arts, chirurgijn en apotheker.

§ 5 BEAMBIEN IN HET ALGEMEEN.

Art. 8

Aan de beampten is verboden:

- 1°. eene andere bediening te bekleeden, een beroep uit te oefenen of eenige nering te drijven hetzij op hun eigen naam, hetzij op dien hunner huisgenooten;
- 2°. rechtstreeks of zijdelings aan eenige aanneming of levering ten dienste van het gesticht of van de gevangenen deel te nemen;
- 3°. rechtstreeks of zijdelings van een aannemer of leverancier giften of geschenken aan te nemen;
- 4°. voor gevangenen een of ander voorwerp in of buiten de gevangenis te brengen, van gevangenen of in hun belang van derden geschenken of betaling aan te nemen, of aan gevangenen geschenken te geven;
- 5°. aan gevangenen of andere personen eenige mededeeling betreffende gevangenen of de gevangenis te doen;
- 6°. van gevangenen iets te koop, of aan hen te verkoopen of ter leen te geven of van gevangenen ter leen te ontvangen;
- 7°. met gevangenen onnoodige gesprekken te voeren;
- 8°. zich met kortelings ontslagen gevangenen in te laten;
- 9°. gevangenen voor het verrichten van particulier werk of andere dergelijke diensten te bezigen.

Het eerste en achtste nummer van dit artikel zijn niet van toepassing op de bedienaren van den godsdienst, den geneesheer en de onderwijzers. het achtste niet op de directie.

Boven en onder: Uit het huishoudelijk reglement voor de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden, 1915.

§ 15. DE GEVANGENEN IN HET ALGEMEEN

Art. 95

Ieder ter opneming ingebrachte gevangene wordt onmiddellijk voor den Directeur geleid, die de stukken, uit kracht waarvan hij moet worden opgenomen nauwkeurig onderzoekt en bij welbevinding den gevangene, evenals de van hem of de geleiders overgenomen waarden in de daarvoor bestemde registers doet inschrijven.

Moet hij zijne straf in afzondering ondergaan, dan ontvangt hij een nummerplaat overeenkomende met het nummer der voor hem bestemde cel. Dit nummer vervangt zijn naam zolang hij zijne straf in afzondering ondergaat en wordt bij dag, zoowel in als buiten de cel door hem zichtbaar op de borst gedragen.

Art. 96.

Na te zijn ingeschreven, wordt de gevangene geheel ontkleed, gevisiteerd, gereinigd en gekleed met de van zijn nummer voorziene kleding van het gesticht.

Art. 97.

Gedurende de eerste dagen van zijn verblijf in het gesticht wordt hij herhaaldelijk bezocht door den Directeur, die zich daarbij zooveel mogelijk met zijn karakter, zijne gemoedsstemming en meerdere of mindere geschiktheid voor den arbeid bekend maakt.

In grote gevangenissen waren gevangenen ingedeeld in een van de klassen:

De eerste of straffklasse:

Hiertoe behoren gevangenen die door het College van Regenten wegens aanslagen tegen de veiligheid van het gesticht, tegen beambten of lotgenoten wegens ernstige vergrijpen of wel wegens doorgaand slecht gedrag daartoe worden verwezen. Een gevangene wordt nooit onmiddellijk bij aankomst in het gesticht in die klasse ingedeeld.

De tweede of recidivistenklasse:

Hiertoe behoren de gevangenen die vroeger reeds een gevangenisstraf van minstens 1 jaar hebben ondergaan, voor zover zij niet in de eerste klasse zijn ingedeeld.

De derde klasse:

Hiertoe behoren de overigen.

Werk was er meestal voldoende in de grote gevangenissen, bestaande uit arbeid voor rijksinstellingen. In de kleine gestichten viel het meestal niet mee om de gevangenen werk te verschaffen, was er wel iets te doen dan bestond dit werk uit zakjes plakken, kistjes timmeren, erwten en bonen lezen of matten vlechten.

De gevangene verdiende er een zeker loon mee waarvan hij de helft als zakgeld in de kantine mocht gebruiken. De andere helft werd voor hem bewaard op de „uitgaanskas” en hem bij ontslag ter hand gesteld. Levenslanggestraften mochten het gehele loon als zakgeld beschouwen.

Na werktijd (minstens 10 uur per dag) mochten gevangenen zich met spelletjes bezig houden maar wel moest dit spel de goedkeuring van de Regenten kunnen verdragen. Kaartspelen behoorde in ieder geval niet tot deze spelen! Ook konden de gevangenen een boek uit de gevangenisbibliotheek lezen maar dan wel stichtelijke lectuur. De krant lezen mocht weer niet, dat was verboden lectuur in de gevangenissen.

Gevangenen beneden 40 jaar moesten lager onderwijs bestaande uit de vakken rekenen, schrijven en lezen volgen. Hiertoe waren onderwijzers in de gevangenissen aangesteld, in de kleine gevangenissen werd echter in de meeste gevallen geen onderwijs gegeven.

MODEL 61

WAARSCHUWING.

De gevangene die een boek bemorst, de bladen scheurt of uitscheurt, daarop schrijft of teekent, of op eenigerlei wijze beschadigt,

WORDT GESTRAFT:

met onthouding van boeken,
> onthouding van schrijfbehoeften,
> VERGOEDING van het beschadigde boek, uit werkloon of eigen geld.

Elk boek, dat ten gebuik verstrekt is, zal bij terugname stipt worden nagezien.

Wie een boek ontvangt, dat

beschadigd is,

moet hiervan dadelijk kennis geven tot voorkoming van straf.

Op het schutblad van elk leesboek te plakken.

§ 19. Bibliotheek.

Artikel 84.

De zorg voor de bibliotheek, de bijbels en kerkboeken daaronder begrepen, is opgedragen aan den hoofdonderwijzer.

Hij houdt een catalogus, opgemaakt volgens de door den Minister van Justitie daaromtrent gegeven voorschriften, en zorgt in overleg met den directeur voor het geregeld uitgeven en innemen der boeken.

In de bibliotheek moet steeds een aantal boeken aanwezig zijn voldoende om iederen gevangene wekelijks van nieuwe lectuur te voorzien.

Het gestichtsbestuur bepaalt welke boeken voor de bibliotheek zullen worden aangekocht of buiten gebruik gesteld.

Bij de keuze der boeken wordt door het gestichtsbestuur het oordeel van de bedienaren van den godsdienst gevraagd.

De boeken worden overeenkomstig de mate van ontwikkeling en de godsdienstige gezindte der gevangenen in verschillende afdelingen gesplitst.

In den catalogus wordt achter elk boek vermeld voor welke categorieën van gevangenen het geschikt is.

Het gebruik van de bibliotheek door de ambtenaren van het gesticht is toegelaten. Zoowel hierbij als bij het aanschaffen van boeken wordt in het oog gehouden dat de boeken in de eerste plaats voor de gevangenen bestemd zijn.

Uit het huishoudelijk reglement voor de Bijzondere Strafgewangenis Leeuwarden, 1938.

Huis van Bewaring enz
te Deuwarden

Staat van meerder ontvangsten en
com van werksaamheden door Gevangenen
voor rekening van Particulieren Gedurende
het 2^e halfjaar 1899.

Namen der werksaamstellers	verrichtten arbeid	Bedrag	Aanmerking
Wim Ned. Beintema	Koffijboom uitwissel	16 76 50	
J. Jellema	Sruuten verkeer	2 85	
de Both	kistjestimmeren	11 86 50	
D. Jonghles	Lakken & lakken	5 98	
R. vander Velde	boeken binden	1 46 50	
O. Rommerts	Lakkenplekken	1 48 50	
M. Jonghles	papieringden	11	
Totaal f		40 52	

Deuwarden den Jan 14 1900
De Directeure

Ook het bijwonen van de godsdienstoefeningen was voor de gevangenen verplicht, slechts eenmaal gedurende de straf tijd kon een gevangene daarvoor „vrijaf” worden gegeven.

Hield een gevangene zich niet aan de gestichtsregels dan kon hij disciplinair gestraft worden met een van de straffen:

1. Opsluiting in eene volstrekt donkere strafcel.
2. Gewone sluiting in de boeien.
3. Opsluiting in eene gewone strafcel.
4. Opsluiting in eene gewone cel.
5. Verstrekking van water en brood in plaats van het gewone voedsel.
6. Onthouding van arbeid, van het genot der vrije lucht, van lektuur, van bezoek, van het schrijven of ontvangen van brieven, van het gebruik maken der kantine of van andere voorrechten.

Meerdere straffen kunnen gelijktijdig worden opgelegd.

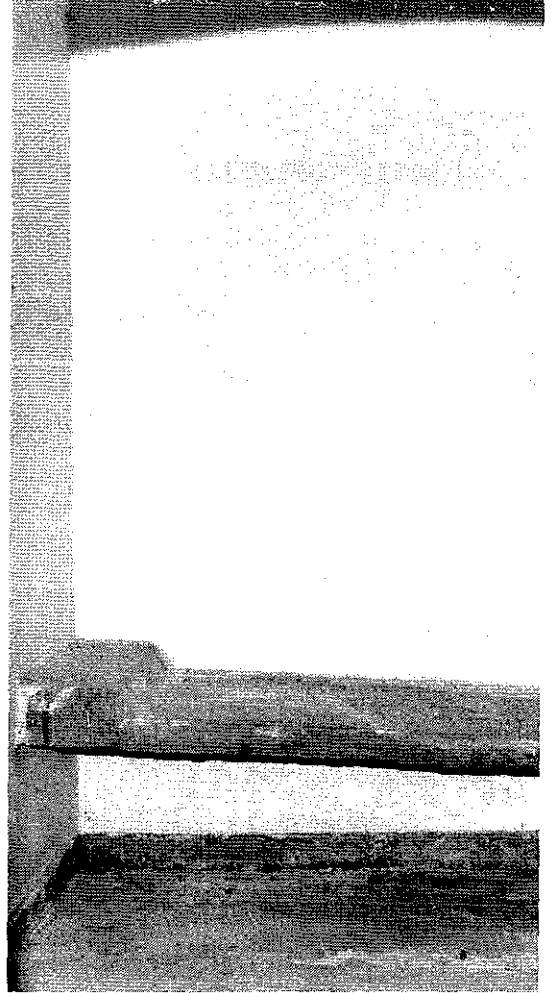
De straf sub 1. wordt opgelegd voor ten hoogste 48 uren.

De straffen sub 2. 3. en 5. worden opgelegd voor ten hoogste 4 weken.

De straf sub 4. wordt opgelegd voor ten hoogste 6 maanden.

De straf sub 5. wordt, ingeval zij langer duurt dan 2 dagen, slechts om den anderen dag toegepast.

Het genot der vrije lucht kan voor niet langer dan 7 dagen worden onthouden.

Cachot, Leeuwarden. (Buiten gebruik).

Het op zeer brutale wijze vragen om geen... voor
het hulpmaken vergoelt van dreigen, en ten
niet gelieven is dat hij meer dan voldoende ge-
ken in zijn zel had, waarvan een gedachte door
hem is vernietigd.

Beledigende uitdrukkingen, tegen bewaarder van
der Men met de opname der kantine belast
Herhaaldelijk niet opvolgen van de voor-
schriften door den Geheeshten Gegeven

Hofsternig weigeren te Ophoornamen e. de
Orde van het Gerecht te verlossen

Het zonder aanleiding Opgettelijk blees
Op het Ambtenaarpersonal

Op het verlaten van de Pacht hem Gemorelijk
trespere de opmeur het College van Rege-ten
in het Ambtenaarpersonal Opgettelijk Beledig
Levende plus Leugen geen een van allen

Plus zijn geen eerlyke menfchen
In de Pacht zijde een huut uit het raam
Genomen

Twee dagen lees Herhaaldelijk schrijven
van Briefjes met Bedriginen en ongeschikte uit-
drukkingen

geene
geene
geene

Vier dagen cachot 1/2 H. en Brood

Vier dagen Water en Brood om de
andere dag
24 uren Pacht

Vier dagen cachot

Twee dagen Cachot

Vier dagen Pacht

Vier dagen H. en Brood

Twee dagen H. en Brood

Ontslagen 2 September 1899

4. De Gestichtenwet 1884

De Gestichtenwet van 1884 deelde de gestichten als volgt in:

Strafgevangenen: Bijzondere
Strafgevangenen
Gewone
Strafgevangenen
Gevangenen: Huizen van bewaring
Passantenhuizen

Rijkswerkinrichtingen
Rijksopvoedingsgestichten

Bijzondere strafgevangenen waren bestemd voor veroordeelden, die hetzij aanstonds, hetzij na verloop van 5 jaar in gemeenschap zouden worden geplaatst. Deze bijzondere strafgevangenen waren gevestigd te: Leeuwarden voor mannen met een meer dan 5-jarige straf en voor levenslanggestraften. Gorichem voor vrouwen met een meer dan 5-jarige straf en voor levenslanggestraften.

's-Hertogenbosch voor mannelijke veroordeelden boven 18 jaar met een straftijd langer dan 3 maanden en niet meer dan 5 jaar, die hetzij vanwege hun leeftijd (ouder dan 60 jaar) hetzij vanwege hun gezondheidstoestand niet cellulair geplaatst werden.

's-Hertogenbosch voor mannelijke veroordeelden beneden 18 jaar met een straftijd langer dan drie maanden die hetzij vanwege hun leeftijd (jonger dan 14 jaar) hetzij vanwege hun gezondheidstoestand niet voor afzondering in aanmerking kwamen.

Eindhoven voor vrouwelijke veroordeelden boven 18 jaar met een straftijd langer dan drie maanden en niet meer dan 5 jaar, die hetzij vanwege hun leeftijd (ouder dan 60 jaar) hetzij vanwege hun gezondheidstoestand niet cellulair geplaatst werden.

Amersfoort voor vrouwelijke veroordeelden beneden 18 jaar met een straftijd langer dan drie maanden, die hetzij vanwege hun leeftijd (jonger dan 14 jaar) hetzij vanwege hun gezondheids-

toestand niet voor afzondering in aanmerking kwamen.

De gewone strafgevangenen waren bestemd tot opname van gevangenen die hun straf geheel cellulair moesten ondergaan, de gestichtenwet noemde met name: de strafgevangenis te Goes, Sneek, Deventer en Appingedam.

In de Huizen van Bewaring werden opgenomen: met hechtenis of militaire detentie gestraften, preventief gehechten, gegijzelden en doortrekkende gevangenen.

Passantenhuizen waren slechts bestemd voor doortrekkende gevangenen.

Rijkswerkinrichtingen en Rijksopvoedingsgestichten moesten altijd van elkaar en van andere gestichten gescheiden zijn. Als Rijkswerkinrichting voor mannen werden twee gestichten te Veenhuizen aangewezen, een derde gesticht te Veenhuizen zou werkinrichting voor vrouwen zijn.

Rijksopvoedingsgestichten voor jongens waren te Alkmaar en Doetinchem, voor meisjes te Montfoort.

Zowel de Beginselenwet als de Algemene Maatregel van Inwendig Bestuur (Gevangenismaatregel) werden in de loop der jaren als gevolg van veranderde gedachten omtrent strafrecht en strafrechtspleging aangevuld en gewijzigd. Deze veranderde opvattingen deden het geloof in het starre, cellulaire gevangenisstelsel tanen.

De Gevangenismaatregel van 1886 werd in 1925 belangrijk gewijzigd terwijl er in 1932 een nieuwe Gevangenismaatregel kwam. Deze wijzigingen van 1925 hielden in dat er ten aanzien van bepaalde gevangenen of groepen gevangenen afgeweken kon worden van de gestichtsregels. Er moesten gestichtsraden komen die het College van Regenten moesten adviseren omtrent deze „afwijkingen” t.a.v. gevangenen. Deze gestichtsradaad moest bestaan uit:

Het hoofd van het gesticht.

De adjunct-directeur.

De geneesheer.

De godsdienstleraren.

De onderwijzer(s).

Enkele subalterne (hogere) gestichtsbambtenaren.

De nieuwe Gevangenismaatregel van 1932 werkte de „afwijkingen” nader uit:

- a. **Algemene afwijkingen.** In overweging te nemen na 30 dagen. Als zoodanig komen in aanmerking: een eenigszins gunstige cantine-regeling; een aangenamer regeling van het bezoek; een ruimer gebruik van de boekerij; het verlenen van toegang tot lezingen of voordrachten;
- b. **Bijzondere afwijkingen.** In overweging te nemen na vier maanden en voorts maandelijks. Als zoodanig komen in aanmerking:
  - I. het, behoudens onvermijdelijke censuur, vrij kiezen van boeken, te betrekken uit de gevangenisbibliotheek, hetzij uit een openbare bibliotheek of het verstrekken of toestaan van een openbaar nieuwsblad;
  - II. ruimer gelegenheid tot briefwisseling; vergunning op ander dan gevangenis-papier te correspondeeren; in zeer bijzondere gevallen zelfs geheel vrije briefwisseling;
  - III. het bijwoonen van extra-voordrachten en van -muziekuitvoeringen;
  - IV. het ontvangen van meer bezoek en in zeer bijzondere gevallen bezoek buiten tegenwoordigheid van controlerende ambtenaren;
  - V. het verblijf in een cel met doorzichtige ruiten, waarbij de sponningen der ramen tevens als tralie-afsluiting dienst doen, of in een cel, waarvan de wanden geverfd zijn;
  - VI. eenige wandversiering in een cel; het hebben van bloemen of planten, of ook een vogel of visch in de cel; in het algemeen een eenigszins huiselijker meubilering en inrichting van de cel;
  - VII. het hebben van een privaat-inrichting buiten de cel;
  - VIII. het geven van gelegenheid tot het beoefenen van huislijkt, het zich bezig houden met legkaarten, puzzles e.d.;
  - IX. verlof om op een later uur naar bed te gaan;

- X. *verstrekking van meer en meer bijzondere cantine-artikelen;*
- XI. *verlof om zichzelf te scheren, waartoe dan veiligheidsscheermessen te gebruiken;*
- XII. *verlof om, voor zoover daartegen uit een oogpunt van reinheid geen bezwaar bestaat, haar en baard naar eigen verkiezing te dragen;*
- XIII. *verlof om in het algemeen of op Zon- en feestdagen eigen bovenkleeding of althans andere dan de gestichtskleeding te dragen;*
- XIV. *langdurig verblijf in de vrije lucht, eventueel met vrijheid tot rooken;*
- XV. *andere afwijkingen, die met voorkennis en onder goedkeuring van den Minister van Justitie voor toepassing in aanmerking mochten worden gebracht.*

KOMMANDANTSWONING.

Achtergevel

Kommandantswoning Huis van Opsluiting en Tuchtiging Leeuwarden, 1872.

LEES DIT!

Bij briefwisseling met gevangenen, moeten de naam en voornamen, bovenaan in den brief vermeld staan; op het adres mag die naam **niet** voorkomen.
Het adres is:

Aan N°.....

STRAFGEVANGENIS te

Ongefrankeerde brieven aan gevangenen, worden niet aangenomen.

Postzegels en Coupons mogen **niet** worden toegezonden.

De toezending van geld geschiedt per *postwissel*.

De gevangene mag over de toegezonden gelden niet beschikken vóór ontslag.

N° 579.

CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER VAN JUSTITIE van den 21sten Mei 1885, n° 111, betreffende een verzoek van het Gereformeerd Tractaatgenootschap »Filippus», om vergunning tot het verspreiden van blaadjes onder de gevangenen.

Ik heb de eer U kennis te geven dat ik heden op'een verzoek van het te *Utrecht* gevestigd Gereformeerd Tractaatgenootschap »FILIPPUS», om vergunning tot het verspreiden van populaire gereformeerde blaadjes onder de gevangenen, heb geantwoord, dat het genootschap de geschriften kan doen toekomen aan de Besturen der gevangeniszen, doch dat deze geheel vrij zijn en moeten blijven in de keus der aan de gevangenen te verschaffen lectuur.

De Minister van Justitie,

(get.) DU TOUR VAN BELINCHAVE.

Aan

de Besturen der gevangeniszen.

N° 992.

CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER VAN JUSTITIE van den 8sten Juni 1905, 3de afdeling, onderafdeling I, gevangeniswezen (A) n° 318, betreffende het door beambten ongeoorloofd verleen van welwillendheden aan gevangenen.

Het is, van tijd tot tijd, en nog onlangs opnieuw voorgekomen, dat door een lid van het dagelijks met de gevangenen of verpleegden in aanraking komend personeel van de strafgestichten, soms zelfs bij herhaling door een zelfden beambte, tegen de algemeene bepalingen of bijzondere dienstvoorschriften in, op aandrang van gedetineerden ongeoorloofde, zij het kleine, welwillendheden werden bewezen aan gevangenen, 't zij om deze in aangenamer conditiën van verpleging te brengen, 't zij om hun eenige aanknooping met lotgenooten of zelfs met personen buiten de gevangenis te verschaffen.

Wat dergelijke handelingen betreft, behoeft het geen betoog, dat zij niet kunnen worden geduld.

Gedeelte van de missive nr 992 omtrent de houding van gevangenispersoneel tegenover gevangenen.

Aanbevelingslijst van Boeken en Tijdschriften

voor de

Bibliotheken der Gevangenen en Rijkswerkinrichtingen.

samengesteld aan het Departement van Justitie ingevolge de Ministerieele circulaire van 5 Augustus 1905, N°. 324.

I. Algemeen Gedeelte.

KIDDE	Hage en Else
BLICHER—CLAUSEN	De vloed
MAX VELDE	De zoon der Wouden
P. ROSEGGER	Toen ik nog n boerenjongen was.
D. ERASMUS	De lof der Zotheid.
Id	Een twaalfstal samenspraken
J. A. BRUNS JR	Het Maanmannetje.
P. J. ANDRIESEN	De weezen van Vlissingen.
Id.	De zeeman tegen wil en dank.
P. LOUWERSE	Een Delfshavensche kwajongen.
MOLI	Alewijn de Lijfeigene.
MAYNE REID	De blokhut in de woestijn
DICKENS	Nelly
Id	Kleine Dora
Id.	Olivier Twist
P. LOUWERSE	Bestevaer Tromp
Id	Vlissinger Michiel.
H. P. N. MULLER	Door het land van Columbus.
L. GANGHÖFER	De dorpsapostel
Id	De man in 't zout
J. TER GOEW	Amsterdamsche Verhalen
LINA v. BERKEN	De dochters van den Generaal
JOZÉF ISRAËLS	Reis door Spanje
STIJN STREUVELS	Zomerland
Id	Zonnetij.
H. J. LENDERINK	Blind en doofstom tegelijk
J. STAMPERIUS	Ons genoeg.
M. VAN DER HAGEN	Waar is de Kerk van Christus?
J. VAN WACHEM	Herinneringen uit den Blokkadetijd
WERMEUS BUNING	Zondaars en Zondaressen
C. FLAMMARION	Hemel en Aarde

Aanbevelingslijst van boeken en tijdschriften voor de bibliotheken der gevangenen en Rijkswerkinrichtingen, samengesteld aan het Departement van Justitie ingevolge de Ministerieele circulaire van 5 augustus 1905. n. 324 (Ge-deeltelijke lijst)

E. HEIMANS	Willom Roda.
MASON	De Lelic van ons Vorstenhuis
BROUWER	Heidekinderen
JAN FEIJH	Uit Piets Vlegeljaen
THEO THUISSEN	Bareml Wels
HENTY	De jonge Vaandrig
Id	Onder de Vanen van Gustaaf Adolf.
BEZEMER	Door Nederlandsch Oost-Indië.
BOS	Buiten Nederland.
HUGO DE VRIES	Naar Californië.
KOLB	Als werkman naar Amerika.
S. KALFF	Japansche Schetsen.
FR. NANSEN	In nacht en ijs.
H. J. VAN LUMMEL	Waterloo.
LASSER COHN	De Scheikunde in de praktijk.
H. DRUMMOND	Natuurwetten.
C. ALBERDINGH THIJM	Een vorstelijke doornenkroon.
JAN FEIJH	De wereld om.
LONKHUIZEN	Argentinië.
Id	Aarde en hare volken.
Id.	Eigen haard.
GERIEH VAN WIJK	Prinses Sophie der Nederlanden.
KAPI. SHOEMAKER	Schetsen uit den Atjeh-Oorlog.
CAESAR GEZELLE	Levende dieren.
LOUISE ALCOTT	Onder Moeders vleugels.
M. S. SCHWARTZ	Arbeid Adelt.
H. DE VEER	Kerstvertellingen.
OUIDA	Motten.
JERÔME	Drie man in een boot.
M. R. HOLT	Wie wil die kan.
J. DE LIEFDE	De diligence.
Id	De Savojaard.
C. JOH. KIEVIT	Vroolijke vertellingen
J. P. THUISSE & R. TEPE	Omgang met planten.
C. BUYSSE	't Bolleken.
JOH. H. BEEN	Spekkie.
C. BUYSSE	In de Lente.
SIJN SIREUVELS	Reinaert de Vos.
G. F. HASPELS	Vreugden van Holland
L. GANGHÖFER	In de stilte van het woud
M. T. H. PEREIAER	Noordwest en Zuidoost.
G. EBERS	Die Schwestern.
LOUWERSE	Geïllustreerde Vaderlandsche Geschiedenis
CONSCIENCE	Der Löwe von Flanderen
COLOMA	Der arme Johannes.
CLARK RUSSELL	The British Seas.
HECTOR MAILLOI	Sans famille.
PIERRE LOUI	Mâtelots.
A. DE VIGNY	Cinq-Mars
H. RIDER HAGARD	The people of the mist.
RADYARD KIPLING	Mine own people.
SUDERMANN	Frau Sorge.

II. Voor Protestanten.

DR LAURILLARD	Koren en Klapprozen.
HOFDIJK	De Helden van den Opstand.
PENNING	De Watervloed
KOOISTRA	Zedelijke Opvoeding.
C. AIWATER MASON	De lelie van ons Vorstenhuis (Uit het Engelsch door H. S. S. KUIPER).
M. W. MACLAINE PONT	Het huis aan de haven
PETER ROSEGGER	De blijde boodschap aan een armen zondaar.
TEN KATE (JOHN MILTON)	Het verloren Paradijs.
F. W. DRIJVER	Lentezon
DR. E. LAURILLARD	De scherpste doornen voor het edelste hoofd.
ABOTIE TEVER	Van het Vaderhuis.
DR. E. LAURILLARD	Met Jezus in de Natuur

III. Voor Katholieken.

JANSEN	De gelukkige werkman.
VAN HAAREN	Een slachtoffer van heilsche woede
ALEXANDER	In 't Roomsche Gezin.
VAN MERLE	Uit duisternis tot licht.
SPILLMAN	Dapper en Trouw
MGR DE WAAI	De ondergang van Judea.
VAN MERLE	Verzoend.
WETZEL	Het laatste glas.
WENSING	Helena of de macht van het Katholicisme.
Id.	Sephora of Rome en Jerusalem.
DR. K. SMITS	De Kathedraal van 's Hertogenbosch.

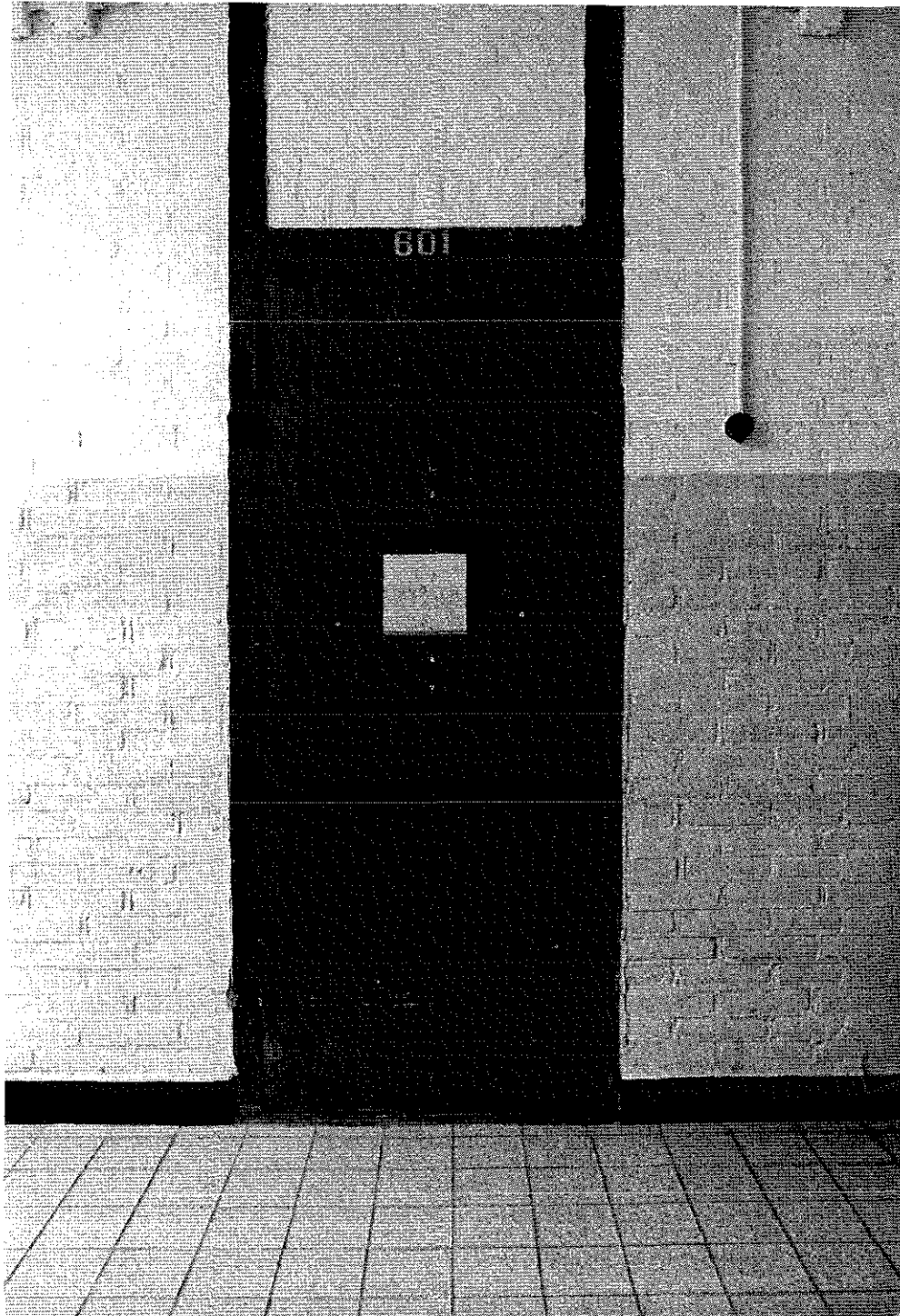
IV. Voor Israëlieten.

(Vgl vorige aanbevelingslijsten)

V. Vakliteratuur.

- L. V. D. BIE . . . . . Practisch Amerikaansch Ververshandboek.
N. DE KRAMER . . . . . Enkel boekhouden.
DE GROOT . . . . . Dubbel boekhouden.
J. NIEDEKEN . . . . . Handboek voor den moes- en bloemtuin, boomgaard, enz.
N. G. E. HOYER . . . . . Hoenders, eenden, ganzen.
BULDER . . . . . Kort overzicht der bemestingsleer.
HOOGEDOORN . . . . . De coupeur. Practische Snijmethode.
D. R. & U. J. MANSHOIT . . . . . De Stikstofvoeding der Landbouwgewassen.
Vakblad voor Weverijen enz. „Textiel”.
Het Vakblad voor de Bouwambachten.
SIMON . . . . . Kostprijsberekening en Administratie.
Id. . . . . Fabrieksorganisatie.
RUIDERHOF . . . . . Leerboek der perspectief. 3 deelen met atlassen.
BOGIMAN . . . . . Het ontwerpen van Ornament.
SCHOLTEN . . . . . Werktuigkunde voor ambachtslieden.
UDO DAMMER . . . . . Onze tuinarbeid.
BOUMAN, KLERK & V. D. VLIET . . . . . Boekhouden.
Id. . . . . Handelsrekenen.
MUSSERI . . . . . Beschrijving van grondstoffen, bereiding enz. van verfwaren
ten dienste van schilders.
MOUBIS . . . . . Hoef en hoefbestag.
OTTI . . . . . Het rijwiel, zijne inrichting, enz.
ROMBOUTS . . . . . Handboek der practische fotografie.
COOMANS . . . . . Het maatknippen en costumnaaien
Kalender Smeden. Officieel Jaarboek v. d. Bond van Smeden patroons in Nederland.
KNAPPER . . . . . Leerboek van het Handelsrekenen.
Het Vakblad Kleederindustrie.
D. SCHURINK . . . . . De uier en zijne onderdeelen.
H. NOORLANDER . . . . . Betimmeringen.
G. DONCKER . . . . . Kleine vaart en visscherij. Beknopte handleiding van de
Practische Zeevaartkunde.

(Overigens voor elk gesticht in overleg met het arbeidspersoneel en gelet op de ter plaatse heefende takken van arbeid te kiezen).

De dodencel in het Huis van Bewaring te Scheveningen vanwaar vele verzetsmensen tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 naar de fusilladeplaatsen gebracht werden.

Gedenkplaat in de muur van het Huis van Bewaring te Scheveningen.

Gedenksteen in de muur van het Huis van Bewaring te Utrecht.

Hoewel er reeds voor 1945 wensen tot vernieuwing van het gevangeniswezen bestonden, heeft de oorlog 1940-1945 in feite dit denken en handelen versneld.

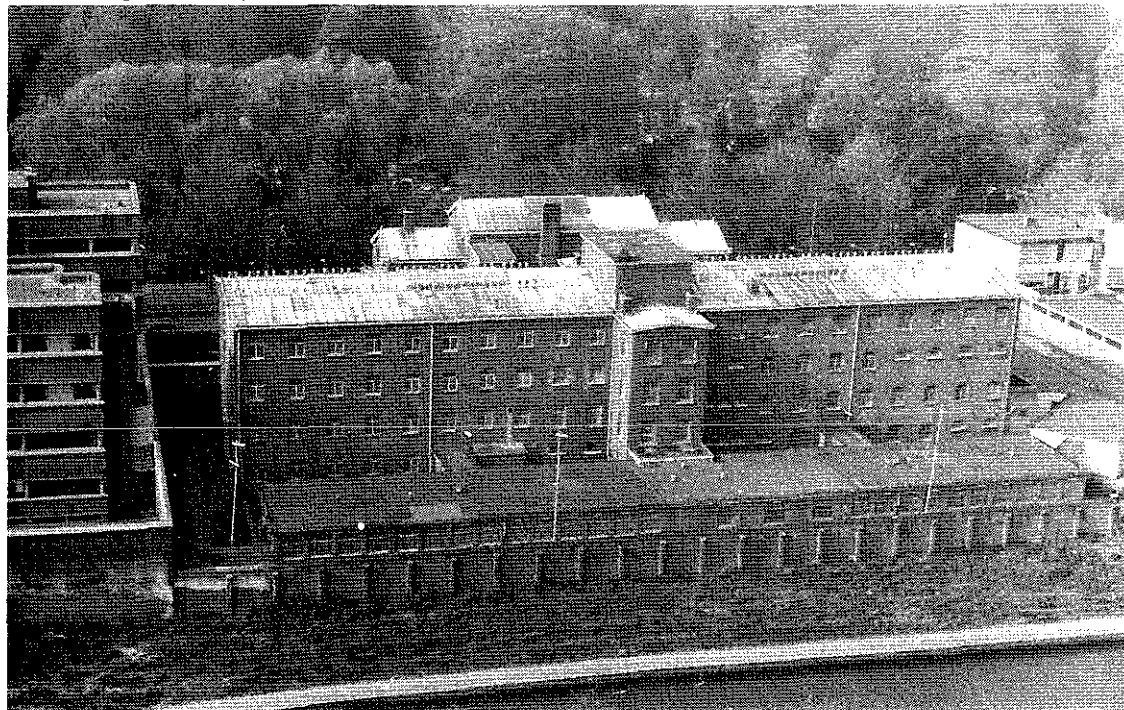
In de oorlogsjaren zaten vele goede Nederlanders gevangen uit de illegaliteit en het verzet en deze mensen hebben veel tot de hervormingen bij het gevangeniswezen bijgedragen.

De drang naar vernieuwingen leidde er toe dat er een speciale commissie in het leven geroepen werd om de Minister van Justitie te adviseren en hem bepaalde suggesties te doen. Reeds in 1947 bood deze commissie Fick haar rapport aan de Minister aan.

Belangrijke hoofdzaken van dit rapport waren:

Ten opzichte van de vraag strafexecutie cellulair of gemeenschappelijk werd gekozen voor beperkte gemeenschap, dit wil zeggen overdag gemeenschappelijke activiteiten zoals arbeid, ontspanning, luchten, bezoek e.d., 's nachts afzondering in de cel.

Door de Duitsers in de oorlogsjaren 1940-1945 bij het Huis van Bewaring te Utrecht gebouwde cellenbarak.

Met de uniforme tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraffen diende te worden gebroken, een verantwoorde selectie van gevangenen moest worden toegepast en een differentiatie van de gevangenis.

Het regiem van een gesticht moest afgestemd zijn op de categorie gevangenen die in dat gesticht geplaatst werden.

De godsdienstige verzorging van de gevangenen moest intensiever zijn en de verplichte kerkgang afgeschaft.

De commissie Fick bepleitte uitbreiding van een gevangenisstaf met maatschappelijk werkers die de maatschappelijke problemen van de gevangenen konden behartigen.

Moderne arbeidsmethoden waren in de gevangenis noodzakelijk evenals een herziening van de arbeidslonen van de gevangenen.

Het gestichtsbeheer moest in handen zijn van de directeur terwijl een commissie van toezicht over een gesticht ingesteld diende te worden.

Wenselijk was een goede opleiding van gevangenispersoneel, gericht op het dienstvak waarin zij werkzaam waren.

5. Wettelijke regelingen

De reeds eerder genoemde Commissie Fick heeft een belangrijke invloed gehad op de vernieuwing van ons strafstelsel:

de Gevangenismaatregel 1886 werd gewijzigd en aangevuld in 1953 en in 1977, de Beginselenwet 1886 in 1951 en 1976.

Het zou te ver voeren hier al de wijzigingen en aanvullingen te bespreken, volstaan wordt dan ook met enkele belangrijke suggesties van de

Commissie Fick, die terug te vinden zijn in de thans van kracht zijnde Gevangenismaatregel en Beginselenwet, te memoreren:

Cel of gemeenschap

Gevangenisstraf kan thans in algehele gemeenschap, beperkte gemeenschap of in afzondering worden ondergaan.

De Gevangenismaatregel (titel III afd. I art. 21/23) zegt daarover:

TITEL III

Regiem

AFDEELING 1

Algemene bepalingen

Artikel 21. De gedetineerden worden in algehele gemeenschap, in beperkte gemeenschap of in afzondering geplaatst.

Artikel 22.1. Gedetineerden worden in algehele gemeenschap geplaatst in:

- a. de door Onze Minister daartoe aangewezen gevangenis- en afdelingen daarvan;
- b. de daartoe door Onze Minister aangewezen afdelingen van de rijk-asyls voor psychopaten, dan wel
- c. de rijkswerkinrichtingen.

2. Eveneens worden in algehele gemeenschap geplaatst tot hechtenis of militaire detentie veroordeelden in de huizen van bewaring.

3. De gedetineerden die in algehele gemeenschap zijn geplaatst kunnen tijdens de maaltijden en gedurende de nacht worden afgezonderd.

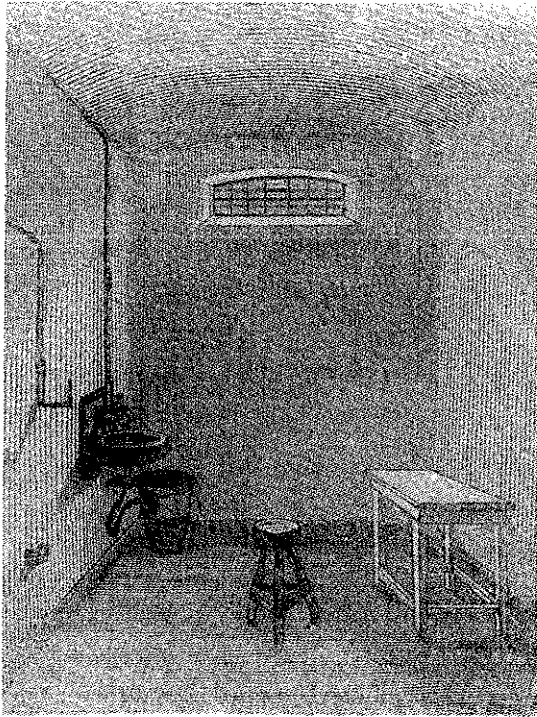
Artikel 23.1. Gedetineerden worden in beperkte gemeenschap geplaatst in:

- a. de door Onze Minister daartoe aangewezen gevangenis- en afdelingen daarvan;
- b. de door Onze Minister aangewezen afdelingen van de rijk-asyls voor psychopaten.

2. Eveneens worden in beperkte gemeenschap geplaatst de in de huizen van bewaring aanwezige

- 1) onveroordeelde gedetineerden;
- 2) veroordeelden tot gevangenisstraf;
- 3) veroordeelden tot hechtenis of militaire detentie die naar het redelijk oordeel van de directeur niet voor plaatsing in algehele gemeenschap in aanmerking komen;
- 4) de personen bedoeld in artikel 9, eerste lid, onder b en c, van de Beginselenwet gevangenisstraf, voor zover zij niet vallen onder een van de vorenstaande categorieën.

3. Ten behoeve van de gedetineerden die in beperkte gemeenschap zijn geplaatst worden bepaalde, bij het huishoudelijk reglement omschreven, groepsactiviteiten georganiseerd.

Cel 1900.

Materiële voorzieningen

Na de oorlog werden moderniseringën in veel gestichten uitgevoerd, zo werden de cellen van comfortabeler meubilair voorzien, celtamen vergroot, sanitaire verbeteringen aangebracht en keukens van betere toestellen voorzien. Ook de zogenaamde hokjeskerken maakten plaats voor kerkruimten zoals de vrije maatschappij die kent.

De gestichtsbibliotheken werden gereorganiseerd en verouderde boeken vervangen door meer gevraagde lectuur. Ook konden gedetineerden op eigen kosten een abonnement nemen op een dag- of weekblad.

Aan ontspanning en vrije-tijdsbesteding werd de nodige aandacht besteed, er werd de gedetineerden gelegenheid gegeven tot gelegenheidsspelen zoals dammen, schaken, tafeltennis enz. In verschillende gevangenispen mochten de gevangenen een zangclubje, toneelclubje of een muziekclubje vormen. Het gevangenenkoor van de

Bijzondere Strafgestichten Leeuwarden was zelfs buiten de gevangenispen zeer bekend! Veel gestichten werden voorzien van een radio-installatie welke ofwel aangekocht of overgenomen was uit de inventaris van de voormalige kampen van het Directoraat Bijzondere Rechtspleging.

Om de lichamelijke konditie van de gevangenen op peil te houden werden sportinstructeurs uit het gevangenispenneel gerecruteerd teneinde de gedetineerden leiding te geven bij sport en lichamelijke oefeningen. In gestichten werden ruimtes voor het houden van sportoefeningen geschikt gemaakt, sportkleding en -schoeisel en ook sporttoestellen werden aangeschaft.

Hoewel er reeds lang schoolonderwijs in de gevangenispen gegeven werd, na de oorlog werden de mogelijkheden m.b.t. het onderwijs verruimd, gevangenen konden bijv. schriftelijk en vakonderwijs volgen. Geregeld waren er ook lezingen, film- en discussieavonden voor gevangenen.

Selektie der gevangenen en differentiatie van de gestichten

Het principe van de Commissie Fick om gevangenen te selekteren en iedere gevangene onder te brengen in die inrichting waar hij qua regiem het best thuis hoorde werd eveneens door de wetgever overgenomen in artikel 12 van het Wetboek van Strafrecht.

„Iedere gevangene wordt voor zoveel mogelijk geplaatst in een gesticht, welks regiem het meest met zijn persoonlijkheid strookt waarbij zowel op de duur der straf als op de reklasseringsmogelijkheden voor de gevangene wordt gelet”.

Op beperkte schaal werd in de eerste jaren na de oorlog de differentiatie van de gestichten ter hand genomen door o.a. aanwijzing van jeugdgestichten en een gesticht voor gewoonten beroepsmisdadigers.

Opstelling van een meer volledig differentiatieschema werd pas mogelijk na de inwerkingstelling van de nieuwe Beginselenwet en de nieuwe Gevangenismaatregel.

N°. 1069.

CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER VAN
JUSTITIE van den 19 Mei 1904, 3e afd.
A n°. 577, betreffende *vering van
nationale feesten in strafgestichten*

Het is mij gebleken dat in enkele
strafgestichten buiten mijn medeweten
op machtiging of initiatief van het be-
trokken College van Regenten, de geboorte
van eene Prinses feestelijk is herdacht
door, in afwijking van het voedings-
reglement, aan de godinneerden ver-
sieringen uit te reiken.

Deze maatregel al moge hij in de
omstandigheden begrijpelijk zijn, moet
ik afkeuren.

Verder buiten beschouwing latend de
vraag of het wenschelijk is nationale
feesten, door wijziging in de voeding of
op andere wijze o.a. ook door het uit-
steken van vlaggen, in de strafgestichten
te herdenken, welke vraag ik aanvankelijk
ontkennend zou beantwoorden, is een-
vormigheid in deze geboden en kan de
beslissing niet aan het inzicht van plaatse-
lijke besturen worden overgelaten.

Ik heb de eer U te verzoeken in den
vervolge met het bovenstaande wel uit-
drukkelijk rekening te willen houden.

De Minister van Justitie.

NEUSSEN.

*Aan
de Colleges van Regenten over de
gevangnissen, inzien van beroving
en de Rijkswerk-inrichting te Hoorn
en te Leiden.*

N°. 946.

CIRCULAIRE VAN DEN MINISTER
VAN JUSTITIE van den 26sten Januari
1904, *Buuel van den Hoofdinspecteur van
het Gevangeniswezen en 3de afdeling,
n°. 179, betreffende beperking der ge-
legenheid tot bezichtiging van Straffe-
stichten.* (1)

Van ter zijde is vernomen dat de be-
zichtiging van strafgestichten hier en daar
met zekere vrijgevigheid zou worden
toegestaan en dat zelfs wel vrouwen in
gestichten of gestichtsafdeelingen voor
mannen zouden zijn toegelaten.

Dit geeft mij aanleiding in het alge-
meen er op te wijzen, dat het niet wen-
schelijk is in deze gestichten, ook niet
onder geleide, andere personen toe te
laten, dan die door ambt, studie of
bijzondere, bekende belangstelling in
penitentiaire zaken geacht kunnen wor-
den niet door bloote nieuwsgierigheid
tot zoodanig bezoek te worden geleid,
terwijl ik Uw College verzoek in geen
geval vrouwen het betreden der voor
mannen bestemde inrichtingen te ver-
gunnen.

De Minister van Justitie,

(u. g.) J. A. LOEFF.

(1) Zie verzameling n° 938.

*Aan
de Colleges van Regenten over de
Gevangnissen en de Rijkswerk-
inrichtingen te Hoorn en Leiden*

De nieuwe Beginselenwet noemt als differen-
tiatiecriteria:

- leeftijd.
- strafduur.
- beroeps- en gewoontemisdadigers.
- gemeenschapsongeschiktheid.

Het differentiatieschema ontwikkelde zich
slechts langzaam en de aanwijzing van de ge-

stichten bracht nogal wat moeilijkheden met
zich mee. In sommige gestichten waren bijv. vol-
doende cellen maar ontbraken geschikte ge-
meenschapsvertrekken, in andere gestichten was
dit andersom.

Bovendien moesten er in de na-oorlogse jaren
nogal wat herstellingswerkzaamheden verricht
worden aan verschillende gevangnissen in ver-
band met oorlogsschade.

Kerk/tonelzaal Jeugdgevangenis te Zutphen.

Geestelijke verzorging

Artikel 2 van de Instructie wegens de Godsdienstoefening in de Gevangnissen 1826 luidde:

De Commandant in de grote Strafgevangnissen en de Concierges in de Huizen van Verzekering zullen moeten zorgen voor hetgeen behoort tot de behoorlijke viering van de Godsdienst op de uren door de Commissies van Administratie of het College van Regenten bepaald, na gemaakt overleg met de bij het gesticht aangestelde Geestelijken.

Artikel 39 van de Beginselenwet 1976 luidt:

Het behoort tot de taak der gestichtsdirectie te bevorderen, dat de gedetineerden de te hunnen behoefte gehouden godsdienstoefeningen of bezinningsamenkomsten kunnen bijwonen.

De bovenstaande artikelen verschillen niet zoveel van elkaar, het komt er op neer dat zowel de gevangenisleiding in 1826 als de gestichtsdirectie van heden er zorg voor moesten en moeten dragen dat de gedetineerden de nodige geestelijke verzorging konden en kunnen krijgen.

Wel was het eertijds zo dat, hoewel iedereen godsdienstige verzorging voor gevangenen nodig vond, de geestelijke de zaak in de gevangenis niet in de war mocht sturen door zich met andere dan geestelijke dingen te bemoeien.

Heden ten dage is de geestelijke verzorging echter erkend als onderdeel van de behandeling – resocialisatie – van de gedetineerde, de geestelijke verzorger functioneert dan ook in teamverband met andere dienstonderdelen van de inrichting.

Dagverdeling

De uren van het opstaan, het gebruiken van spijs en drank en van het zich ter ruste begeven zijn als volgt:

het opstaan te	6 30 uur
ontbijt	8 00 „
middagmaal tusschen	12 30 — 13 30
„ avondeten te	19 00
„ naar bed gaan „	21 00 „

Van 1 October tot en met 31 Maart alsmede op alle Zonden feestdagen heeft het opstaan plaats te 7 uur

De verplichte arbeidsuren zijn als regel als volgt:

Ten minste 10 uren per werkdag t. w. :

van 7.00 — 8 00 uur

8 30 — 12 30 „

„ 13.30 — 16.30 „

17.00 — 19 00 „

Van 1 October tot en met 31 Maart vangt het eerste arbeidsuur aan te 7 30 uur, en worden de rusturen met een half uur verkort.

De tijd voor beweging in de open lucht wordt gekort op de arbeidsuren

Schoolwerk wordt in de rusturen gemaakt

Van deze dagindeeling kan, met behoud van het algemeen systeem, worden afgeweken

Het is den gevangene verboden tijdens den arbeidstijd te slapen of gedurende den dag te bed te liggen, anders dan in geval van ziekte

Op hun erkende als rustdag te vieren, godsdienstige feesten en kerkdagen, Zondagen en gelijksoortige dagen daaronder begrepen, behoeven de gevangenen geen arbeid te verrichten.

Behoudens uitdrukkelijke vrijstelling te verleenen door het gestichtsbestuur, nemen zij aan de te hunnen behoefte gehouden godsdienstoefeningen deel

Voor de gevangenen die niet tot eenige godsdienstige gezindte behooren gelden de algemeen Christelijke feestdagen, de Zondagen daaronder begrepen.

De uren van opstaan van het gebruiken van spijs en drank en van het zich ter ruste begeven worden door een geluidsignaal aangekondigd.

Dadelijk na het opstaan moeten de gevangenen zich reinigen en aankleeden en hun nachtleger in orde brengen

Bij het signaal des avonds een half uur voor de nachtrust moeten de gevangenen hun nachtleger gereed maken en als het signaal voor de nachtrust gegeven wordt, zich terstond te bed begeven.

De gevangenen mogen zelf het licht niet dooven; dit geschiedt door een ambtenaar na het signaal voor de nachtrust.

Strafgevangenis
Huis van bewaring

te

Leeuwarden

REGISTER

VAN DE

Kinderen met de moeders opgenomen.

Leeuwarden, 2 febr 1905.

Weld Heer!

*Vergoete beleeft het kind van
Martha Mulder af te geven
aan vrouw Klaver, wonende Pitus,
mashraats alhier, brengeter dezes.*

*Met verschuldigde eekting
De Secretaris /_h Burgerl. Ambten*

J. A. G. G. G.

Sociale verzorging

In het rapport van de commissie Fick werd de instelling van een sociale dienst in de strafgestichten, waargenomen door sociale ambtenaren, aanbevolen. Deze sociale ambtenaren zouden o.m. tot taak hebben een intensief contact met de gedetineerden te onderhouden en hen te helpen bij het oplossen van hun maatschappelijke moeilijkheden.

De commissie Fick verwachtte van de instelling van de sociale dienst een verhoging van de gehele penitentiaire arbeid.

In 1948 werd aan de derde afdeling van het Ministerie van Justitie een onderafdeling toegevoegd welke tot taak kreeg de sociale dienst in de gestichten te organiseren. Eind 1949 waren er 25 mannelijke en 2 vrouwelijke functionarissen als sociaal ambtenaar in de gestichten werkzaam.

De taak van deze sociale ambtenaren werd als volgt omschreven:

a. Het zich oriënteren en het bijeenbrengen van gegevens omtrent de persoonlijkheid van de gedetineerde en diens omstandigheden, teneinde in staat te zijn door persoonlijke contacten en door het geven van adviezen aan andere functionarissen, de wederaanpassing van de gedetineerde te bevorderen.

b. Het behartigen van de maatschappelijke belangen der gedetineerden o.a. door hen, in samenwerking met de reclassering, te helpen bij het zoeken van een oplossing voor de moeilijkheden welke met het feit van hun detentie verband houden.

c. Het coördineren en organiseren van de algemeen maatschappelijke en culturele vorming, alsmede van de „vrije-tijdsbesteding” der gedetineerden.

d. De administratieve voorbereiding, voor zover deze binnen het gesticht geschiedt, van de eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling der gedetineerden of van het proefverlof en het voorwaardelijk ontslag van de ter beschikking van de regering gestelden, het uitbrengen van gratie- en

andere adviezen aan het openbaar ministerie en het Ministerie van Justitie, alsmede het onderhouden van contacten met instanties op het terrein der reclassering.

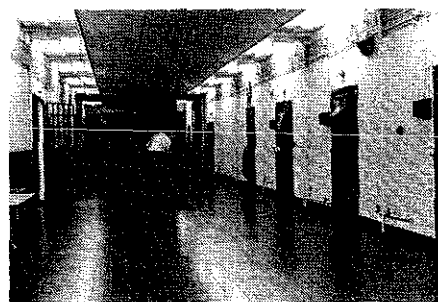
Bovengenoemde taak werd tot 1 november 1973 verricht door de sociaal ambtenaar onder gezag en verantwoordelijkheid van de directie van de inrichting.

Om hun positie onafhankelijker te maken en een aantal oneigenlijke taken uit het takenpakket te verwijderen zijn de sociale ambtenaren per genoemde datum van de Directie Gevangeniswezen overgegaan naar de Directie T.B.R. en Reklassering.

Als argumenten voor deze overgang zijn o.a. genoemd:

- a) dat bij de hulpverlening aan gedetineerden in hun sociale problematiek ook het maatschappelijk milieu in ruime zin kan worden betrokken waarbij het noodzakelijk kan zijn dat de maatschappelijk werker zijn werkteerrein tot buiten de inrichting uitbreidt.
- b) dat die elementen in de taak van de sociale ambtenaar die niet direct tot het maatschappelijk werk behoren door andere functionarissen in de inrichting verricht kunnen worden.

Door deze verandering is ook de benaming van deze maatschappelijk werker veranderd n.l. van sociaal ambtenaar in reklasseringsambtenaar in een penitentiaire inrichting.

Celgang vrouwenafdeling Huis van Bewaring, Groningen.

GRONINGEN KREEG EEN NIEUWE KERKZAAL

★

De man, die het prikkeldraad heeft uitgedacht zal zeker een praktisch, maar als ik mij niet vergis toch niet een vriendelijk en menslievend man zijn geweest

Als ik terugzie op de oude, ongezellige, hokjeskerk van onze gevangenis, dan vraag ik mij af, wat de pioniers van het gevangeniswezen heeft bezield om zo iets afzichtslijks te creëren. Eigenlijk weten we het wel; het was de toen geldende overtuiging dat slechts van een streng doorgevoerde afzondering enige genezing kon uitgaan. Toch bestond toen reeds het aloude woord: „Het is niet goed, dat de mens alleen zij”. We kunnen ons gelukkig prijzen, dat men gaandeweg tot het inzicht is gekomen, dat van de eenzaamheid geen verheffende werking kan uitgaan en zeker niet waar het de kerkgang betreft. Het gewijzigde standpunt heeft geleid tot het streven naar vernieuwing van het gevangeniswezen en één van de resultaten van dat streven kunnen we nu aanschouwen in de vernieuwde kerkzaal van de gevangenis te Groningen. Deze zaal is omgetoverd van een kille, onwaardige hokjeskerk tot een stijl- en sfeervolle gemeenschapskerk, een kerk waartn een ieder zich in de volle zin des woords mens kan voelen.

Voordat het zover was, moest er natuurlijk nog al wat gebeuren. Na de voorbereidende besprekingen, berekeningen en tekeningen werd dan op zekere dag — ik zou willen zeggen: met een bepaalde wellust — begonnen met het slopen van de „konijnenhokjes”. De ravage, welke daardoor ontstond deed de leek op bouwkundig gebied de moed om verder te gaan welhaast in de schoenen zinken, maar de grote ambitie, waarmede daarna getimmerd, geschilderd, gepast en gemeten werd, gaf ons geleidelijk het vertrouwen terug en zo ontstond, met zo ruim mogelijke gebruikmaking van gedetineerde krachten, onder de bekwame leiding van de ambtenaren van de Rijksgebouwdienst, het bewonderenswaardige resultaat, waar alle belanghebbenden met recht trots op zijn. De preekstoel, het altaar, de avondmaalstafel, de communiebank, de zitbanken en de deuren werden op zeer artistieke en degelijke wijze vervaardigd door de afdeling arbeid van de bijzondere gevangenis te Leeuwarden. Zoals gezegd: het is een zéér fraai geheel geworden, waar menig kerkbestuur jaloers op zou kunnen zijn.

4 Juli 1952 was de grote dag waarop in tegenwoordigheid van de gedetineerden en vele genodigden deze vernieuwde kerkzaal in gebruik werd genomen. Na een welkomstwoord van de directeur, waarin hij zijn dank uitsprak aan allen, die een aandeel in deze metamorphose hebben gehad, betrad — bij ontstentenis van de directeur-generaal — de heer mr J. E. Erdman als vertegenwoordiger van de Minister van Justitie, het spreekgestoelte. Spr. releveerde in het kort de voorgeschiedenis en stelde tenslotte de kerk onder beheer van de directeur, Prof. mr B. V. A. Röling, als voorzitter van het college van regenten, gevolgd door de hoofdpredikant, ds Van der Linden, de hoofdaalmoezenier, rector Kroon en de beide plaatselijke geestelijke verzorgers, ds Coolsma en pastoor Schoemaker, spraken daarna hun grote waardering uit voor hetgeen hier in goede samenwerking tot stand is gekomen. De verschillende redevoeringen werden afgewisseld door muzikale bijdragen van een trio, bestaande uit mej Riet Koreman zang, en de heren Abbringh en Rovers resp viool en orgel. Tot de genodigden behoorden o.m. de President en de Officier van Justitie en de secretaris van de Re-classeringsraad en vertegenwoordigers van de verschillende reclasseringsinstellingen.

Het zou geen Gronings gebeuren zijn geweest, als niet na afloop een „koffie-proat” zou zijn gehouden, waarbij gezellig werd gekauwd op een plakje Grönninger kouke en waarderend werd gekout over het verkregen resultaat

J. CROESE

Overdruk Maandschrift voor het Gevangeniswezen, 1952/1953.

6. De arbeid

De arbeidssituatie was na de oorlog bijzonder slecht, de gestichten waren overbezet, contacten met werkgevers verbroken en de grondstoffen uitgeput.

Gevangenen werden in de naoorlogse jaren veel tewerkgesteld bij buitenprojecten zoals de Ned. Heide Mij., de Dienst Uitvoering Werken en de kolennijnen.

Langzamerhand herstelde de arbeidssituatie in de gevangnissen zich en werd het mogelijk omvangrijke orders uit te voeren voor o.a. het leger, de marine, de Ned. Spoorwegen en de P.T.T.

Het onderstaande staatje geeft één overzicht van de arbeidsmogelijkheden in enkele gevangnissen omstreeks 1950:

ARNHEM

Enveloppenmakerij
Breierij
Overige werkzaamheden¹

BREDA

Kleermakerij
Breierij
Metaalbewerking
Houtbewerking
Schoenmakerij
Overige werkzaamheden

's-GRAVENHAGE

Binderij
Kleermakerij
Timmerbedrijf
Overige werkzaamheden

GRONINGEN

Drukkerij en binderij
Kleermakerij
Leer- en Zeilmakerij

1. Met overige werkzaamheden wordt hier bedoeld: tewerkstelling van gevangenen in de z.g.n. huisdiensst.

HAARLEM

Kleermakerij
Breierij
Vlaggenmakerij
Overige werkzaamheden

HOORN

Houtbewerking
Zakkenstopperij
Overige werkzaamheden

LEEWARDEN

Drukkerij en binderij
Kleermakerij
Metaalbewerking
Houtbewerking
Weverij
Rietvlechterij
Overige werkzaamheden

NORG

Kleermakerij
Metaalbedrijf
Houtbewerking
Schoenmakerij
Weverij
Centrale
Betonbedrijf
Bakkerij
Wasserij
Overige werkzaamheden

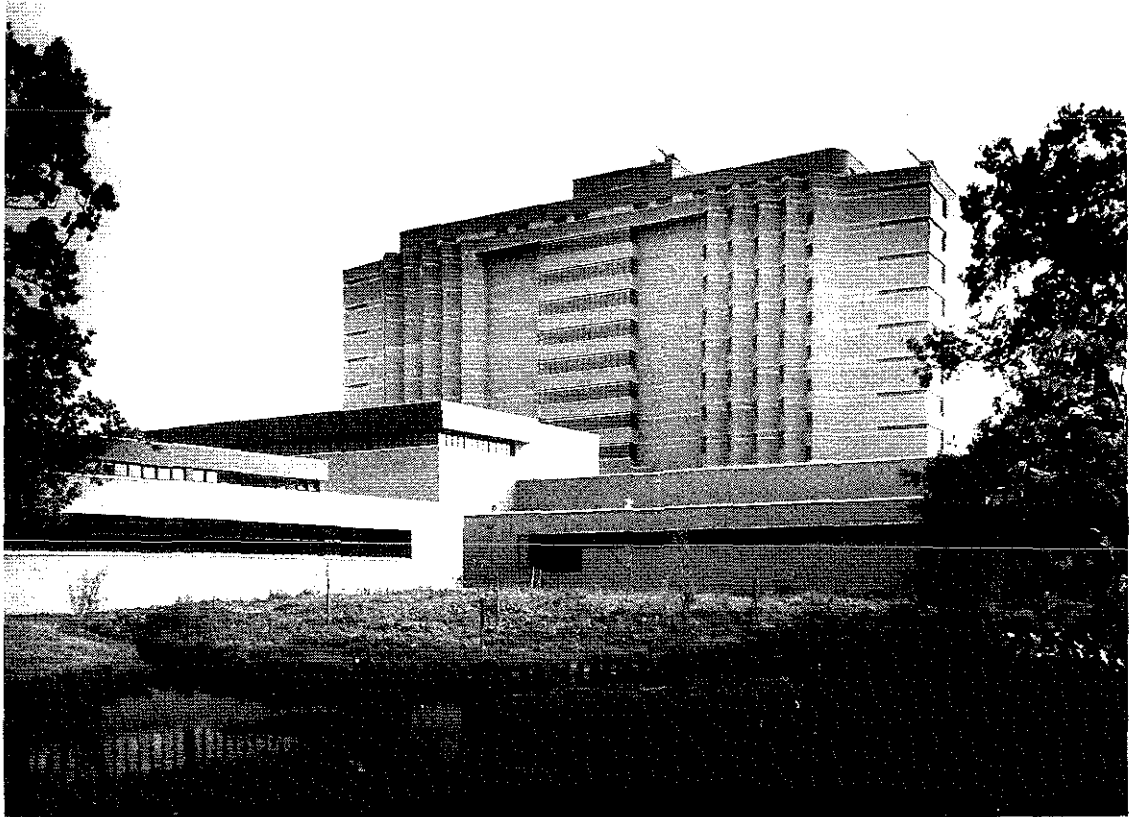
ROTTERDAM

Kleermakerij Mannen
Metaalbedrijf
Kleermakerij Vrouwen
Mattenmakerij
Wasserij
Overige werkzaamheden

VUGHT

Metaalbedrijf
Houtbewerking
Overige werkzaamheden

Huis van Bewaring Maastricht.

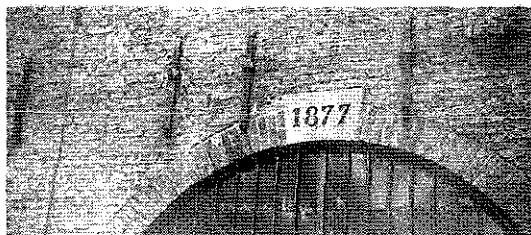
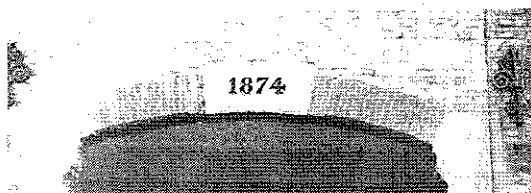
In de gevangenissen beschikt men heden ten dage over zeer behoorlijke arbeidsmogelijkheden: er zijn hout- en metaalwerkplaatsen, drukkerijen, boekbinderijen, kleermakerijen enz.

Ten gevolge van de korte verblijfsduur van gedetineerden in Huizen van Bewaring is de arbeid in deze inrichtingen veelal van eenvoudige aard en bestaat deze meestal uit eenvoudige montagewerkzaamheden.

Voor gedetineerden in de open inrichting bestaat de mogelijkheid om bij partikuliere werkgevers tewerkgesteld te worden.

De bij de partikuliere werkgever in dienst zijnde gedetineerde ontvangt een loon gelijk aan dat van een werknemer in de vrije maatschappij.

Wellicht zou het aanbeveling verdienen een gedetineerde in een gesloten inrichting een volwaardige beloning toe te kennen, de problemen echter die zich hierbij voordoen zijn nog niet overwonnen.

Jaartalstenen in de poorten van de v.m. Bijz. Strafgevangenis Leeuwarden geven de bouwfasen aan. In deze tijd werden tevens grote werkzalen ingericht in dit gesticht.

MIJNJUBILEUM IN DE R.W.I. JULIA

De feesten ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Staatsmijnen zijn ook in het kamp niet ongemerkt voorbijgegaan. Reeds enige maanden van tevoren werd door de kern der gedetineerden verzocht bij dit jubileum van hun medeleven en waardering blijk te mogen geven. Waarmede vanzelfsprekend gaarne werd ingestemd. Spontaan werd het nodige geld bijeengebracht en aan een hunner de gelegenheid gegeven zijn ontworpen „mijnwerker in actie“ gestalte te geven in klei en gips waarbij een lotgenoot als model diende. Ondanks bewonderenswaardig kunnen ijver en geduld lukte het niet het beeld op tijd klaar te krijgen en moest het aanbieden symbolisch geschieden. Dit vond plaats door middel van een afbeelding en een oorkonde op het hoofdkantoor der Staatsmijnen te Heerlen. Daar werd door een der gedetineerden uit een deputatie van vier, op uitstekende wijze het woord gericht tot de President-Directeur dr. Groothoff die in een sympathiek speechje van zijn erkentelijkheid blijk gaf.

Na een praatje om de tafel in de stemmige conferentiezaal een kopje koffie en een sigaar werd deze Zuid-Limburgs gemeidelijke plechtigheid besloten met een kort woord van ondergetekende.

Des Zaterdags en Zondags maakten telkens een 70-tal gedetineerden van de gelegenheid gebruik om voor eigen rekening de voetbalwedstrijden Leeds U - Köln FC en Limburgs Elftal - Leeds U. bij te wonen. Bij de eerste ontmoeting werd geweldig genoten van een partij hogeschoolvoetbal en bij de tweede van de spanning waaronder de Limburgers de zege behaalden.

In burgerkleding gestoken werd met bussen van en naar de terreinen in Brunssum en Hoensbroek gereden. Iedereen van eigen verantwoordelijkheid bewust werkte prettig mede om alles in de beste orde en goede stemming te doen verlopen wat volkomen gelukte. Hoewel het z.g. vrijgehouden vak op de tribune grotendeels reeds was bezet door andere sportbewonderaars, waartussen plaats werd genomen was na afloop elkeen op de afgesproken plaats present om gezamenlijk naar de bussen te wandelen.

's Avonds werd met 160 man een rondrit gemaakt door de verlichte mijnstreek. Vooral de feeërieke illuminatie van de vijver in Brunssum, de artistieke gasverlichting van de „Emma“ en de unieke verlichting van de wit bespoten steentop bij de „Wilhelmina“ hadden aller bewondering.

En terwijl in het bronsgroen eikenhout de nachtegalen nog zongen, werd in de late lente-avond uiterst tevreden het kamp weer binnengereden. Het naar bed gaan geschiedde die avond vrijwel geruisloos, vertelde men.

Niet onvermeld mag blijven de volledige medewerking van de huismeester en zijn staf om deze uitstapjes te doen slagen.

W. DILLING

In de Rijkswerkinrichting „Julia“ verbleven politieke gedetineerden die in de kolenmijnen tewerkgesteld waren. Overdruk uit Maandschrift voor het Gevangeniswezen.

Overdracht leerobject aan verkeersschool rijks- politie Bilthoven

Vrijdag 24 augustus j.l. brachten de werkmeesters van de garage-opleiding, Oolbekking en Van Haren met bedrijfsleider V.d. Berghe een bezoek aan verkeersschool „De Varenkamp” van het Korps Rijkspolitie te Bilthoven. Dit op uitnodiging van adjudant H. van Reede, hoofd van de Sektor Auto- en Motortechniek. Bij de receptie werden we door adjudant Jansen verwelkomd. Hij bracht ons naar de directeur van de verkeersschool, kolonel H. van Laar, die ons een historisch overzicht gaf van de school en de huidige doelstelling.

Na de koffie werd een door ons meegebracht en bij de Jeugdgevangenis vervaardigd model overhandigd. Het is een doorsnede van een Maserati motorblok, waarbij de V-vorm van de cilinderstand in de bovenliggende afzonderlijke nokkassen centraal staan. Directeur en instructeurs waren erg ingenomen met dit instructiemodel.

Adjudant Jansen en opperwachtmeester Peters, de instructeurs van de Sektor Auto- en Motortechniek, leidden ons rond in theorie- en praktijklokalen. Vooral het bezoek aan de gruwelkamer was indrukwekkend. Het betrof natuurlijk gruwelen op verkeerstechnisch gebied. Wij zagen de meest uiteenlopende onderdelen van stuurkogels, velgen, banden, spoorstangen en ga zo maar door, met technische gebreken, soms veroorzaakt door onoordeelkundig gebruik of verkeerd of helemaal geen onderhoud. De gevolgen waren soms fataal geweest.

Na het nuttigen van de lunch hebben we een praktijkles autotechniek meegemaakt. De rest van de middag bracht kapitein P. Scheper ons naar de diverse afdelingen van de school terwijl als sluitstuk een film werd vertoond waarin alle afdelingen van de verkeersschool met hun doelen taakstelling duidelijk tot hun recht kwamen.

Een leerzame dag, waarbij het fijn was om te ervaren dat de door ons samen met de gedetineerden vervaardigde instructiemodellen zo'n centrale en nuttige plaats bij deze verkeersschool innemen.

Onze dank voor de waardering welke wij ontvingen en overbrachten aan de directie en gedetineerden van de Jeugdgevangenis.

R. van Haren

7. Het beklagrecht van de gedetineerden

Bij wet van 21 oktober 1976 is de rechtspositie van de gedetineerden geregeld (Beginselenwet Titel VIII art. 51 t/m 58).

Een gedetineerde kan beklag doen over:

- a. een hem opgelegde disciplinaire straf.
- b. een weigering tot het uitreiken of verzenden van voor hem bestemde of door hem geschreven brieven en andere stukken, dan wel om volgens de daarvoor in het gesticht geldende regeling bezoek van bepaalde personen te ontvangen.
- c. enige andere hem door of vanwege de directeur opgelegde maatregel waarbij wordt afgeweken van de rechten die hij aan de in het gesticht geldende voorschriften kan ontlennen.

Het beklag kan gedaan worden bij de Commissie van Toezicht, een uit haar midden benoemde „beklag-commissie” behandelt de klacht.

De gestichtsdirectie wordt in kennis gesteld van de inhoud van het klaagschrift, zonedig geeft de directie inlichtingen aan de beklag-commissie.

Tegen een beslissing op het klaagschrift kan zowel de directeur als de klager-gedetineerde in beroep gaan bij de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen. De beslissing van deze Raad is de eindbeslissing, een verder „hogerop” is niet mogelijk.

Overdruk „Balans”

8. De commissie van Toezicht

Voor de inwerkingtreding van de nieuwe Beginselenwet lag de verantwoordelijkheid voor het beheer der gestichten bij de Colleges van Regenten, de directeuren waren slechts belast met de uitvoering van de voorschriften. Toch toonde de ontwikkeling gedurende de laatste decennia reeds een verschuiving van de verantwoordelijkheid voor het beleid in de gestichten naar degenen die met de feitelijke leiding waren belast.

De nieuwe Beginselenwet heeft zich op het standpunt gesteld, dat deze verschuiving van verantwoordelijkheden juist was en sinds haar inwerkingtreding loopt de hiërarchische lijn van de Minister van Justitie via de betrokken afdeling rechtstreeks naar de gestichtsleiding in de persoon van de directeur.

De behoefte deed zich wel gevoelen aan een instantie onafhankelijk van deze hiërarchie en tot welke de gedetineerden zich onbelemmerd zouden kunnen wenden.

In deze behoefte werd voorzien door instelling van Commissies van Toezicht bij de gestichten ingevolge artikel 25 van de nieuwe Beginselenwet:

Bij ieder gesticht is een commissie van Toezicht, waarvan de leden door Onze Minister, gehoord de sectie gevangeniswezen van de Centrale Raad en voor zover betreft de Rijksasiels voor psychopaten de sectie psychopatenzorg, worden benoemd en ontslagen.

De nieuwe Gevangenismaatregel (Titel I, afdeling 2) geeft o.m. de taak aan van deze Commissie van Toezicht:

Artikel 10.1.

- a. toezicht te houden op de bejegening van de gedetineerden in het gesticht en de naleving van de te hunnen aanzien vastgestelde voorschriften;
- b. aan Onze Minister en aan de Centrale Raad, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek, advies en inlichtingen te geven omtrent aangelegenheden het gesticht betreffende, voor zover deze aangelegenheden rechtstreeks of zijdelings met het welzijn van de gedetineerden verband houden.

2. Teneinde de in het vorige lid omschreven taken zo goed mogelijk te kunnen vervullen, houdt de commissie van toezicht regelmatig contact met de directeur. Zij stelt zich regelmatig door eigen waarneming op de hoogte van de toestand in het gesticht.

Artikel 11.1. De commissie van toezicht en haar leden hebben te allen tijde toegang tot alle plaatsen in het gesticht en tot alle plaatsen waar gedetineerden verblijven

2. Zij ontvangen van de directeur en van de overige ambtenaren alle door hen gewenste inlichtingen en hebben het recht alle op het gesticht betrekking hebbende boeken en bescheiden in te zien.

3. De directeur brengt alle voor de uitoefening van de taak der commissie belangrijke feiten en omstandigheden ter kennis van de commissie.

Artikel 12.1. De commissie van toezicht stelt zich door persoonlijk contact met de gedetineerden regelmatig op de hoogte van de onder hen levende wensen en gevoelens.

2. Bij toerbeurt treedt een van de leden van de commissie van toezicht op als maandcommissaris. Hij houdt tenminste eenmaal per maand in het gesticht spreekuur. Dit spreekuur wordt tijdig bekend gemaakt en kan worden bezocht door elke gedetineerde die daartoe de wens te kennen geeft.

De maandcommissaris doet van zijn werkzaamheden verslag aan de commissie van toezicht.

Artikel 13.1. De commissie van toezicht vergadert, zo mogelijk, eenmaal in de maand.

2. Onze Minister is bevoegd de vergaderingen der commissie door een door hem aan te wijzen ambtenaar van zijn Ministerie te doen bijwonen.

9. Enige uitgangspunten van het hedendaagse gevangenisbeleid

In de wetgeving inzake het gevangeniswezen wordt aan de persoonlijkheid van de gedetineerde veel aandacht besteed. Zo bepaalt het Wetboek van Strafrecht dat iedere tot gevangenisstraf veroordeelde zoveel mogelijk wordt geplaatst in een inrichting, waarvan het regiem het meest met zijn persoonlijkheid strookt.

(Zie selectie der gevangenen en differentiatie van de gevangenen).

Vermelding verdient ook artikel 26 van de Beginselenwet gevangeniswezen, dat stelt dat met handhaving van het karakter van de straf of de maatregel de tenuitvoerlegging mede dienstbaar wordt gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in de maatschappij.

Op basis van bovenstaande en van andere wettelijke bepalingen die betrekking hebben op de verschillende andere facetten van de regiems in de inrichtingen, is het beleid erop gericht de gedetineerden tijdens hun verblijf in de inrichtingen zo goed mogelijk te begeleiden. Deze begeleiding is wat de preventieve hechtenis betreft uiteraard gericht op het beperken van de nadelen, welke de insluiting en de isolering uit de maatschappij voor de gedetineerden met zich brengen, en is daarnaast voor de veroordeelde meer gericht op een zo goed mogelijke wederaanpassing aan de maatschappij.

Hiertoe wordt er naar gestreefd, het besloten karakter van de inrichtingen te doorbreken, ten einde vervreemding van de gedetineerden van het leven in de vrije maatschappij tegen te gaan. De wijze waarop aan de detentie gestalte wordt gegeven is dus in meerdere of mindere mate maatschappijgericht.

Waar dit mogelijk is worden de gedetineerden in contact gebracht met de maatschappij. Ook binnen de inrichtingen wordt getracht de leefwijze buiten meer te benaderen. Hiertoe wordt met name gezocht naar wegen om de gedetineerden enige verantwoordelijkheid te geven, zowel individueel als collectief. Een goede communicatie

tussen de gedetineerden en personeel met mogelijkheden tot vrije meningsuiting door de gedetineerden is hiervoor van belang. De totstandkoming van commissies van gedetineerden, die namens de inrichtingsbevolking overleg plegen met de leiding van de inrichting over bepaalde onderwerpen of over de gehele gang van zaken wordt gestimuleerd, evenals andere vormen van vrije meningsuiting, bijv. schriftelijk door het uitgeven van een eigen krant.

Naast deze immateriële ontwikkeling, die zich slechts zeer geleidelijk voltrekt, wordt ook op materieel terrein gestreefd naar meer aanpassing aan de normale maatschappelijke verhoudingen.

Het intensiveren van contacten van de gedetineerden met hun relaties wordt nagestreefd, o.a. door – in een aantal inrichtingen – afschaffing van de controle op correspondentie en het geven van periodieke verloven, resp. toestemming tot het tijdelijk verlaten van de inrichting, voor bepaalde doeleinden (solliciteren, familie-omstandigheden e.d.).

10. Het personeel

De tijd dat bewaarders in de gevangenis rondliepen met een groot infanteriegeweer behoort tot het verleden en ook zal men in geen enkele penitentiaire inrichting een directeur tegenkomen die een uniformpet draagt met daarop het woord: Directeur.

Als gevangeniscommandant of cipier zag men vroeger graag iemand die officier of onder-officier geweest was, een bewaarder moest liefst ook in militaire dienst geweest zijn: orde en regelmaat waren deze mensen immers niet vreemd en zij waren dan ook heel goed in de gevangenis op hun plaats.

Aan personeelsopleiding werd nagenoeg niets gedaan, zij het dan dat Het Genootschap ter Zedelijke Verbetering der Gevangenen eens een „Handleiding voor Directeurs en Bewaarders” had uitgegeven.

Thans is de werving, voorlichting en opleiding van gevangenispersonnel in handen van het Centraal Wervings en Opleidings Instituut te

's-Gravenhage, de werving vindt plaats door middel van wervingscampagnes (advertenties in dagbladen), voorlichting door middel van voorlichtingsmateriaal en voorlichtingsbijeenkomsten en de opleiding van het gevangenispersoneel geschiedt middels op het dienstvak gerichte cursussen op het C.W.O.I.

Er zijn overigens niet alleen maar een directeur en bewaarders in een penitentiaire inrichting, het onderstaande schema geeft een beeld van het personeelsbestand in een inrichting:

Hoofd van het gesticht:

Directeur, bijgestaan

door adj. directeur

Vereischten

Zal het doel der gevangenisstraf worden bereikt, dan moet de Directeur en elk zijner Assistenten doordrongen zijn van het gewicht hunner roeping en bezield met liefde en lust voor hunne taak.

Dit geldt van iedere betrekking, waarin wij geroepen worden tot toezicht en bestuur over menschen en waarin wij zedelijken invloed zullen oefenen op hun gedrag en leven. Zonder dat levendig besef zullen de uitnemendste bekwaamheden te kort schieten. Wij blijven dan loondienaars, die allengs in trouw en ijver verzwakken, en aan niemand meer dan aan ons zelve te wijten hebben, indien al ons werk vruchteloos blijft. Nergens zal dit echter meer blijken dan in de gevangenis, omdat men zelf daarin, om zoo te zeggen, opgesloten en aan het oog der wereld onttrokken is. Lof en eer bij menschen kan er, zooals in bijkans alle andere betrekkingen, geen prikkel zijn tot getrouwe plichtsbetrachting, buiten de goedkeuring van den Inspecteur der gevangenis en van de Commissie van Administratie. De gevangenen zelve schroomden hunne aanklacht te doen, als zij zich mogten te beklagen hebben over hunne Bewaarders, terwijl zij ná het ontslag tot stilzwijgen worden gedrongen, om hun vroeger verblijf in den kerker verborgen te houden. Hier moet een betere, een heiliger prikkel aansporen tot volhardenden ijver en trouw, bovenal waar beide telkens aan teleurstelling en nieuwe mislukking bloot staan. — Liefde tot den naaste, — in den hoogsten zin des woords, moet het beginsel, — gevallen mede op te richten en te redden van het verderf der zonde, moet het doel, — geloof en ongeveinsde godsvrucht daartoe de krachtigste drijfveer zijn. En meer dan in alle toezicht en goedkeuring van menschen, moet de gevangenisbewaarder in het getuigenis van zijn geweten en de bewustheid van Gods alziend oog eene aanhoudende opwekking vinden, om getrouw te zijn in zijne taak

Administratie:	Arbeid:
Hoofd van de administratie (Comptabele)	Hoofd van de arbeid.
Adm. medewerkers.	Arbeidsfunctionarissen. (Werkmeesters)
Medische dienst:	Onderwijs:
Arts.	Onderwijzer(s).
Verpleger(s).	
Geestelijke verzorging:	Ontspanning, sport:
Prot. Geestelijke.	Sportleraar.
R. K. Geestelijke.	Ontspanningsleider(s).
Humanistisch Raadsman.	
Bewaking:	
Hoofd Algemene Dienst	
Hoofdbewaarders.	
Bewaarders.	
Gestichtswacht.	
(I b.v. buitenbewaking, portierdiensten).	

Uit: Handboek voor Directeurs en Bewaarders in Gevangenis Inzonderheid bij cellulaire opsluiting.

Door: A.A. Stuart, lid en secretaris van het Hoofdbestuur van het Ned. Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen 1869.

11. De individuele behandeling en bejegening

De individuele behandeling en bejegening van de gedetineerden vindt haar basis in artikel 26 van de Beginselenwet waarin staat:

„met handhaving van het karakter van de straf of maatregel wordt hun tenuitvoerlegging mede dienstbaar gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven”.

Het gevangeniswezen tracht deze wettelijke opdracht te vertalen door zoveel mogelijk de straf-executie te individualiseren; dit wil zeggen de gevangenisstraf te zien als opgelegd aan deze gedetineerde met zijn achtergrond en de straf daar te executeren waar voor een maatschappijgerichte begeleiding van de gedetineerde de beste mogelijkheden liggen.

Deze vertaling impliceert een regelmatige aandacht voor een begeleiding van de gedetineerden door het gevangenispersoneel, kortweg een adequate bejegening van de ingesloten.

Deze bejegening vindt allereerst plaats in de dagelijkse omgang met de gedetineerde door de bewaarder en groepsleider, tijdens de arbeid, het onderwijs, het vormingswerk, de sport en de actieve en passieve recreatie.

Een bejegening dus door het executieve personeel, onder leiding van de directie van de inrichting.

De medische, psychiatrische en psychologische dienst ten behoeve van het gevangeniswezen en de reklassering.

Bij binnenkomst van een gedetineerde in een inrichting wordt deze door de gestichtsarts lichamelijk onderzocht waarbij tevens de geschiktheid voor bepaalde arbeid en voor deelneming aan lichamelijke oefeningen en sport bezien wordt, het onderzoek heeft ook tot doel eventuele besmettelijke ziekten op te sporen.

Aan iedere inrichting is een geneesheer verbonden terwijl in vrijwel ieder gesticht verplegend personeel aanwezig is.

Indien bij een gedetineerde een indicatie tot ziekenhuisopname bestaat dan kan deze opname

geschieden in een burgerziekenhuis of in een ziekenhuis van het gevangeniswezen te 's-Gravenhage.

In de meeste inrichtingen zijn psychiaters en psychologen werkzaam die in samenwerking met de geneesheren en andere stafleden van de inrichting trachten te komen tot een juiste visie op de persoon van de gedetineerde terwijl tevens een behandelingsschema met een voorzichtige prognose wordt opgesteld.

Meer en meer worden deze deskundigen betrokken bij de verdere behandeling; bijv. door advies aan personeelsleden en direct contact met gedetineerden.

In het midden der vijftiger jaren werd de districtspsychiatrische dienst per arrondissement opgebouwd en deze dienst beoogt voorlichting ten behoeve van de berechting en de psychiatrische zorg van gedetineerden, zij dient tevens de reklasseringsinstellingen van advies omstrent de nazorg.

Tot de verdere taken van de districts- en gestichtspsychiater behoren (al dan niet op verzoek):

Het verstrekken van inlichtingen over de geestestoestand van ingesloten en de directeurs van de penitentiaire inrichtingen.

Advies geven over de bejegening van gedetineerden.

Het geven van advies aan directie en penitentiair consulent omtrent plaatsing en overplaatsing.

De Rechter-Commissaris verzoeken een psychiatrisch rapport van een verdachte te doen uitbrengen.

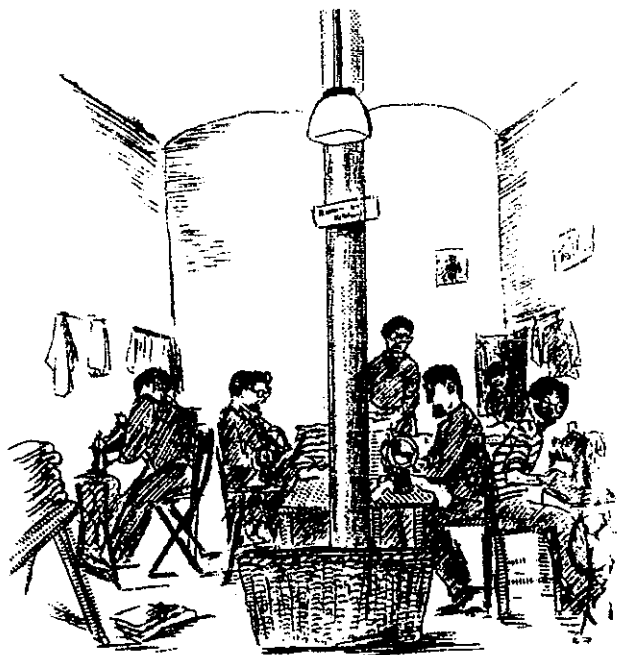
Het bewerkstelligen van een opname in een psychiatrische inrichting zo dat voor een gedetineerde noodzakelijk mocht zijn.

Orde en regelmaat

Het scheppen en handhaven van orde wordt op een andere wijze benaderd dan vroeger. Er wordt niet meer een aantal gedragsregels zonder meer opgelegd; de ordehandhaving bestaat niet meer alleen uit surveillance, controle en repressie.

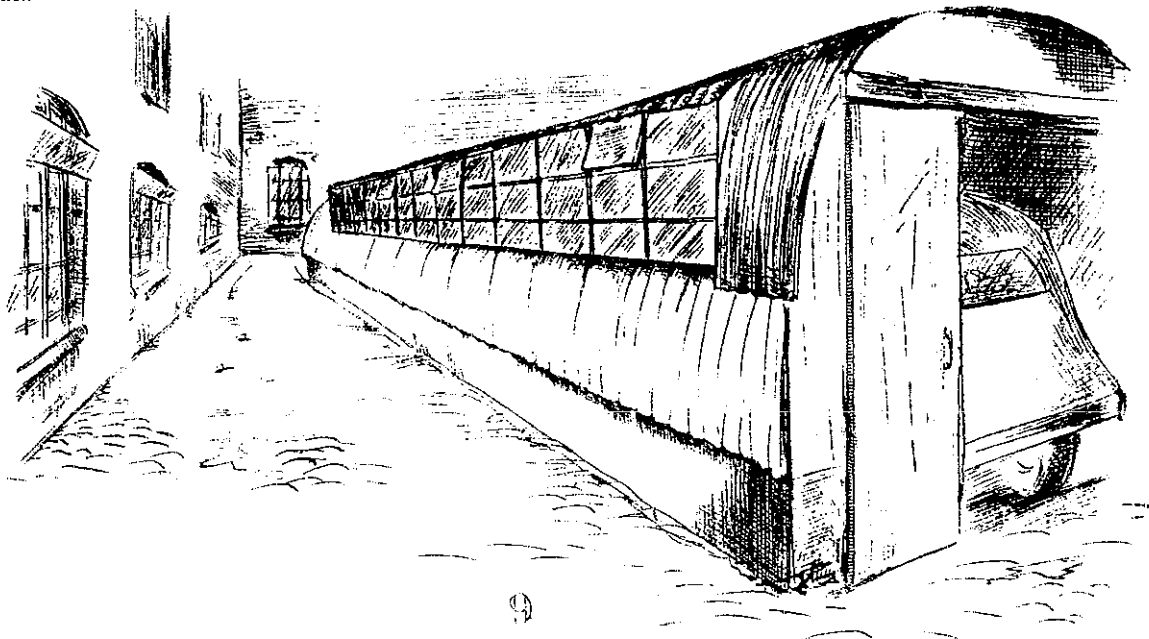
Men beseft dat het belangrijk is bij de gedetineerden begrip aan te kweken voor het doel en de noodzaak van een – minimaal – aantal voorschriften. Nadruk wordt dan ook gelegd op informatie, uitleg, verduidelijking van de huisregels door het personeel.

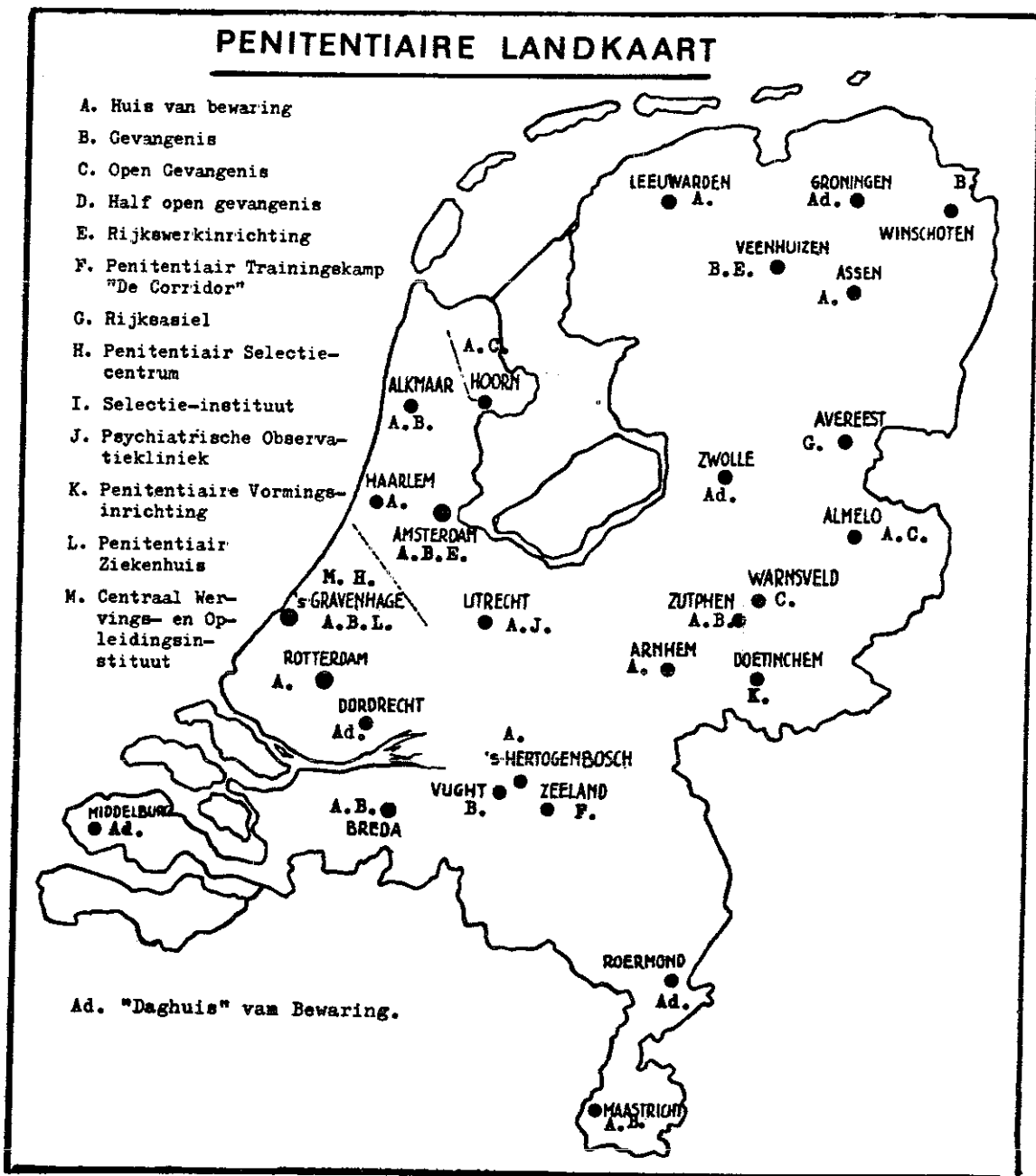
De rol van het personeel bij de handhaving van de orde is gewijzigd; is moeilijker geworden. Niet meer het automatisme van controle, constateren, rapporteren, maar het kiezen van de reactie die in een gegeven situatie waarschijnlijk het meest geschikt is om te leiden tot het doel; aanpassing van de gedetineerde aan de inrichtingsorde, beter nog: aanvaarding van de noodzaak van het bestaan van gedragsregels, niet alleen in inrichtingsverband, maar ook in de maatschappij.

Voormalige linnenkamer gevangenis Leeuwarden.

Voormalige autoreparatie-werkplaats gevangenis Leeuwarden.

Penitentiaire landkaart 1980.

12. Penitentiaire inrichtingen 1980 en hun arbeidsmogelijkheden

Huizen van Bewaring:	Arbeidsmogelijkheden:		
Alkmaar (Bergerhout)	Zeilmakerij	Maastricht	Zeilmakerij Zetterij
Almelo	Partikuliere arbeid		Drukkerij
Amsterdam (de Schans)	Partikuliere arbeid Metaalbewerking		Boekbinderij Partikuliere arbeid
Amsterdam (de Weg)	Schoonmaakdienst Partikuliere arbeid Metaalbewerking	Middelburg	Daghuis van Bewaring
Amsterdam (Demersluis)	Schoonmaakdienst Partikuliere arbeid Papierverwerking	Roermond	Daghuis van Bewaring
Arnhem	Kartonnagewerk Schoonmaakdienst Zeilmakerij	Rotterdam	Zeilmakerij Partikuliere arbeid
Assen	Houtbewerking Partikuliere arbeid Kartonnagewerk	Utrecht	Partikuliere arbeid
Breda	Partikuliere arbeid	„Pieter Baan Centrum”	
Dordrecht	Partikuliere arbeid	Psych. Observatie	
's-Gravenhage	Daghuis van Bewaring	Kliniek van het	
Penitentiair Selectiecentrum van het		Gevangeniswezen	
Gevangeniswezen	Partikuliere arbeid	Utrecht H.v.B. I	Papierverwerking Partikuliere arbeid
's-Gravenhage	Zeilmakerij	Zutphen	Plasticverwerking Partikuliere arbeid
's-Gravenhage	Houtbewerking Partikuliere arbeid	Zwolle	Daghuis van Bewaring
's-Gravenhage	Zetterij		
Jeugdhuis van	Drukkerij		
Bewaring	Boekbinderij Partikuliere arbeid		
's-Gravenhage	geen arbeid		
Ziekenhuis			
Groningen	Daghuis van Bewaring		
Haarlem H.v.B. I	Partikuliere arbeid		
Haarlem H.v.B. II	Vlaggenmakerij Zeilmakerij		
	Boekbinderij Kartonnagewerk		
	Partikuliere arbeid		
's-Hertogenbosch	Houtbewerking Partikuliere arbeid		
Leeuwarden	Metaalbewerking		
Vleugel A en B	Papierverwerking en kartonnagewerk Partikuliere arbeid		

Toelichting:

Een daghuis van Bewaring is slechts overdag in gebruik voor opneming van voorlopig gehechten ten behoeve van de contacten met Justitionele autoriteiten, de raadsman, de reklassering en familieleden.

Het „Pieter Baan Centrum” te Utrecht is bestemd voor:

- a. opneming van psychisch gestoorde gedetineerden t b.v. de klinische observatie
- b. opneming van voorlopig gehechten op verzoek van de rechtbank t b.v. de samenstelling van psychiatrische voorlichtingsrapporten.

In het „Pieter Baan Centrum” worden zowel mannelijke als vrouwelijke gedetineerden opgenomen.

Gevangenis: Alkmaar „Schutterswei”	Arbeidsmogelijkheden: Zetterij Offsetdrukkerij Boekbinderij Partikuliere arbeid	Winschoten „Noorderschans”	Leerbewerking Houtbewerking Partikuliere arbeid
Breda „De Boschpoort”	Partikuliere arbeid (bouw nieuw arbeidscentrum)	Zutphen Jeugdgevan- genis	Houtbewerking: opleiding en produktie Metaalafdeling: opleiding Schildersafdeling: opleiding en produktie Metaalbewerking: opleiding en produktie Autobedrijf:opleiding Tuinderij
Grave „De Raam”	Onderhoud plantsoenen Buitenarbeid Partikuliere arbeid		
’s-Gravenhage	Boekbinderij Offsetdrukkerij Partikuliere arbeid		
Hoorn „Oostereiland”	Houtbewerking Zeilmakerij Zakkenreparatie Partikuliere arbeid	Zeeland (N. Br) Penitentiair Trainings- kamp „De Corridor”	Tewerkstelling van groe- pen gedetineerden bij de uitvoering van bepaalde bouwprojecten (ook bui- ten de inrichting) zoals kinderspeelplaatsen, kin- derboerderijen, zwem- baden e.d.
Sevenum „Ter Peel”	Tuinderij Onderhoud terreinen Houtbewerking Schoonmaakdienst	Penitentiaire open inrichtingen	Arbeidsmogelijkheden:
Veenhuizen „Esser- heem”	Houtbewerking Metaalbewerking Schilderwerkplaats annex moffelinrichting Betonbedrijf Zeilmakerij	Almelo „Niendure”	Tewerkstelling bij werk- gevers buiten de inrich- ting
Veenhuizen „Norgerha- ven” tevens Rijkswerkinrich- ting	Mach. zakkenstopperij Zetterij Drukkerij Binderij Partikuliere arbeid	Hoorn „De Sluis”	Tewerkstelling bij werk- gevers buiten de inrich- ting.
Veenhuizen „Groot Bankenbosch” tevens Rijkswerkinrich- ting	Bos-, land- en tuinbouw Partikuliere arbeid	Roermond „Te Roer”	Tewerkstelling bij werk- gevers buiten de inrich- ting.
Vught „Nieuw Vosse- veld”	Houtbewerking Metaalbewerking Schilderswerkplaats annex moffelinrichting Papierverwerking Werkzaamheden t.b.v. de Rijksgebouwendienst	Warnsveld „De Graafse Kamp” Almen „De Rozenhof”	Tewerkstelling bij werk- gevers buiten de inrich- ting. Tewerkstelling bij werk- gevers buiten de inrich- ting.
		Penitentiaire half-open inrichtingen:	Arbeidsmogelijkheden:
		Veenhuizen „De Fled- dervoort”	Wasserij

13. Gevangenis voor vrouwen

Vrouwelijke gevangenen werden eertijds, net zoals mannelijke gevangenen, opgesloten in de kasteel-, poort- of stadhuisgevangenis. Toen de tuchthuizen in de 16e en 17e eeuw opgericht werden kregen vrouwelijke tuchtelingen een plaats in een apart gedeelte van het tuchthuis of werd er een op zichzelf staand spinhuis voor vrouwen opgericht.

Bij de Organisatie van het Gevangeniswezen 1821 werd het gesticht te Gouda als vrouwengevangenis bestemd, het deed als zodanig dienst tot 1861. In dat zelfde jaar werd de gevangenis Woerden in gebruik genomen als vrouwengevangenis.

De gestichtenwet van 1884 wees de gevangenis Rotterdam als gevangenis voor vrouwen aan terwijl bovendien het Huis van Arrest te Gorichem bijzondere strafgevangenis voor vrouwen werd.

Wel werd er steeds in de 19e eeuw op aangedrongen om ook Huizen van Bewaring speciaal voor vrouwen in gebruik te nemen doch het bleef er bij om in de cellen welke voor vrouwen bestemd waren aparte sloten te zetten, de sleutel was in handen van een bewaarster. Later kregen meer en meer Huizen van Bewaring een „vrouwenkwartier“.

Thans fungeert een der torens van de penitentiaire inrichtingen te Amsterdam als gevangenis voor vrouwen. Deze toren bestaat uit een aantal paviljoens waarvan een dient tot Huis van Bewaring, dit paviljoen telt 20 cellen. De overige woonpaviljoens tellen ieder 10 cellen. Voor vrouwelijke gedetineerden bestaat de mogelijkheid om deel te nemen aan de (eenvoudige) arbeid, ook worden sport, recreatie en andere ontspanning niet vergeten.

Het Huis van Bewaring te Groningen heeft plaats voor ongeveer 10 kortgestrafte vrouwen terwijl het Huis van Bewaring te Maastricht eveneens een afdeling voor vrouwen kent.

Penitentiaire inrichting te Amsterdam

GOEDE RECREATIE IN DE VROUWENGEVANGENIS.

In de vrouwengevangenis te Rotterdam is iets gebeurd, dat de vermelding in dit Maandblad waard is. Daar is een „Eigen avond van de Vrouwen” gegeven.

Al maandenlang was men bezig aan de voorbereidingen: zang van het koor onder leiding van onze Rotterdamse zangpaedagoge, Mevrouw Grimberg-Huyster, rythmische gymnastiek en „volksspelen”, onder leiding van de gymnastieklerares Mej. v. d. Velden, zo ook volksdansen en rythmisch balspel. Alles was prachtig ingestudeerd en voorbereid. Het tweestemmige koor zong mooie, vrolijke liederen, die door de opgewekte leiding van Mevr. Grimberg door weldra alle vrouwen werden meegezongen. De opgewektheid verkeerde in vrolijkheid, toen op verzoek van de leidster nu de gasten ook eens hun zangkunst moesten vertonen. Wat ze braaf deden. Wat daarna vertoond werd op 't gebied van gymnastiek en dansen, was werkelijk fantastisch. De vrouwen, in passende jurken met eigen-genaaide witte schoentjes aan en een kransje in het haar, genoten. Ze herkenden zichzelf niet en voelden zich zichtbaar gelukkig. Na de pauze kwamen de volksspelen aan de beurt, waaraan ook de aanwezige heren in een afzonderlijk nummertje deelnamen. Het werd een grote pret, veel gelach.

En toen tot slot allen, ook de enkele dames-genodigden, meededen aan een rondedans in de kring, was de vreugde algemeen. Daarna, als waardig eind van deze vrolijke avond, een Taptoe, eerst voorgezongen door Mevrouw Grimberg daarna door allen samen staande herhaald.

Is dit alles nu de vermelding waard? Is het niet dwaas, belachelijk, zo'n feest in de gevangenis? Nee, het is niet dwaas of belachelijk, het is goed. Behalve de gezonde kinderlijke vrolijkheid, die de mensen eens even uit hun dagelijkse sleur haalt, geeft het hun moed, zich weer enige uren gewoon-mens te kunnen voelen. En daarnaast is de paedagogische waarde van zo'n heel experiment niet te onderschatten. Om te beginnen hebben alle vrouwen, die groepsgewijs iets ten beste gaven, zich bij haar oefeningen moeten leren aanpassen aan elkaar, zich naast elkaar moeten leren voegen, onbeheerste bewegingen en uitroepen moeten nalaten, enz. enz. En dan: wat hebben de bewaarsters zich voor dit feest moeten inspannen. wat hebben ze veel voor en met de gevangenen moeten doen! Het kan immers niet anders, of dit moet de hele stemming in het gebouw ten goede komen en met de stemming de hele uitwerking van de straf. En dus: een kleine, goede praestatie in het kader van de vernieuwing. Daarom vermeldenswaard.

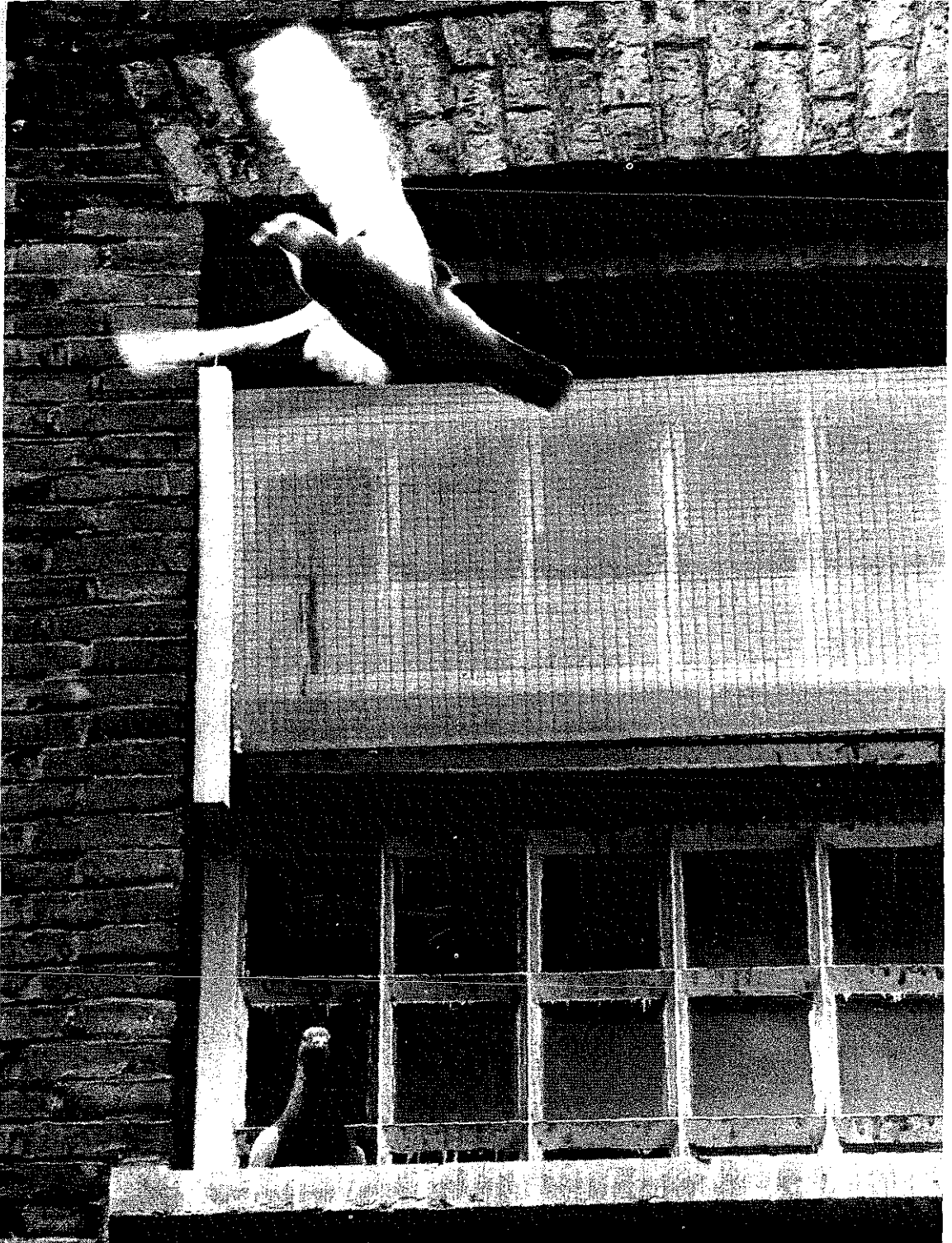
De vrouwen hebben zich de voor hen getrooste moeite en de gegeven vrijheid waard getoond: er is geen wanklank gehoord.

We hopen, dat deze „vrouwenavond” een traditie zal worden.

EEN DER GENODIGDEN

Hoofdstuk IV

Van Genootschap ter Zedelijke Verbetering der Gevangenen tot Reklassering

In de beginjaren van 1800 toen het oprichten van Genootschappen zeer in de mode was, werd opgericht het „Genootschap ter Zedelijke Verbetering der Gevangenen” door drie bevriende kooplieden Suringer, Nierstrasz en Warnsinck.

Het doel van het Genootschap was:

Bezoeken brengen aan gevangenen.

Verspreiding van geschikte lectuur onder gevangenen.

Geven van onderwijs en godsdienstonderwijs aan gevangenen.

Het ontwerp tot oprichting van het Genootschap werd aan Koning Willem I gezonden — men deed in die tijd niets buiten de Koning — maar toen het driemanschap taal noch teken van de vorst hoorde ging men er toe over duizenden exemplaren van het ontwerp aan vooraanstaanden te versturen.

Toen het aantal betalende leden, (contributie f 2,60 per jaar) 2600 bedroeg overhandigde Suringer Koning Willem I tijdens diens bezoek aan Leeuwarden een verzoek tot goedkeuring voor de oprichting van het Genootschap. Eerst in oktober 1823 liet de Koning weten geen bezwaren tegen de oprichting te hebben maar niet in kan gaan op het verzoek Prins Frederik tot beschermheer te benoemen. De post Buitengewoon Hoofdbestuurder aanvaardden:

Staatsraad Baron Fagel, oud-voorzitter van de Commissie van Inspectie der Gevangenis- en

Staatsraad Mr. P.J. de Bijze, buitengewoon Staatsraad,

Generaal van den Bosch, leider van de Maatschappij tot Weldadigheid,
Gijsbert Karel, Graaf van Hoogendorp.

Als gewoon Hoofdbestuurder van het Genootschap werden aangeworven:

Mr. M.C. van Hall (voorzitter)

L. Hamerster Ameshoff (thesaurier)

W.H. Warnsinck (secretaris)

J. Teissèdre l'Ange

M.S. Asser

L.E. Hovius

J.L. Nierstrasz (geen functie)

W.H. Suringer (geen functie)

J.E. Mollet

Mr. H. de Wildt

Mr. P. Wolterbeek.

Het Genootschap zal zeer zeker met de keuze van vooral de Buitengewoon hoofdbestuurders gelukkig geweest zijn daar hieronder gevangenisdeskundigen waren.

Een der eerste „hulpgevallen” van het Genootschap was het verstrekken van een financiële bijdrage in de reiskosten Nederland-Suriname aan een zekere F.A.D., dit op verzoek van de Officier van Justitie van Arnhem. In Suriname zou deze D. onder toezicht gesteld worden van het Genootschap.

Een ander geval was dat van de uit de Alkmaarse gevangenis ontslagen J.S. Aan hem werd reisgeld verstrekt om naar Boston te reizen. Uit latere berichten bleek dat deze gevangene na veel omzwervingen in Duitsland terecht was gekomen, echter niet direct om een nieuw, beter leven op te bouwen.

Toch zeggen enige jaren de notulen over deze man dat hij: „*thans gene reden tot bijzondere zorg oplevert, in een voor hem geschikten stand geplaatst, schijnt hij de weg van vroegere loszinnigheid en daarmede gepaard gaande ontrouw te hebben verlaten*”.

Hoewel er grootse plannen waren om uit de gevangenis ontslagenen onder te brengen in een toevluchtsoord, een kolonie, mislukten deze plannen.

Wel kon een aantal jeugdigen, ontslagen uit de gevangenis, een opleiding volgen aan de kweekschool voor de landbouw en de kweekschool voor de zeevaart van Mr. K. Pous te Walcheren.

Het standpunt van het Genootschap over cellulaire opsluiting

Het Genootschap ter Zedelijke Verbetering der Gevangenen is steeds een groot voorstander geweest van de zogenaamde cellulaire opsluiting omdat zij de mening toegedaan was dat het bij elkaar opsluiten van gevangenen op zalen niets dan kwaad bracht.

Wel kende ons land enige celgevangenis- en wettelijk erkend was de cel niet, noch verboden.

In het buitenland zoals in Amerika kende men de afzonderingsstelsels: het Auburn- en het Pennsylvaniastelsel, in Pruisen echter staakte men de bouw van cellulaire gevangenissen. Aanvankelijk was Suringer niet direct een voorstander van het celsysteem, hij zag meer heil in het klasstelsel wat in de Leeuwarder gevangenis in 1837 werd ingevoerd.

Toch verandert Suringer van gedachten en naar het waarom is slechts te gissen: In 1842

verschijnt zijn boekje „Gedachten over de eenzame opsluiting van gevangenen” waarin hij ervan blijk geeft een absolute voorstander van het celsysteem te zijn.

Nederland koos uiteindelijk – na jarenlange „systemenstrijd” – voor het afzonderingsstelsel, in Amsterdam werd in 1850 het Huis van Arrest als cellulaire gevangenis in gebruik genomen, bij Wet van 28 juni 1851 werd de cel eerst wettelijk erkend!

Gevangenisinterieur omstreeks 1840

Bezoek aan gevangenen

Gevangenen in de grote gevangenissen hadden over bezoek vaak niet te klagen: publiek mocht op bijvoorbeeld marktdagen de gevangenissen en gevangenen „bekijken” en door gevangenen vervaardigde handenarbeidartikelen kopen zoals pijpendoppen, pijpenreinigers en naaldenkokers. Aan dit gebruik werd (gelukkig) in 1824 een einde gemaakt door de regering, goedbedoelde bezoeken van de Genootschapsmensen kwamen er voor in de plaats.

Door leden van het Genootschap werden de bezoeken aan gevangenen gezien als een gelegenheid ter voorbereiding van de nazorg.

Verspreiding van lektuur onder gevangenen

Artikel 5, 6 en 7 van het Reglement voor het Genootschap ter Zedelijke Verbetering van Gevangenen:

Het geven van godsdienstonderwijs en gewoon onderwijs

Werd er sedert de Organisatie van het Gevangeniswezen al wel godsdienstonderwijs en ook gewoon onderwijs in de gevangenissen gegeven, het Genootschap voerde in menige gevangenis doelmatiger onderwijs in, dit in overleg en samenwerking met de Colleges van Regenten.

Hulp aan jeugdige ontslagen gevangenen

In 1857 kocht het Genootschap een voormalige spinnerij te Leiden om dit gebouw te bestemmen als een soort doorgangshuis voor jeugdige ontslagen gevangenen die dan na een jaar verblijf in dit huis dienst zouden kunnen nemen bij Marine of Leger.

De Departementen van Oorlog en Marine waren bereid om jeugdige ontslagenen in dienst te nemen mits zij slechts eenmaal veroordeeld waren en zij zich bovendien een jaar lang goed gedroegen. Het tehuis in Leiden moest hen helpen aan deze eis van een jaar goed gedrag te voldoen.

Het doorgangshuis heeft echter slechts enkele jaren bestaan: De Marine had nogal veel klachten over de jongens uit het tehuis en wilde geen plaatsing meer van deze jongens uit Leiden.

Hoewel in het gebouw respectievelijk een mandenmakerij en een smederij opgericht werd om de jeugdigen een vak te doen leren verlieten vele jongens het tehuis. In 1865 werd dan ook besloten de inrichting te sluiten.

De behoefte bleef bestaan bij het Genootschap, ondanks de teleurstelling van het Leidse doorgangshuis, ontslagenen – niet alleen jeugdigen – via een doorgangshuis een plaats in de maatschappij voor te bereiden. Op 27 januari 1903 werd het landgoed „t Groot Woudhuis” aangekocht en ingericht als doorgangshuis. Opgenomen werden ontslagenen uit zowel gevangenissen als Rijkswerkinrichtingen.

Het Genootschap, steeds ijverend voor goed godsdienst- en gewoon onderwijs, behoorlijke bibliotheken in de gevangenissen, geregelde bezoeken aan gevangenen, hulp bij ontslag aan gevangenen heeft bewezen bestaansrecht te hebben ondanks haar aanvankelijke ietwat spottende betiteling „klompen- en schoenenreklassering”. Aanvaardde de regering de activiteiten van het Genootschap in de beginjaren slechts schoorvoetend, (baat het niet, het schaadt ook niet) later wordt de samenwerking steeds beter.

Nadat het Genootschap bijna 80 jaren als enige instelling actief was geweest op het gebied van de hulpverlening aan gevangenen en ex-gevangenen ontstonden er in de 20e eeuw reklasseringsinstellingen op godsdienstige basis. (Het Genootschap stond niet op een bepaalde godsdienstige grondslag).

1914: De afdeling Reklassering van het Leger des Heils.

1916: De Rooms-Katholieke Reklasserings Vereniging.

1928: De Protestants Christelijke Reklasserings Vereniging.

Gespecialiseerde reklasseringsinstellingen: Consultatiebureaus voor Alcohol en Drugs De Centrale Vereniging (later genoemd de Dr. F.S. Meyersvereniging: Reklassering van psychisch gestoorden).

Om tot een grote efficiëntie van de werkzaamheden te komen werd per 1 januari 1976 opge-

richt: De Algemene Reklasserings Vereniging, een fusie tussen:

Het Genootschap,

De Rooms-Katholieke Reklasserings Vereniging,

De Protestants Christelijke Reklasserings Vereniging.

Niet aan de fusie namen deel:

De Konsultatie Bureaus voor Alkohool en Drugs als zijnde instellingen die zich specifiek bezig houden op het terrein van de volksgezondheid.

De afdeling Reklassering van het Leger des Heils omdat het Leger des Heils op zich geen reklasseringsinstelling is maar zich op veel breder terrein beweegt en mede gezien haar internationale hiërarchische structuur.

Zoals reeds aangehaald liet de regering tot ongeveer 1900 hulp alleen maar toe, in 1905 verleende zij evenwel financiële steun hetgeen vaststellen van regelingen nodig maakte.

Omdat thans de Staat met de reklasseringsverenigingen samenwerkt en deze subsidieert is er een staatsorgaan waaronder dit werk ressorteert:

De Directie I.B.R. en Reklassering van het Ministerie van Justitie met als hoogste adviesorgaan de Centrale Raad van Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopatenzorg en de Reklassering.

In elk arrondissement is een Reklasseringsraad (een regelend overheidsorgaan) met als taken:

Richting geven aan alle reklasserings-aangelegenheden in het arrondissement en het aanmoedigen van initiatieven.

Uitbrengen van adviezen aan autoriteiten en instellingen.

Bevorderen van samenwerking tussen de reklasseringsinstellingen onderling en met instellingen in wijder verband.

Toeziën dat reklasseringsbemoedigen worden getroffen voor allen in het arrondissement die dit nodig hebben, speciaal ten aanzien van reklasseringsbezoek, nazorg en voorbereiding voorwaardelijk ontslag.

Het regelen van de voorlichting in strafzaken.

De taken van een partikuliere reklasseringsinstelling zijn:

Reklasseringsbezoek aan gedetineerden in het Huis van Bewaring. Doel: gesprekspartner zijn, maatschappelijk isolement verminderen, verbindingspersoon zijn met de vrije maatschappij.

Voorlichting geven in strafzaken. Doel: De rechter inzicht geven in de persoon en omstandigheden van de dader.

Begeleiding gedurende de proeftijd.

Bij een voorwaardelijke veroordeling en een voorwaardelijke invrijheidstelling worden voorwaarden gesteld, overtreding van deze voorwaarden kan leiden tot tenuitvoerlegging van het vonnis.

Deze voorwaarden zijn:

Algemene voorwaarden: geen nieuwe strafbare feiten plegen.

Bijzondere voorwaarden: Opname ter verpleging in een inrichting. Zich gedurende de proeftijd gedragen naar de aanwijzingen die gegeven worden door de instelling die met de begeleiding belast is.

Algemene voorwaarden worden steeds opgelegd. Bijzondere voorwaarden kunnen worden opgelegd.

Een voorlichtingsrapport kan aangevraagd worden door:

De officier van Justitie als er geen gerechtelijk vooronderzoek is.

De Rechter Commissaris als er een gerechtelijk vooronderzoek is.

De Rechtbank ter zitting.

De verdachte of diens raadsman.

Ambtshalve kan de reklasseringsraad opdracht geven tot het opmaken van een voorlichtingsrapport.

Naast de sociale voorlichting is er de psychiatrische voorlichting die kan worden verzorgd door: een partikulier psychiater, een partikuliere of overheidsinrichting, een forensisch psychiater in dienst van het Ministerie van Justitie, de Psychiatrische Observatie Kliniek te Utrecht.

Het verzoek om voorlichting moet ingediend worden bij de Reklasseringsraad die, rekening houdend met de wensen van de verdachte, een partikuliere reklasseringsinstelling inschakelt of een rijksreklasseringsambtenaar er mee belast.

Partikuliere reklasseringsinstellingen mogen op eigen initiatief geen voorlichtingsrapporten uitbrengen dóch kunnen de Reklasseringsraad wel om opdracht vragen met betrekking van de cliënt met wie men bemoeiingen heeft.

Rijksreklasseringsambtenaren

Partikuliere reklasseringsinstellingen maken gebruik van bezoldigde, opgeleide beroepskrachten (maatschappelijk werkers) en eventueel van onbezoldigde vrijwillige medewerkers.

Voor specifieke overheidsstaken en eventuele aanvulling op de activiteiten van de partikuliere reklasseringsinstellingen heeft het Min. van Justitie eigen reklasseringsambtenaren in dienst, de zogenaamde Rijksreklasseringsambtenaren.

Zij kunnen verbonden zijn:

aan een reklasseringsraad,

aan een gesticht,

in algemene dienst.

De vroegere sociaal ambtenaar bij een Huis van Bewaring of gevangenis is thans Rijksreklasseringsambtenaar in algemene dienst.

De Canselarij van Friesland (te Leeuwarden) heeft van 1824-1889 als Huis van Bewaring dienst gedaan. Daarna kreeg het gebouw de bestemming van Rijksarchief voor de provincie Friesland en doet thans dienst als verzetsmuseum.

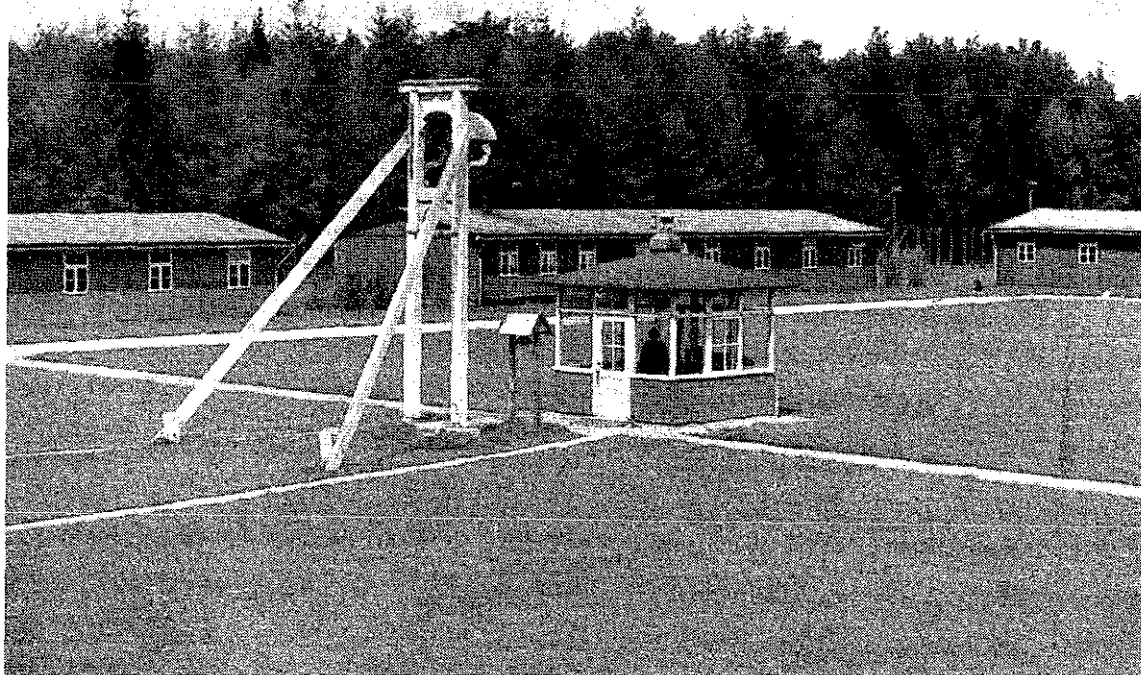
LEEUWARDEN

DE VOORMALIGE CANSELARIJ OF GERECHTSHOF VAN FRIESLAND
(thans: Huis van Misdaden in Burgerlijke verzeaking)

Hoofdstuk V

Veenhuizen: Van bedelaarskolonie tot penitentiaire inrichting

De Maatschappij tot Weldadigheid

Aan het begin van de 19e eeuw toen werkloosheid, armoede, bedelarij en de aanwas van bedelarij bijzonder groot waren, wilde Graaf Van den Bosch deze verschijnselen afdoende bestrijden door werklozen en armen te koloniseren in de veengebieden tussen Steenwijk en Groningen.

Daar zouden zij de grond kunnen ontginnen, bebouwen, een bescheiden hoeve stichten en zich op die manier een bestaan verwerven.

Ter verwezenlijking van dit plan werd in 1818 opgericht „De Maatschappij tot Weldadigheid” welke stichting grote weerklank bij de bevolking ondervond en ook financieel gesteund werd.

Reeds in het oprichtingsjaar werd de eerste steen van de eerste hoeve gelegd en spoedig daarna waren twaalf hoeven gereed met daarbij 3 hectaren grond. Iedere hoeve werd bewoond door een, door tussenkomst van de Maatschappij daarop geplaatst, gezin.

In de eerste jaren verliep alles in de koloniën geheel naar wens doch na een tijd van voorspoed kwam de Maatschappij in financiële zorgen veroorzaakt door misoogsten en door de uitvoering van een, naar bleek, niet al te gelukkig idee.

In 1822 sloot de regering n.l. een overeenkomst met gemeenten die bedelaars en vagebonden „kwijt” wilden. Gemeenten konden bij de regering om plaatsing in de koloniën verzoeken welke plaatsing dan door tussenkomst van de Maatschappij bewerkstelligd zou worden.

Aanvankelijk werden de opgezonden bedelaars alleen in de kolonie „Ommerschans”¹ opgenomen maar spoedig werden drie gestichten in de door de Maatschappij aangekochte boerschap Veenhuizen gebouwd om de bedelaars op te kunnen nemen.

De praktijk leerde echter dat de opgezonden bedelaars niet in een handomdraai in werkwilligen waren om te vormen en er bovendien veel onder hen waren die totaal ongeschikt waren om in de landbouw of in een van de koloniefabrieken tewerkgesteld te worden.

1. Een kolonie nabij Ommen Thans rijksasiel voor ter beschikking van de regering gestelden

Meer en meer kwam de Maatschappij in geldzorgen en alle zeilen moesten bijgezet worden om de zaak weer gezond te krijgen, men ging er zelfs toe over om gestichtsprodukten, voorheen altijd voor eigen gebruik bestemd, op de vrije markt te verkopen. Ook werd in Veenhuizen een stoomspinnerij gevestigd doch deze fabriek bracht geen winst.

Met de orde en regel was het in de bedelaarsgestichten bijzonder slecht gesteld en nieuwe regels omtrent orde en tucht moesten opgesteld worden.

Omdat het bestuur van de Maatschappij het nòch over te nemen financiële maatregelen nòch over nieuwe regels omtrent de orde onderling eens kon worden trad het voltallige bestuur in 1853 af.

De bedelaarsgestichten als Rijkswerkinrichting

Het is voornamelijk te danken geweest aan de Utrechtse hoogleraar Ackersdijk dat de bedelaarsgestichten door het rijk overgenomen werden.

Velen keerden zich tegen de „Maatschappij” toen de oprichting van de koloniën en ook de vestiging van de gestichten ter opname van bedelaars en landlopers een mislukking dreigde te worden. De Utrechtse hoogleraar sprong in de bres voor het werk van Graaf Van den Bosch en bepleitte sterk bij de regering overname van de bedelaarsgestichten door het rijk.

In een van zijn overnamevoorstellen schreef hij: „De ‘Maatschappij tot Weldadigheid’ heeft belangenloos den Staat geholpen. Edele mannen hebben er hunne krachten aan gewijd. Wij houden het voor ene misvatting wanneer men in de koloniën van Weldadigheid iets anders vermeent te zien dan een proef ter verzorging van armen door welwillende mannen genomen in het belang, maar ook voor rekening der natie”.

In 1859 werden de door de „Maatschappij” opgerichte bedelaarsgestichten te Veenhuizen en

het gesticht nabij Ommen door het rijk overgenomen. Bepaald werd dat opgenomen werden: Wegens bedelarij en landloperij veroordeelden met hun kinderen die niet van de ouders gescheiden konden worden;

Wezen;

Armen, niet krankzinnig zijnde en niet wegens bedelarij of landloperij veroordeeld.

Veenhuizen, strafgesticht, weeshuis en armenhuis, werd bevolkt door allerlei slag mensen: oud, jong, mannen en vrouwen. Hoewel mannen en vrouwen apart gehuisvest moesten worden werd hieraan vaak niet de hand gehouden.

Tussen 1869 en 1886 kwamen belangrijke verbeteringen tot stand:

Er kwam een einde aan de wezenverpleging.

Mannen werden volkomen van vrouwen gescheiden.

De overplaatsing van de vrouwen naar de voormalige militaire gevangenis te Leiden.

Door laatstgenoemde maatregel was Veenhuizen strafinrichting (Rijkswerkinrichting) voor enkel mannelijke bedelaars geworden.

De verpleegden zoals men de bewoners van Veenhuizen noemde waren ondergebracht in de drie Veenhuizer gestichten Veenhuizen I, II en III.

Ieder gesticht bevatte een aantal zalen bestemd als verblijfszaal en als slaapzaal. Verpleegden sliepen in hangmatten, voor ouderen waren kribben aanwezig. In later jaren werden aparte slaapzalen in de gebouwen ingericht.

De verpleegden werden flink aan het werk gezet en arbeid was in Veenhuizen voldoende aanwezig: men kon terecht in de landbouw, tuinbouw, de smederij, de meubelmakerij, de kuiperij, de klompenmakerij, de kleermakerij, de bakkerij en een verpleegde kon tewerkgesteld worden als aardappelschiller, sjouwer of schoonmaker.

Al naar gelang van de aard der werkzaamheden kon een loon verdient worden tussen 6 en 18 cent, de verdienste kon oplopen tot 40 cent per dag.

De betaalwijze leverde aanvankelijk nogal wat

moeilijkheden op, het loon werd in gangbare nederlandse munt uitbetaald maar omdat dit de verpleegden gelegenheid gaf om aankopen te doen bij marskramers die wel op het gestichtsterrein kwamen ging men over tot betaling in „gestichtsgeld” en enkel in gestichten geldig.

Omdat ook hiervan verpleegden misbruik maakten ging men maar weer tot betaling in klinkende munt over tot in 1886 bepaald werd dat de inkomsten en uitgaven van de verpleegden administratief verrekend dienden te worden.

Voeding kwam zoveel mogelijk van eigen grond en het benodigde brood in eigen bakkerij gebakken. In de gestichtskantine konden verpleegden iets kopen zoals zout, boter of spek.

In de niet voor de arbeid bestemde uren mochten de verpleegden zich op de zalen bezighouden met dammen of halma, ook mocht een, door personeel uitgezocht, boek uit de gestichtsbibliotheek gelezen worden.

Er waren overigens zeer weinig verpleegden die lezen konden, wel werd lager onderwijs gegeven door een onderwijzer. Van de tien aan het gesticht verbonden onderwijskrachten was een belast met het geven van lager onderwijs aan de verpleegden. De andere onderwijzers gaven les aan de ambtenaarskinderen.

Voor de dienst in en om de inrichtingen was nogal wat personeel nodig in aanmerking nemende dat de verpleegdensterkte tussen 1870 en 1900 in de duizenden liep. De buitenbewaking werd verzorgd door een brigade marechaussee en een aantal rijksveldwachters, militairen bezetten 's nachts posten rondom de gebouwen en bij de directeurswoning.

Voor een goed verloop van de arbeid was arbeidspersoneel aanwezig terwijl zaalopzieners met het toezicht in de zalen waren belast.

De penitentiaire inrichtingen Veenhuizen

Wettelijke regelingen het gevangeniswezen aangaande en in de loop der jaren tot stand gekomen (en gewijzigd) zijn vanzelfsprekend ook voor de Veenhuizer gestichten van kracht als zijnde inrichtingen behorende bij het gevangeniswezen sinds 1859.

Wel weken de regelingen voor de Rijkswerk-

inrichtingen hier en daar af van die voor andere gevangenisinrichtingen.¹

Ook schreef artikel 8 van de Wet tot aanwijzing der gestichten waar gevangenisstraf, hetzij hechtenis wordt ondergaan en van aanverwante gestichten 1886 voor dat:

„De Rijkswerkinrichtingen en de Rijksopvoedingsgestichten zijn, zoowel onderling, als van andere in deze Wet genoemde gestichten, gescheiden”.

De Beginselenwet Gevangeniswezen 1951 (gewijzigd 1976) voegde hier aan toe: „Onze Mi-

nister kan hierop een uitzondering maken, mits de gedetineerden, die tot de bijkomende straf van plaatsing in een Rijkswerkinrichting zijn veroordeeld, van de andere gedetineerden afgezonderd blijven. Voor bepaalde doeleinden kunnen gedetineerden die tot de bijkomende straf van plaatsing in een Rijkswerkinrichting veroordeeld zijn, echter met andere gedetineerden in gemeenschap worden gebracht”.

Plaatsing in een Rijkswerkinrichting kan opgelegd worden bij herhaalde overtreding van artikel 426, 432, 433, 451, 452 en 453 van het Wetboek van Strafrecht.

Lid Koninklijke Marechaussee.

10 JAREN GESTICHTSWACHT

1 Juli a.s. is het 10 jaren geleden dat de bezetter begon met het terugnemen van de Marechaussees uit Veenhuizen. Sedert 1929 waren de leden van dit Wapen belast geweest met het bewaken van in de open lucht tewerkgestelde gedetineerden. Desondanks vond de bezetter dat dit werk niet tot de taak van een politiebeampte behoorde.

Tengevolge van deze maatregel waren de Hoofddirecteur en Directeuren wel genoodzaakt zelf in de bewaking te voorzien. Begonnen werd met 10 zaalopziensers met de buitenbewaking te belasten nadat zij daarvoor een speciale opleiding hadden genoten. Aan het einde van de bezetting was het nieuwe Corps — Gestichtswacht genaamd — 150 man sterk. De leden van het Corps waren meestal personen afkomstig van het door de bezetter ontbonden leger en de marine, die tijdelijk een onderdak zochten. Dat er dus na de bevrijding veel mutaties in het Corps voorkwamen was vanzelfsprekend. Temeer omdat degenen die afkomstig waren van de Koninklijke Marine allen zonder uitzondering in militaire dienst werden teruggeroepen. De vacatures werden aangevuld door het in dienst nemen van leden afkomstig van de B.S. Gezagstroepen en D.G.B.R. 11 Leden keerden nimmer uit Duitsland waarheen ze door de bezetter waren weggevoerd, terug. Sedert de dag van oprichting tot heden zijn 485 personen in dienst genomen.

Na volbrachte opleiding vonden 110 een plaats, meestal als bewaarder bij het Gevangeniswezen. 26 Leden gingen over naar de Rijks- of Gemeente-politie. 6 werden geplaatst bij bedrijfspolitie van grote ondernemingen, zoals „Hembrug”, terwijl 7 nog dienen bij de douane. Momenteel is het Corps 91 man sterk. Uit één en ander blijkt, dat ongeveer de helft van het aantal personen dat bij het Corps in dienst treedt, zich in een ambtelijke functie thuisvoelt. De andere helft houdt tenslotte toch nog meer van de burgerpet.

De datum van oprichting wordt enigszins feestelijk herdacht doordat de Sportvereniging „Gewa”, welke vereniging geacht wordt op dezelfde datum te zijn opgericht als het Corps, op 4 Juli a.s. van 16.00—19.00 uur receptie houdt in de cantine van het nieuwe legeringsgebouw te Esserheem. Het spreekt vanzelf dat een ieder welkom is. Vele oud-leden van het Corps worden verwacht. De dag wordt besloten met het houden van onderlinge wedstrijden. Leden van de personeelsvereniging „Departement van Justitie”, met welke vereniging van ouds prettige relaties bestaan, zijn op 4, 5 en 6 Juli de gast van de „Gewa”. Op 5 Juli vindt er een voetbalwedstrijd plaats tussen Gewa I en D.v.J. I.

Met een diner wordt dan het eerste 10-jarig bestaan besloten en treden wij ook de komende tijd vastbesloten en opgewekt tegemoet.

H. WALTERS

426. Hij die, terwijl hij in staat van dronkenschap verkeert, hetzij in het openbaar het verkeer belemmert of de orde verstoort, hetzij eens anders veiligheid bedreigt, hetzij eenige handeling verricht waarbij, tot voorkoming van gevaar voor leven of gezondheid van derden, bijzondere omzichtigheid of voorzorgen worden vereischt, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste zes dagen of geldboete van ten hoogste vijf en twintig gulden.

Indien tijdens het plegen van de overtreding nog geen jaar is verlopen, sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens gelijke of de in artikel 453 omschreven overtreding onherroepelijk is geworden, a) wordt hij gestraft met hechtenis van ten hoogste twee weken. (Stb. 1885 n°. 118, a 21. — Sr. 309, 453)

432. a) Met hechtenis van ten hoogste twaalf dagen wordt gestraft:

- 1°. als schuldig aan bedelarij, hij die in het openbaar bedelt;
- 2°. als schuldig aan landlooperij, hij die zonder middelen van bestaan rondzwerft. (C. P. 260 v.; Stb. 1854 n°. 102, a. 19).

433. Bedelarij of landlooperij, gepleegd door drie of meer personen boven den leeftijd van zestien jaren, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden (C. P. 269 v.; Stb. 1854 n°. 102, a. 19).

434. De schuldige aan eene der in de beide vorige artikelen omschreven overtredingen kan bovendien, zoo hij tot werken in staat is, tot plaatsing in eene rijkswerkinrichting worden veroordeeld voor ten hoogste drie jaren.

TITEL VI.

Overtredingen betreffende de zeden.

451. Met hechtenis van ten hoogste drie dagen of geldboete van ten hoogste vijftien gulden wordt gestraft:

- 1°. hij die in het openbaar voor de eerbaarheid aanstootelijke liederen zingt;
- 2°. hij die in het openbaar voor de eerbaarheid aanstootelijke toespraken houdt;

3°. hij die op eene van den openbaren weg zichtbare plaats voor de eerbaarheid aanstootelijke woorden of teekeningen stelt. (Sr. 239).

452. De bordeelhouder die in het huis waarin hij zijn bedrijf uitoefent, eene niet tot zijn gezin behorende vrouw opneemt, zonder haar vooraf, op voor haar verstaanbare wijze, in tegenwoordigheid van den burgermeester of van den door dezen aangewezen ambtenaar, op diens bureel te hebben bekendgemaakt met het bedrijf dat in dat huis b) wordt uitgeoefend, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

453. c) Hij die zich in kennelijken staat van dronkenschap op den openbaren weg bevindt, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste vijftien gulden.

Indien tijdens het plegen van de overtreding nog geen jaar is verlopen, sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens gelijke of de in artikel 426 omschreven overtreding onherroepelijk is geworden, kan, in plaats van de geldboete, hechtenis van ten hoogste drie dagen worden opgelegd.

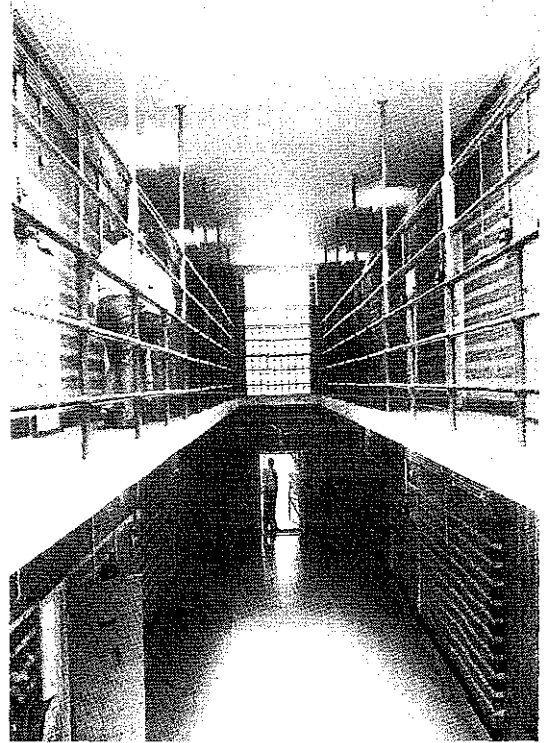
Bij tweede herhaling binnen een jaar nadat de eerste veroordeeling wegens herhaling onherroepelijk geworden is, wordt hechtenis van ten hoogste twee weken opgelegd.

Bij derde of volgende herhalingen gepleegd telkens binnen een jaar nadat de laatste veroordeeling wegens tweede of volgende herhaling onherroepelijk geworden is, wordt hechtenis opgelegd van ten hoogste drie weken en kan de schuldige daarenboven, zoo hij tot werken in staat is, tot plaatsing in eene rijkswerkinrichting worden veroordeeld voor ten hoogste een jaar. In geval van herhaling van overtreding na te zijn geplaatst geworden in eene rijkswerkinrichting, vangt de termijn van een jaar, bedoeld in de vorige zinsnede, aan op den dag van het ontslag uit de rijkswerkinrichting. (Stb. 1885 n°. 118, a. 22 — Sr. 32, 252, 426).

De bijkomende straf: Plaatsing in een Rijks-
werkinrichting wordt de laatste jaren weinig
meer opgelegd. Een overzicht op 11 dec. 1964
geeft het volgende beeld:

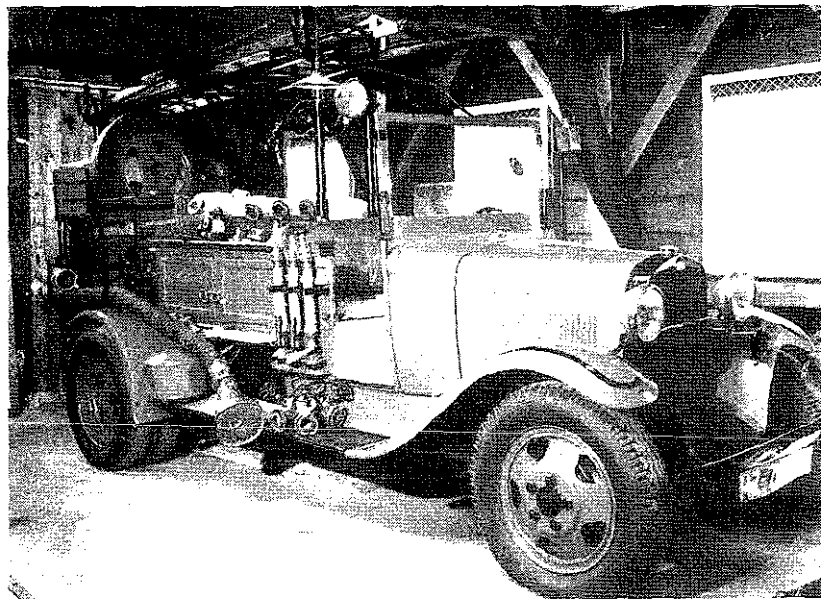
Gesticht:	Veroordeelden tot Rijkswerkinrichting.
Middelburg, Gevangenis en Rijkswerkinr.	0
Veenhuizen, Rijkswerkinr. „Bergveen”	12
Veenhuizen, Rijkswerkinr. „Esserheem”	0
Veenhuizen, Rijkswerkinr. „Norgerhaven”	37

Van de penitentiaire inrichtingen fungeren mede
als Rijkswerkinrichting:
Norgerhaven, Groot Bankenbosch en Es-
serheem te Veenhuizen.
„De Singel” (een afd. van de z.g.n. Bijlmerbajes)
enkel voor vrouwen.

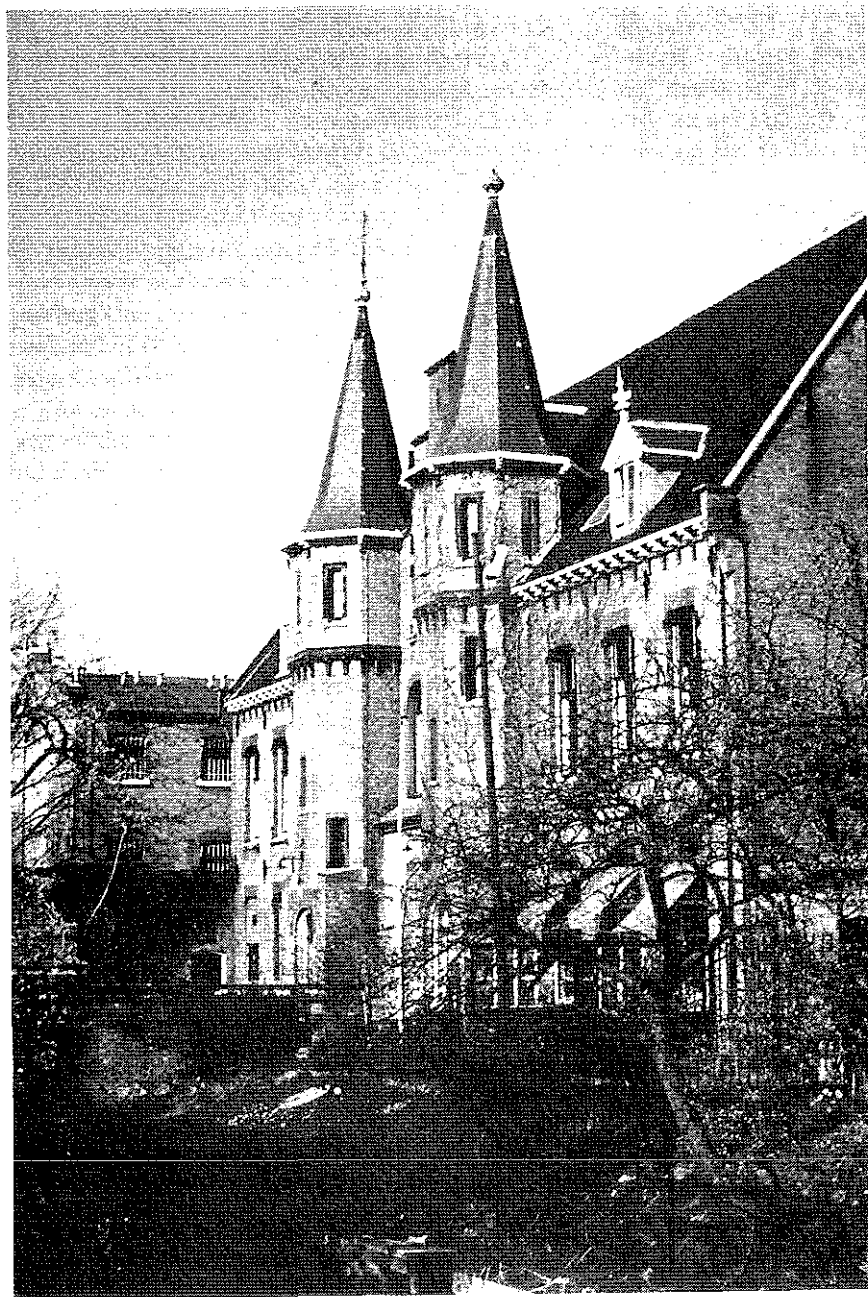
Interieur cellingebouw van de gestichten te Veenhuizen.

*Brandweerauto RWI
Veenhuizen omstreeks 1930.*

Hoofdstuk VI

Geschiedenis van de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden

De geschiedenis van de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden is in dit boekje zo overzichtelijk mogelijk weergegeven zonder daarbij in details te treden.

Zij die een bepaald onderwerp „uit willen diepen” verwijs ik gaarne naar het Rijksarchief voor de provincie Friesland alwaar de gevangenisarchieven zich bevinden. De „Inventaris van de Archieven van de Instellingen van het Gevangeniswezen in Leeuwarden, Heerenveen en Sneek 1812-1953 van de heer Sj. de Haan, medewerker bij genoemd Rijksarchief is voor naslagwerk onmisbaar

Eeuwenlang is Friesland verdeeld geweest in twee partijen die elkaar hevig bevochten: De Schieringers en de Vetkopers.

Bloedige binnenlandse oorlogen woedden in Friesland, moord, plundering en brandstichtingen waren aan de orde van de dag.

Aan het eind van de 15e eeuw waren deze oorlogen zo hoog opgelaaid dat Keizer Frederik de IIIe (tot wiens grote rijk destijds Friesland behoorde) een gezant, Otto van Langen, naar Friesland stuurde om vrede tussen de partijen te bewerkstelligen. Door de plotselinge dood van Keizer Frederik werd helaas geen orde op zaken gesteld.

Keizer Maximilliaan, opvolger van keizer Frederik, pakte de Friese zaken krachtig aan. Otto van Langen kreeg opdracht om de Friezen te laten weten dat zij uit hun eigen midden een Potestaat konden kiezen of, zo ze daartoe niet in staat waren, de keizer een Heer over Friesland zou benoemen

Otto van Langen beleigde een landdag te Sneek en de daar verschijnende Schieringers beriepen Juw Dekema als Potestaat over Friesland maar, Dekema werd door de Vetkopers niet geaccepteerd.

De landdag leidde slechts tot nieuwe moeilijkheden en nieuwe twisten. Keizer Maximilliaan gaf de Friezen geen tweede kans maar benoemde zijn roemruchte veldheer hertog Albrecht van Saksen als Heer over Friesland. Een schuld aan de Hertog noodzaakte de keizer hem aan te stellen in

plaats van zijn zoon Filips, de Graaf van Holland die ook 'n oogje op Friesland had. Noch de Schieringers, noch de Vetkopers waren op slag bereid om Albrecht van Saksen als hun Heer te erkennen, beide partijen hadden bijzonder slechte ervaringen met vreemde heren en hun krijgsvolk. Er werd dan ook een verbond gesloten tussen de Schieringers en Vetkopers teneinde de Hertog buiten de Friese grenzen te houden.

Tegenslag voor Albrecht van Saksen die zijn toevlucht tot een krijgslist nam om toch in Friesland te komen.

In Zwolle bevonden zich nogal wat verdreven Vetkopers die op een gelegenheid wachtten om naar hun geliefde Friesland terug te keren. In Harderwijk lagen in diezelfde tijd veel vreemde soldaten te wachten totdat iemand hen voor een of andere oorlog nodig had. De Hertog liet deze huursoldaten aan de Vetkoperse ballingen aanbieden om hen zonder betaling naar Friesland te brengen, wel zouden ze zoveel mogelijk mogen roven en plunderen als hen lief was.

De bannelingen namen het voorstel aan, tot vreugde van de Hertog.

In Friesland aangekomen roofden, plunderden, brandstichtten en moordden de soldaten dan ook op een vreselijke manier, hoofdzakelijk bij de aanhangers van de Schieringer partij.

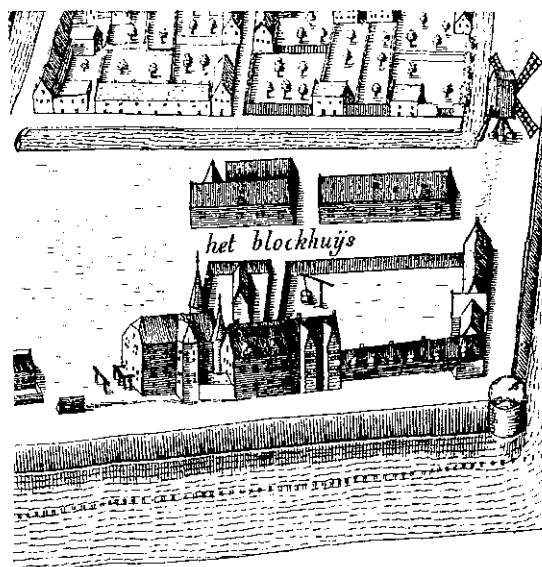
De Vetkoperse bannelingen kregen – natuurlijk – van deze wandaden de schuld en de Schieringers waren, uitgeput en verslagen, bereid om Albrecht van Saksen als hun Heer te erkennen. Hoe listig ze door de Hertog behandeld waren wisten ze niet!

Voorlopig stuurde Albrecht van Saksen zijn rentmeester van Schomburg naar Sneek waar de rentmeester de belofte van trouw aan de Hertog van Saksen in ontvangst nam. Daarna vertrok van Schomburg naar Franeker en nam zijn intrek in het Sjaardemaslot. Inmiddels had Rienk Sjaardema – een onechte zoon van Douwe Sjaardema van Franeker – een aanslag gedaan op Leeuwarden om deze Vetkoperse stad voor de Hertog te winnen doch de aanslag mislukte en Rienk Sjaardema werd met zijn mannen door de Leeuwarders gevangen en onthoofd. De hoofden werden op staken in de stad te pronk gezet!

Toch moest Leeuwarden in 1499 het hoofd voor Albrecht van Saksen buigen en de stad legde dan ook in dat jaar de eed van trouw aan de Hertog af.

Een der eerste daden van de Hertog van Saksen was het bouwen van een sterkte om Leeuwarden in bedwang te houden. Dit blokhuis werd gebouwd ten zuid-oosten van de stad en werd opgetrokken uit materiaal van de door de Saksers elders ingenomen stinsen. De dwangburcht bestond uit meerdere gebouwen zoals: een hoofdgebouw bestemd tot woonhuis van de Hertog of zijn plaatsvervanger, kazernes, voorraadschuren, paardestallen, een kapel, een korenmolen enz. Het geheel was omringd door een aarden wal waaromheen grachten, op de hoeken van de wal bevonden zich hoektorens. Toegang tot het blokhuis verschaftte een ophaalbrug terwijl vanuit de zuid-oostelijke hoektoren via een noodbrug de stad eveneens te bereiken was.

Jarenlang hebben de Leeuwarders zich moeten ergeren aan deze dwangburcht, teken van vreemde overheersing.

Het Blokhuis omstreeks 1600

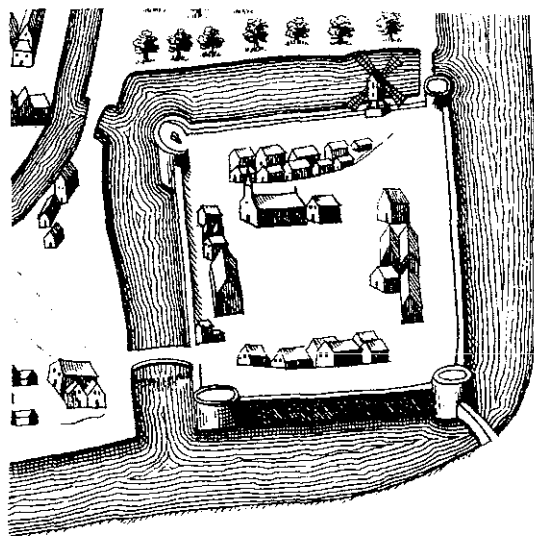
In 1580 gelukte het de Leeuwarder burgemeester, tevens kapitein van de burgerwacht, Adje Lambertsz., het blokhuis in te nemen. De sterkte werd niet vernietigd maar de gebouwen werden ten dienste van de stad in gebruik genomen. Het hoofdgebouw – vanaf toen nog steeds „het blokhuis” genoemd – kreeg een bestemming als gevangenis, in de volksmond „het hondgat”.

Tegen de voorgevel van het blokhuis werd een schavot en een galg opgericht ten behoeve van door het Hof van Friesland bevolen terechtstellingen.

In 1783 werd het blokhuis helemaal verbouwd en uitgebreid en kreeg in totaal 10 zalen en 14 vertrekken voor gevangenen.

Het blokhuis verloor in 1824 haar bestemming omdat in dat jaar het Kanselarijgebouw aan de Tweebaksmarkt ingericht werd als Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering. Na een verbouwing, waarbij schavot en galg weggeruimd werden, ging het gebouw als woning voor de gevangeniscommandant dienen. Toen in 1870 de gevangenis (die zich achter deze woning bevond) werd uitgebreid met een cellenvleugel werd de commandantswoning afgebroken.

Het Blokhuis omstreeks 1550

1. Het tuchthuis van Leeuwarden

Met de oprichting van een tuchthuis in Friesland is het een beetje vreemd gegaan en hoewel de Gedeputeerde Staten van Friesland en het stadsbestuur van Leeuwarden het beide noodzakelijk vonden dat er een tuchthuis moest komen, de oprichting daarvan kwam maar moeilijk van de grond.

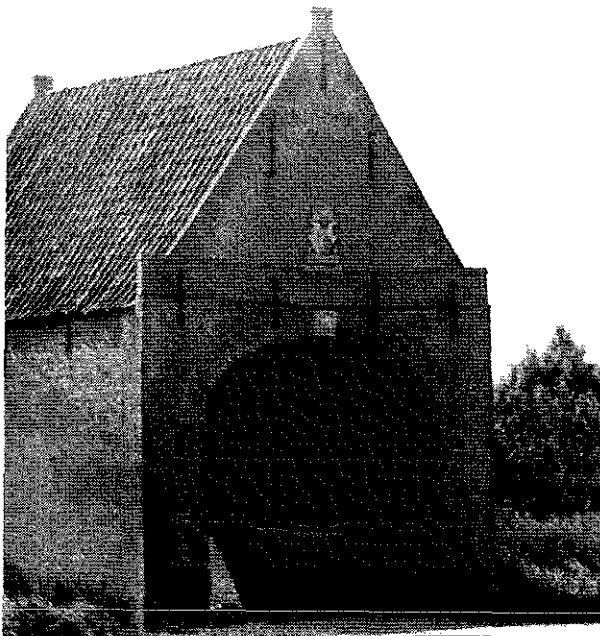
In 1598 diende het Hof van Friesland een voorstel in bij de Gedeputeerde Staten om een „Lands Tuchthuis” op te richten, de kosten zouden gedeekt moeten worden door verkoop van 3 pondematen land bij Makkum. Het voorstel om een Tuchthuis op te richten vond algemene bijval, de verkoop van het land had kennelijk nogal wat voeten in de aarde want twee jaren later was er nog geen Tuchthuis.

Het stadsbestuur van Leeuwarden was het niet zo eens geweest met de plannen van Gede-

puteerde Staten om een „Lands Tuchthuis” op te richten want elke stad van enige betekenis wilde zelf een stads tuchthuis en in feite waren de vroede vaders van Leeuwarden dan ook blij dat het „Lands Tuchthuis” niet van de grond kwam.

In allerijl werd dan ook het voormalige klooster van de Grauwe Begijnen (de tegenwoordige Westerkerk) als stads tuchthuis ingericht en werd er in 1600 een ordonnantie uitgevaardigd dat bedelaars en ander soort vagebonden opgepakt moesten worden en in het tuchthuis opgesloten moesten worden.

Omdat echter in het Leeuwarder tuchthuis geen „geboefte” van het platteland geplaatst kon worden besloten de Gedeputeerde Staten eens bij het Leeuwarder stadsbestuur te polsen of deze er iets voor voelde om het stads tuchthuis aan de provincie over te dragen om er een lands tuchthuis van te maken zodat niet alleen Leeuwarden er profijt van had maar de gehele provincie.

Van de stinsen die tijdens de Schieringer en Vetkoperse oorlogen zo'n belangrijke rol speelden is hier en daar slechts de toegangspoort overgebleven, voorzien van het wapen van een roemrijk geslacht. (Toegangspoort Sjucksma-State bij Waaxens)

Het tweede deel des Landtschap
Tuchthuisgebouws.

Alsoo de ledicheyt oorsaecke is van veele quaets
ende misdaden, Smit om loy ende ledich te leuen, sijn
veele begehuen, wof tot bedelen, ende door een loy, ledich
leuen, andere lastich te wesen, is daer na tot quade aenslagen ende faicten,
Soo is om sulcx voor te comen, ende de Ingefetenen te
verlichten van de bewaringe der stercke Bedelaers, ende
andere, die sijn cost niet arbeyden, leuen, winnen, ende
daer na te helpen, dat sy leuen sijn cost verdienen,
Nodich dat het tweede deel des Landtschap
Tuchthuisgebouws affgesondert word, tot een werck ende
ambachtshuis, waer in sy ygelyck die bequaem is
om met arbeyden sijn cost te winnen, ende dies niet
tegenstaende de Gemeente, soo ten platten Lande als in
Steden, met bedelen, lastich sijn, de cost ende onderholdinge
verforcht sal worden, een hantwerck geleert, voor de
arbeyt die sy aldaer ter redelyckheyt, ende met eeren sullen
doen, nae de regel daer op gestelt, Ende dat alles

Artikel 1 van het tweede deel van het Tuchthuisreglement
van 1610 bepaalde dat een gedeelte van het tuchthuisgebouw
moest dienen als „Werck- ende Ambachtshuys”

Het tweede deel des Landtschaps Tuchthuis,
welck een Werckhuys sal genaemt worden.

Art. I.

Alsoo die ledicheyt oorsaecke es van veele
quaets ende misdaden, vermits, om loy ende
ledich te leuen, hun veele begehuen,
eerst tot bedelen, ende door een loy ledich
leuen andere lastich te wesen, ende
daer na tot quade aenslagen ende faicten:
Soo es, om sulcx voor te comen, ende de
Ingefetenen te verlichten van de bewaringe
der stercke Bedelaers ende andere, die hun

cost niet arbeyden connen winnen, ende
d'arme te helpen, dat zy leren hun cost ver-
dienen, noodich, dat 't tweede deel des
Landtschap Tuchthuis affgesondert word
tot een werck-ende ambachtshuys, waer in
een ygelyck, die bequaem es, om met ar-
beyden sijn cost te winnen, ende dies nyet
tegenstaende de Gemeente, soo ten plat-
ten Lande als in de Steeden, met bedelen
lastich es, de cost ende onderholdinge ver-
forcht sal worden, een hantwerck geleert
voor de arbeyt, die sy aldaer ter redelyck-
heyt ende met eeren sullen doen, nae de
regel daer op gestelt.

Voor een overdracht voelde Leeuwarden niets maar wilde, als dat beslist moest, wel enige „platte lands delinquenten” opnemen. Hiermee namen Gedeputeerde Staten geen genoegen en besloten dan ook op de Landsdag van 20 augustus 1608 tot: „*Oprichting van een Landschaps Tuchthuys en de afschaffing van het privé Tuchthuys der Stad Leeuwarden*”.

Voordat de Gedeputeerde Staten tot daadwerkelijke oprichting van een lands tuchthuis overgingen vroegen ze nogmaals Leeuwarden om overdracht van hun tuchthuis. Leeuwarden wilde nu wel en voor de somma van f 8300,— droeg de stad het tuchthuis aan de provincie over en zal daarbij gedacht hebben: „Beter een half ei dan een lege dop” want het tuchthuis bleef in ieder geval binnen de stadspoorten.

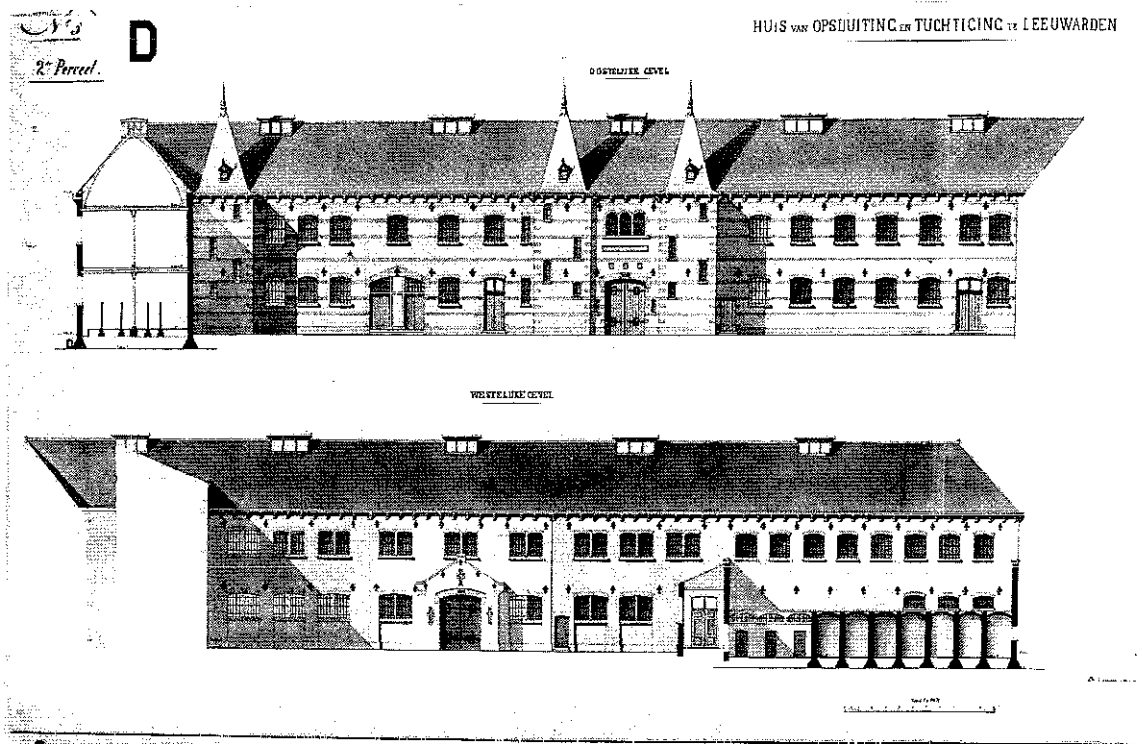
Het Amsterdamse Tuchthuis genoot grote bekendheid, zelfs tot in het buitenland, en had al voor menig tuchthuis elders „model” gestaan.

Het was dan ook geen wonder dat twee Friese tuchthuisvoogden naar dit tuchthuis togen om te kijken hoe tuchthuiszaken aangepakt moesten worden.

In 1610 werd een reglement voor het Friese provinciale tuchthuis samengesteld welk reglement bestuur, bestemming en inrichting van dit tuchthuis regelde benevens de wijze van opsluiting van de „*tuchtelingen*”. Een gedeelte van het gebouw werd tevens bestemd als „*Werck ende Ambachtshuys*”, een soort inrichting waar hulpbehoefigen zich konden melden en er werk vinden.

Helaas, in 1616 werden de tuchthuisvoogden en de tuchthuismeesters bedankt voor de bewezen diensten aan het tuchthuis verleend, want de zaken waren in het tuchthuis niet zo gelopen als had moeten zijn! Wat nu precies de reden is geweest waarom zo spoedig al tot sluiting over

Huis van Opsluiting en Tuchtiging Leeuwarden 1875

moest worden gegaan is moeilijk na te gaan: Was het bestuur niet capabel, de inrichting ongeschikt of kon men de tuchtelingen niet de baas? 't Is moeilijk te zeggen maar in ieder geval werden de tuchtelingen allemaal ontslagen

Niettemin bleef de behoefte aan een tuchthuis bestaan maar het heeft bijna vijftig jaren geduurd voordat er weer een tuchthuis was.

In 1661 werd er een nieuw tuchthuis in gebruik genomen en wel achter het oude Blokhuis en ook van dit tuchthuis werd weer een gedeelte in gebruik genomen als „*Werck ende Ambachtshuys*”. Maar, ondanks de strenge gestichtsregels was de orde en tucht ook in dit tuchthuis ver te zoeken. Opstandjes, brandstichtingen en ontvluchtelingen waren aan de orde van de dag en in 1754 brandde het gesticht tot aan de grond toe af waarbij zelfs tuchtelingen omkwamen.

Met de herbouw werd al spoedig begonnen en enkele jaren later stond op dezelfde plaats een geheel nieuw tuchthuis. Met dit tuchthuis ging het stukken beter dan de vorige, zo goed zelfs dat

John Howard er van zei: „*dat er waarschijnlijk in de gehele Republiek niet een zo wel ingericht Tucht en Werkhuis gevonden werd*”. Omdat het gestichtsbestuur de tuchthuiszaken nauwlettend in de gaten hield en waar dit nodig was verbeteringen aanbracht kon Friesland er zich rond 1800 op beroemen een bijzonder goed functionerend tuchthuis te hebben.

Het Leeuwarder Tuchthuis werd in 1810 naar de voorschriften van de Franse Arrête sur l'Organisation des Prisons ingericht en deels als Maison de Detention, deels als Maison de Correction in gebruik genomen.

Het bestuur van een gevangenis was in handen van Raden van Weldadigheden die overigens geringe bevoegdheden bezaten, in de praktijk had de prefect het voor het zeggen in de gevangenis. Zo was dit ook voor de Leeuwarder gevangenis, voor het minste en geringste was de goedkeuring van de prefect vereist.

Na de Franse overheersing in ons land werden weer Colleges van Regenten als gevangenisbesturen aangesteld, veel veranderde er overigens, ook voor wat betrof het Leeuwarder gesticht, niet.

*****

E X T R A C T

Uit het Resolutie-Boek der Ed. Mog.
Heeren Sraaten van Vriesland.

OP het geproponeerde ter Vergaderinge gedaan door de Heeren *Schultens* en *Huber* uit de naam van 't Hof Provinciaal. Is na deliberatie goedgevonden en verstaan, dat, wanneer Crimineele Gevangenen by Sententie van 't Hof ter Dood ofte tot Werken in 't Tuchthuis worden gecondemneert, en dezelve Gevangenen by zich hebben kleine Kinderen, buiten de Provincie gebooren, het Onderhoud van zodanige Kinderen zal worden gebracht tot laste van de stad Leeuwarden; En word de Magistraat van voorz. Stad geordonneerd, zig na den inhoud deezes te reguleeren.

Zullende Extract van deezes worden gezonden aan 't Hof Provinciaal en Magistraat voorz.

Aldus geresolveert op het Landschaps-huis
den 23 November 1722.

2. De Gevangenis Leeuwarden

Onder Koning Willem I werd in 1821 het gevangeniswezen georganiseerd en voor de Leeuwarder gevangenis betekende dit:

Het tuchthuis (Maison de Detention et de Correction) wordt Huis van Opsluiting en Tuchtiging bestemd voor crimineel veroordeelde mannen. De gevangenis komt onder de bevelen van een gevangeniscommandant terwijl het bestuur wordt gevormd door een Kommissie van Administratie.

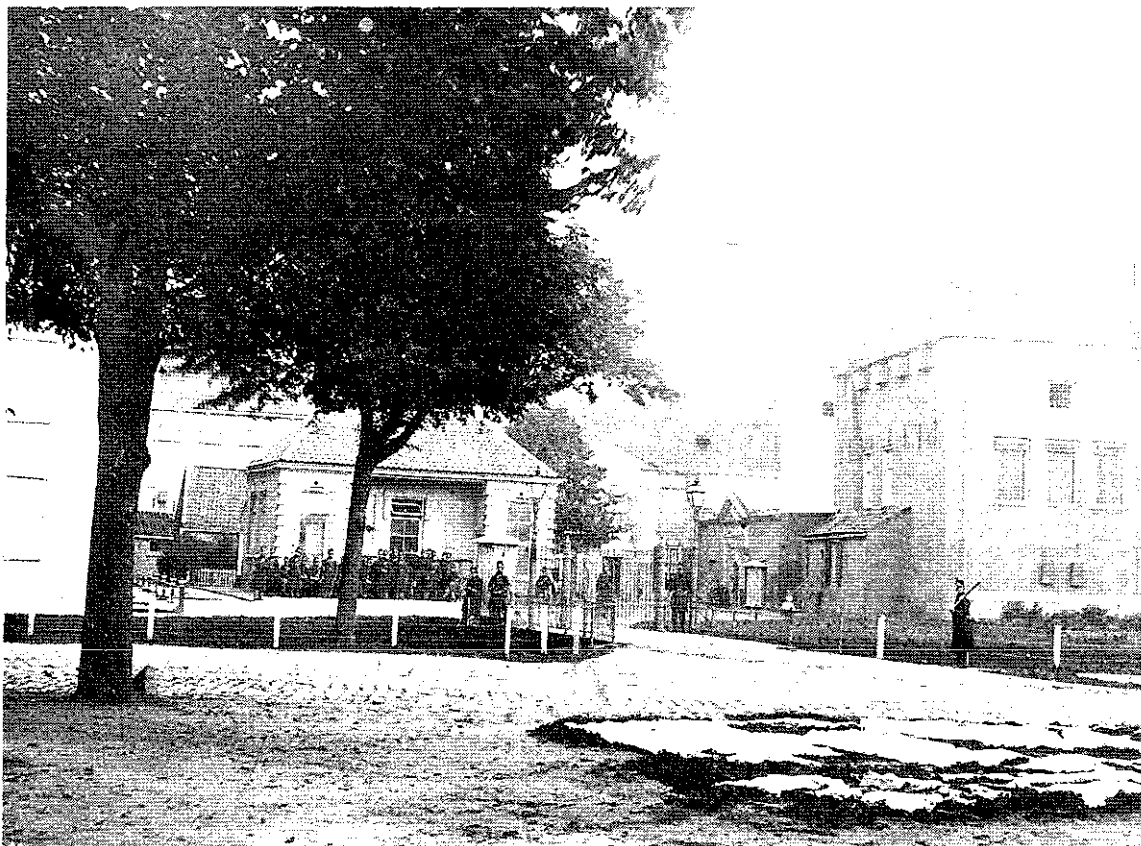
Deze gevangenisbesturen hadden een vrij grote macht en dit kwam doordat de maandkommissaris regelmatig de gevangenis bezocht en doordat uit deze Kommissies van Administratie een aantal bijzondere kommissies gevormd waren zoals:

1. de kommissie over de arbeid.
2. de bouwkommissie.
3. de kommissie over de levensmiddelen.
4. de kommissie voor de kleding- en liggingstukken.
5. de kommissie voor af- en ontslag.

De namen van de eerste vier kommissies spreken wel voor zich, met de laatstgenoemde kommissie werd bedoeld: De kommissie die tot taak had bepaalde gevangenen voor gratie aan te bevelen. Het bestuur van de Kommissie van Administratie bezat n.l. deze bevoegdheid, een goed wapen om de gevangenen onder de duim te houden!

Het uit 51 artikelen bestaande „Reglement van de Orde voor de Vergaderingen de Commissie van Administratie over de Gevangenschuizen te Leeuwarden en van de werkzaamheden der Le-

De gevangenis Leeuwarden eind 19e eeuw met de militaire wacht.

den der Commissie" (opgemaakt 3 november 1823 en in werking getreden op 1 januari 1824) schreef o.m. voor dat iedere maandagavond, om de veertien dagen, des avonds om half zeven vergaderd werd. Wie niet kwam opdagen moest f 0,50 boete betalen, wie te laat was f 0,25.

Hoewel de provinciale gouverneur (kommissaris van de koning) in feite president van de Commissie van Administratie was, fungeerde meestal de vice-president als voorzitter. De gouverneur woonde zeer zelden de vergaderingen bij.

Bij toerbeurt vervulden de leden de functie van „maandkommissaris" en deze maandkommissaris had tot taak alles nauwlettend in de gevangenis in de gaten te houden en er op toe te zien dat de personeelsleden de bevelen van de Commissie van Administratie stipt opvolgden en zich aan hun instructies hielden. De vice-president was van de taak vrijgesteld.

De wielen van de vroegere Leeuwarder boevenwagen dienen thans als kroonlampen in de kerkzaal van het Leeuwarder Huis van Bewaring.

Een belangrijk man van de Commissie van Administratie was ook de „thesaurier", alle geldzaken moest hij behartigen en van alles nauwkeurig boek houden. Hij was het die bij ontslag van een gevangene deze ter hand stelde wat hem toekwam. (Dit was dan de z.g.n. uitgaanskas).

Zeer regelmatig ook werden nieuw binnengekomen gevangenen voor de Heren van de Commissie van Administratie geleid om hen vermanend toe te spreken en hen er op te wijzen zich stipt aan de reglementen te houden.

Er waren nogal wat instructies en reglementen, niet alleen voor de gevangenen, ook voor het personeel. Enkele ervan zijn:

Reglement op de kerkdiensten in de gevangnissen te Leeuwarden.

Reglement op het onderbrengen der gevangenen in het Huis van Opsluiting en Tuchtiging in de verschillende strafklassen.

Reglement voor de leesbibliotheek.

Instructie voor de assistent-chirurgijn.

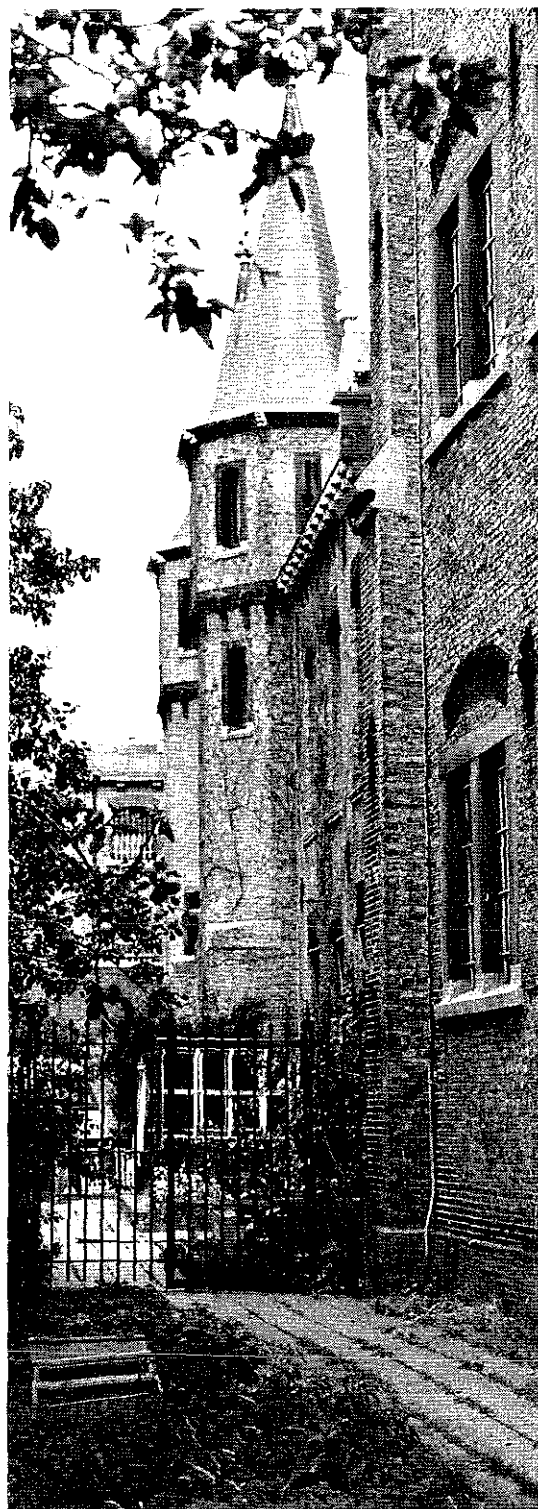
Omdat de Leeuwarder gevangenis bestemd was voor zwaar gestraften moest er het nodige aan de huisvesting voor de gevangenen, de personeelsvoorzieningen en de arbeidsmogelijkheden gebeuren.

In 1824, 1832 en 1837 werden verschillende, in de nabijheid van de gevangenis gelegen, gebouwen door het rijk overgenomen teneinde de gevangenis uit te kunnen breiden, in 1846 vond nogmaals een uitbreiding plaats door de aanbouw van nieuwe werkzalen ten behoeve van een weverij, en perserij en een drogerij.

In datzelfde jaar werd het gevangensterrein geheel van de stad afgescheiden, dit werd bereikt door doorgraving van de Keizersgracht en verbinding van deze met de stadsgracht. Toen in de periode 1847-1850 nog enkele uitbreidingen en verbeteringen hadden plaatsgevonden kon de gevangenis 900 gevangenen „herbergen”.

De gevangenen werden sedert 1837 ingedeeld in klassen, het Leeuwarder Huis van Opsluiting en Tuchtiging kende het volgende klassensysteem:

Ie klasse	1	Veroordeelden die onder speciaal toezicht van de procureur-generaal stonden
strafdisciplinaire klasse:	2	Disciplinair zwaar gestraften
IIe klasse	1	Gevangenen wier doodstraf in levenslange gevangenisstraf was omgezet
zwaarst gestraften:	2	Tot levenslange dwangarbeid veroordeelden
	3	Veroordeelden tot 10 of meerdere jaren dwangarbeid
	4	Recidivisten
	5	Gevangenen die wegens slecht gedrag waren teruggezet uit de IIIe of IVe klasse

Huis van Bewaring Leeuwarden (voorzijde)

IIIe klasse
minder zwaar gestraf-
ten:

- 1 Tot tijdelijke dwangarbeid veroordeelden
- 2 Veroordeelden met een 10-jarige tuchthuisstraf
- 3 Gevangenen die door de Kommissie van Administratie voorlopig niet in de IIIe klasse werden opgenomen i.v.m. de aard van hun delicten
- 4 Gevangenen die wegens goed gedrag waren overgeplaatst naar de IIIe klasse
- 5 Gevangenen die wegens slecht gedrag waren overgeplaatst uit de IVe klasse

IVe klasse, 1e afdeling:
minst zwaar gestraften:

- 1 Veroordeelden tot minder dan 10 jaren tuchthuisstraf
- 2 Gevangenen van de IIIe klasse, die vanwege de aard van hun delict in deze klasse geplaatst werden
- 3 Gevangenen die uit de IIIe klasse waren geplaatst vanwege goed gedrag
- 4 Gevangenen die bureau- of huisdienst verrichtten.

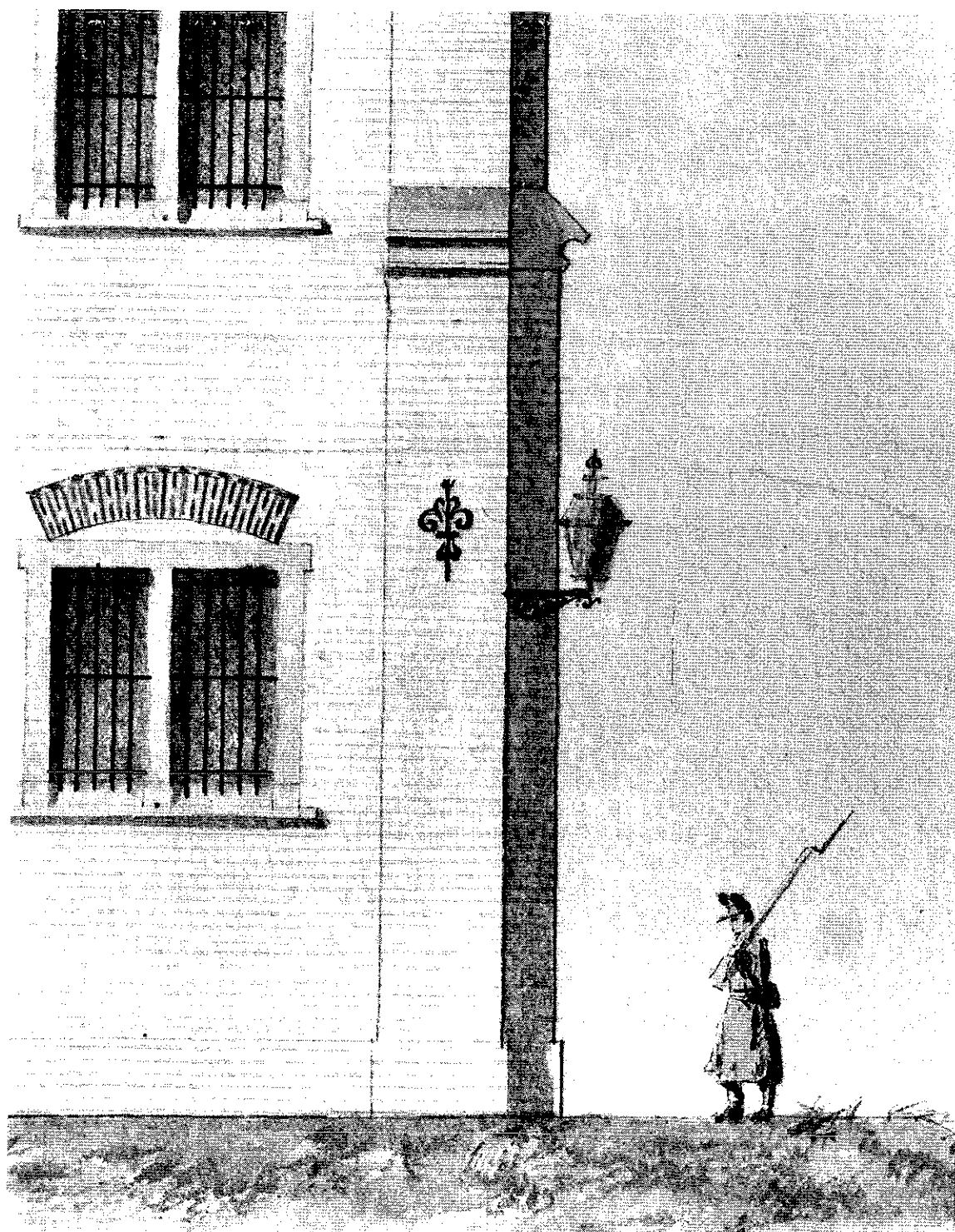
- IVe klasse, 2e afdeling:
- 1 Jeugdige gevangenen beneden 18 jaar die niet tot dwangarbeid veroordeeld en geen recidivist waren
  - 2 Gevangenen van 18-25 jaar die voor de eerste maal veroordeeld waren.

Tussen 1870 en 1877 werd de gevangenis geheel herbouwd o.m. naar aanleiding van een spectaculaire ontvluchting in 1868.

Ingevolge de Gestichtenwet 1884 werd de Leeuwarder gevangenis als bijzondere gevangenis bestemd: Langgestraften – meer dan 5 jaar – konden de rest van hun straftijd in Leeuwarden uitzitten in beperkte gemeenschap na hun 5 jaar cellulaire opsluiting elders.

Toen in 1890 de gevangenis met een cellenvleugel werd uitgebreid nam men langgestraften direct op, de lange eenzame opsluiting werd evenwel toen drastisch bekort.

Tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 verwaterde het celsysteem noodgedwongen meer en meer: In 1942 werden de oudere langgestraften uit Scheveningen naar Leeuwarden geëvacueerd gevolgd door de kortgestraften uit Haarlem. Ook veroordeelden met t.b.c. werden in de Bijzondere Strafgevangenis Leeuwarden opgenomen (i.v.m. het betere eten).

Schildwacht bij het Huis van Opsluiting en Tuchtiging te Leeuwarden, omstreeks 1875.

HUISHOUELIJK REGLEMENT

VOOR DE

BIJZONDÈRE STRAFGEVANGENIS

TE-

LEEUWARDEN.

ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ. — 'S GRAVENHAGE 1915.

Art. 120.

Zoowel bij het opstaan als bij het zich ter ruste begeven, wordt appèl gehouden van de gevangenen in de gemeenschap geplaatst.

Als de klok van het rustuur wordt geluid, moeten de gevangenen, zoowel in de slaapzalen als in de cellen, zich ter ruste begeven.

Het bij dag slapen of te bed liggen anders dan bij ziekte is verboden.

De gevangenen mogen zelve het licht in de cellen niet blusschen.

Art. 121.

De gevangenen zijn verplicht:

zich stiptelijk en nauwkeurig te onderwerpen aan de regels van het gesticht en onmiddellijk te gehoorzamen aan de bevelen, hun door de beambten gegeven;

den hun opgelegden arbeid of taak of de opgedragen functiën met ijver en nauwgezetheid te verrichten;

zich in al hunne handelingen jegens ieder beampte of tot het beheer der gevangenis in betrekking staand persoon eerbiedig en bescheiden te gedragen;

voor alles, wat tot ieders bijzonder of tot algemeen gebruik dient, de meest mogelijke zorg te dragen en de gebreken hunner kleeding en uitrustingsstukken dadelijk zelf te herstellen of in herstelling te geven;

tot de orde geroepen wordende, allen arbeid of bezigheid te staken, ieder voorwerp of werktuig, hetwelk zij op het oogenblik in handen hebben, neder te leggen, en zich met ongedekten hoofde te plaatsen en geplaatst te houden, tot dat het tegenbevel zal zijn gegeven:

in de gewone en strafcellen in staande houding tegenover en zoo ver mogelijk van den ingang;

in de werkzalen op hunne plaatsen, in de houding die zij hebben;

in de slaapzalen in de alkoven naast de kribben in staande houding;

in de verblijfszalen op rijen langs de muren, in staande houding;

in de ziekenzalen, voor zooverre niet te bed liggende, ieder vóór zijne legerstede in staande houding;

overal elders op de plaats waar zij zich bevinden, in staande houding;

het godsdienstonderwijs en de godsdienstoefeningen en, voor zooverre daartoe aangewezen, het schoolonderwijs getrouw bij te wonen en dit, evenals iedere godsdienstige verrichting, voorlezing of toespraak, ijverig, aandachtig en eerbiedig te volgen;

bij beweging of verplaatsing van meer dan één hunner, steeds geregeld, zooveel mogelijk twee aan twee te gaan; behoudens zij, die hunne straf in afzondering ondergaan, en die ten minste 15 schreden van elkander verwijderd moeten blijven;

de meest mogelijke reinheid en zindelijkheid op hunne personen en op alles, wat tot hun gebruik dient, in acht te nemen;

van de bevolen lichaamsbewegingen en baden gebruik te maken.

Art. 122.

Het is den gevangenen verboden:

voor zich zelven of voor anderen pogingen in het werk te stellen om met gevangenen, die in de verschillende lokalen verblijven of met personen buiten of vreemd aan de gevangenis in aanraking te komen;

te schreeuwen, te zingen of luidruchtige, onzedelijke of opruiende gesprekken of bewegingen te houden of te maken, of in de slaapzalen te spreken;

hunne lotgenooten te plagen, lastig te vallen, slecht of onbescheiden te bejegenen, tot deze of gene handeling te dwingen of op eenigerlei wijze tot wanorde aanleiding te geven;

iets hoegenaamds in hun bezit te hebben, wat hun niet van wege het beheer der gevangenis is verstrekt of overhandigd;

op de slaap- of werkzalen en werkplaatsen, voedsel, kantine-waren, boeken, of wat ook van dien aard, bij zich te hebben;

de gereedschappen, grondstoffen, kleeding of uitrustingsstukken, boeken of voedsel op eenigerlei wijze te verduisteren of die, evenmin als de gebouwen, te bederven, te verontreinigen of te beschadigen;

aan de verlichtings- of verwarmingstoestellen te raken zonder daarmede in het bijzonder te zijn belast.

de beampten op eenigerlei wijze te misleiden;

zich met spelen bezig te houden, welke niet bepaald zijn toegestaan of op plaatsen, waar het niet is vergund;

elkander arbeidsvoorwerpen, voedsel of kantine-waren te leenen, te verkoopen of die te veruilen;

in de ziekenzalen en strafcellen, kantine-waren in hun bezit te hebben;

te rooken, tabak te kauwen of te pruimen;

zich met hunne bovenkleeding op de legerstede te leggen;

zich op andere wijze, dan is voorgeschreven, te kleeden, of aan eenig kleedingstuk een ander model te geven;

Enevels, baard of lang haar te dragen, uitgezonderd aan hen, die nog slechts twee maanden of korteren tijd in het gesticht moeten vertoeven.

Het verbod om te rooken geldt niet voor de gemeenschappelijk opgesloten gevangenen, aan wie dat door het College van Regenten is toegestaan.

Art. 123.

Aan de op verblijf- en ziekenzalen vertoevende gevangenen wordt vergund om in hunne vrije uren gebruik te maken van de in het gesticht toegestane spelen.

§ 18. OVERLEDEN GEVANGENEN.

Art. 124.

Bij elk sterfgeval zorgt de Directeur voor de aangifte, voorgescreven bij het Burgerlijk Wetboek.

De lijken van gevangenen worden met inachtneming der bestaande verordening, na bekomen verlof van den ambtenaar van den burgerlijken stand, ter aarde besteld.

Dit geschiedt op kosten van het Rijk, voor zooveel de uitgaanskas tot bestrijding van de kosten ontoereikend is.

Art. 125.

De lijken van gevangenen kunnen aan hunne nabestaanden, op aanvraag van dezen, worden afgegeven, ten einde door hunne zorg en voor hunne rekening te worden ter aarde besteld.

Art. 147.

Ingeval van voortdurende verstoring der orde en aanslagen tegen personen kan op de daaraan schuldige gevangenen, na door twee leden van en namens het College van Regenten te zijn gehoord, met of zonder toepassing van de straffen vermeld in art. 146, ook de lijfstraf, omschreven in art. 116 van het Kon. besluit dd. 31 Augustus 1886 (*Staatsblad* n°. 159), worden toegepast.

Art. 148.

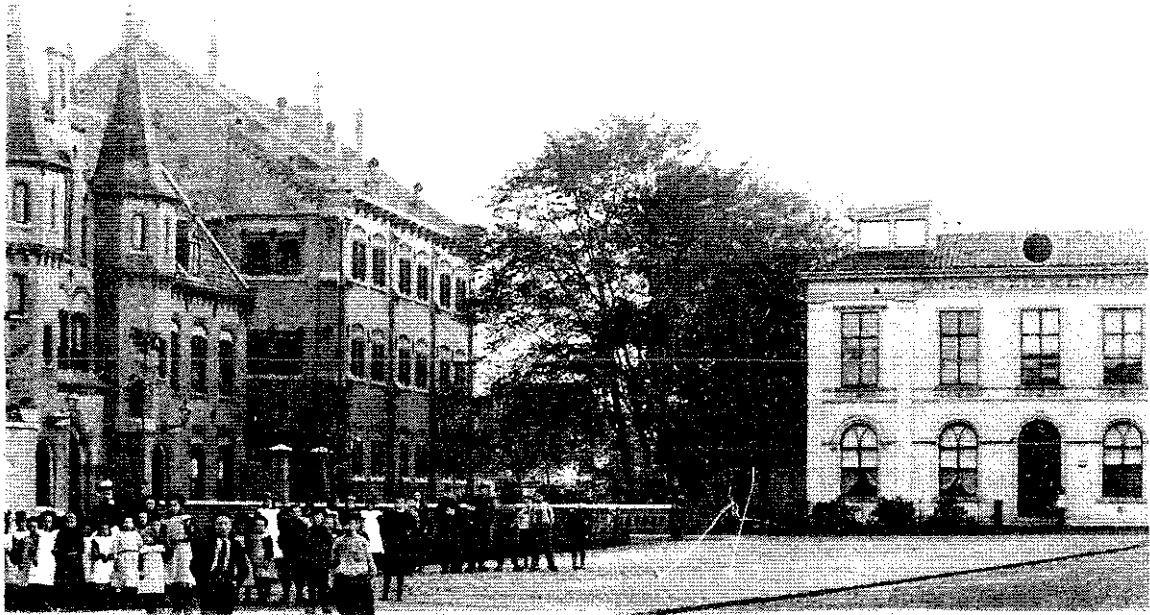
Bij oplegging der lijfstraf bepaalt het College van Regenten het aantal toe te dienen slagen, met inachtneming van het maximum, gesteld bij art. 116 van den algemeenen maatregel van inwendig bestuur, vastgesteld bij het Koninklijk besluit dd. 31 Augustus 1886 (*Staatsblad* n°. 159).

Art. 149.

De geneesheer van het gesticht zal vooraf onderzoeken en verklaren of de lichamelijke toestand van den gevangene de strafuitvoering toelaat.

Art. 150.

De bij de ten uitvoerlegging aanwezige leden van het College van Regenten zullen bij meerderheid van stemmen, na advies van den geneesheer, de uitvoering kunnen doen schorsen of ophouden.

Lithografie van S. A. Markus Leeuwarder

Gevangenis Leeuwarden 1900

Lithografie van St. Janskerk

Van 1942 tot 1952 was de heer Abraham Jansen directeur van de Bijzondere Strafgedangenis Leeuwarden. Over deze directeur is o.a. geschreven dat „hij zijn tijd ver vooruit was” waarmee men bedoelde dat deze directeur een modernere opvatting over de behandeling van gedangenen had dan in die tijd gebruikelijk was.

Ook trok hij zich weinig aan van de Heren Regenten over de gedangenis maar handelde in de gedangenis zoals hij meende dat het goed was.

Voor iedere gedangenisdirecteur waren de oorlogsjaren een moeilijke periode en hoewel directeur Jansen sympathiseerde met de door de Duitsers gedangenen gezette verzetsmensen, veel kon hij niet voor hen doen. Enige malen gelukte het hem verzetsmensen middels een doktersverklaring in het Bonifatiushospitaal te doen opnemen van waaruit zij de gelegenheid om te vluchten waarnamen.

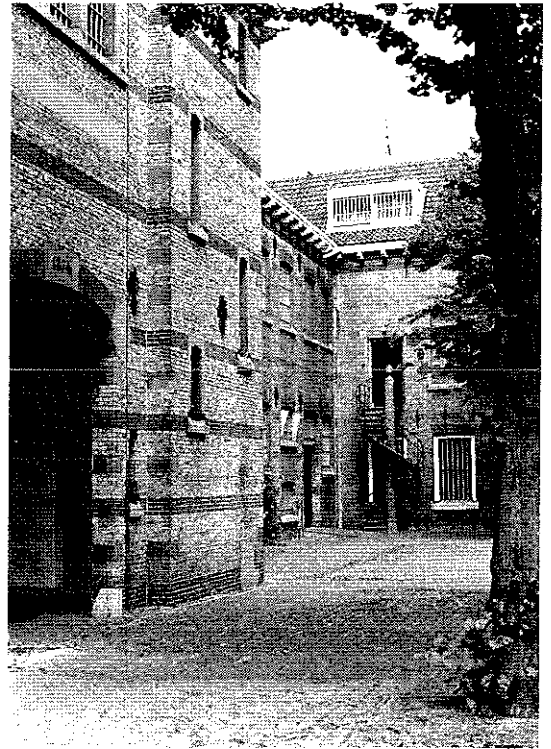
In 1944 werd de heer Jansen zelf op transport gesteld naar het concentratiekamp te Amersfoort maar wist te ontvluchten waarna hij het verstandiger vond onder te duiken. Hij hervatte zijn werk als gedangenisdirecteur over de Bijzondere Strafgedangenis in mei 1945 en kreeg toen te maken met een zeer gemengde gedangenisbevolking n.l. gedangenen die om politieke redenen gedangenen waren (de mensen die in de oorlogsjaren de Duitse kant hadden gekozen) en om andere reden veroordeelden.

De Leeuwarder gedangenis kreeg haar vroegere bestemming na 1945 terug n.l. gedangenis voor langgestraften.

Veel aandacht besteedde directeur Jansen aan de ontspanning van de gedangenen, er was een schaakklub, een damklub, een handbalklub, zelfs een zangkoor, alle gevormd door gedangenen. Klubs van buiten namen het geregeld op tegen de gedangenisklubs, op het gedangenis-terrein.

Ingang kerk, Huis van Bewaring Leeuwarden

Bekendheid kreeg destijds het gevangenskoor door „buiten de gevangismuren” te zingen, dit gebeurde tijdens de inzameling van gelden in 1949 ten behoeve van nieuwe motoren voor de reddingsboot „Insulinde” van de N.Z.H.R.M.

De „Schijnwerper” vertelde het volgende over deze gebeurtenis:

„Vreemde wereld. De vlag van de N.Z.H.R.M. staat op onze binnenplaats. Zo ver zal ze zich nog nooit van wind en water hebben gevoeld. En toch is het niet zo ver, van hier naar Oostmahorn. Daar ligt de boot van Mees Toxepeus, de Insulinde. Hoeveel jaren is het al weer niet geleden, dat ze bij Niestern in Delfzijl van stapel liep. Nu heeft ze nieuwe motoren nodig en Friesland brengt het geld daarvoor bijeen. In een grote aktie en op allerlei wijze wedijveren stad en dorp om de grootste bijdrage. Waar die geleverd wordt plant de N.Z.H.R.M. haar vlag. Wij hebben ook bijgedragen. Ons

koor zong over een telefoonlijn voor een groot publiek in de stad. De opbrengst overtrof aller verwachtingen, f 690,17. De N.Z.H.R.M. bracht ons de vlag en daar staat ze nu. Vreemde wereld, of toch niet?”

De „Schijnwerper” schrijft ook over het optreden van het zangkoor „Fryske Stimmen” in de gevangenis:

„‘Fryske Stimmen’ klonken maandag 26 september 1946 door onze kerkzaal, waar we al verschillende zangkoren hebben kunnen beluisteren. Geen avond was echter tot nu toe zo genotvol als deze, toen het zangkoor, dat deze naam met ere draagt, voor ons optrad. Niet alleen het gehoor, ook het oog werd aangenaam verrast deze keer: een rij donkergeklede mannen met kniebroek en witte halsdoek en daarvoor twee rijen jonge vrouwen in de mooie Friese klederdracht met kap en oorijzer.”

3. De Hoogerhuis-zaak

Op 31 december 1895 werden Wiebren, Marten en Keimpe Hoogerhuis gevangen genomen op verdenking van:

„zich te hebben schuldig gemaakt aan de inbraak in de woning van H. te Britsum en het lossen van revolvergeschoten op de bewoners in de nacht van 5 op 6 december 1895”.

De drie broers werden schuldig verklaard en op 18 juni 1896 moest Wiebren Hoogerhuis 12 jaar, Marten Hoogerhuis 11 jaar en Keimpe Hoogerhuis 6 jaar gevangenisstraf tegen zich horen eisen.

Hoewel de drie broers in hoger beroep gingen bleven de vonnissen voor wat betref de gevangenisstraffen ongewijzigd, hun verzoek om cassatie werd door de Hoge Raad afgewezen.

Velen waren overtuigd van de onschuld van de broers, er ontstond zelfs een „Hoogerhuisbeweging” waaruit enkele personen Mr. P.J. Troelstra (in 1897 tot 2e Kamerlid gekozen) wisten te bewegen als advocaat op te treden in een eventueel revisie-proces.

Mr. Troelstra werd door de gebroeders Hoogerhuis als hun advocaat geweigerd, de aanvraag om een revisieproces werd overigens afgewezen.

Toch bleef de Hoogerhuiszaak een gespreksonderwerp aan de regeringstafel en deze gesprekken leidden er toe dat de „Hoogerhuizen” allen strafvermindering kregen: Keimpe Hoogerhuis werd op 7 februari 1901 uit de gevangenis ontslagen, Marten Hoogerhuis op 3 februari 1902 en Wiebren Hoogerhuis op 28 september 1905.

Bron: De Hoogerhuistragedie
Auteur: P. v.d. Molen.
Uitgever: Laverman n.v. Drachten.

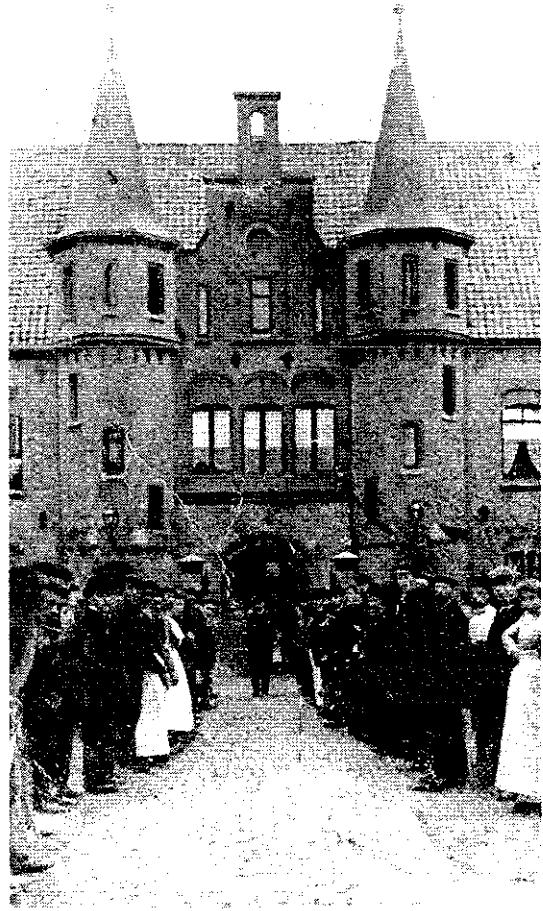
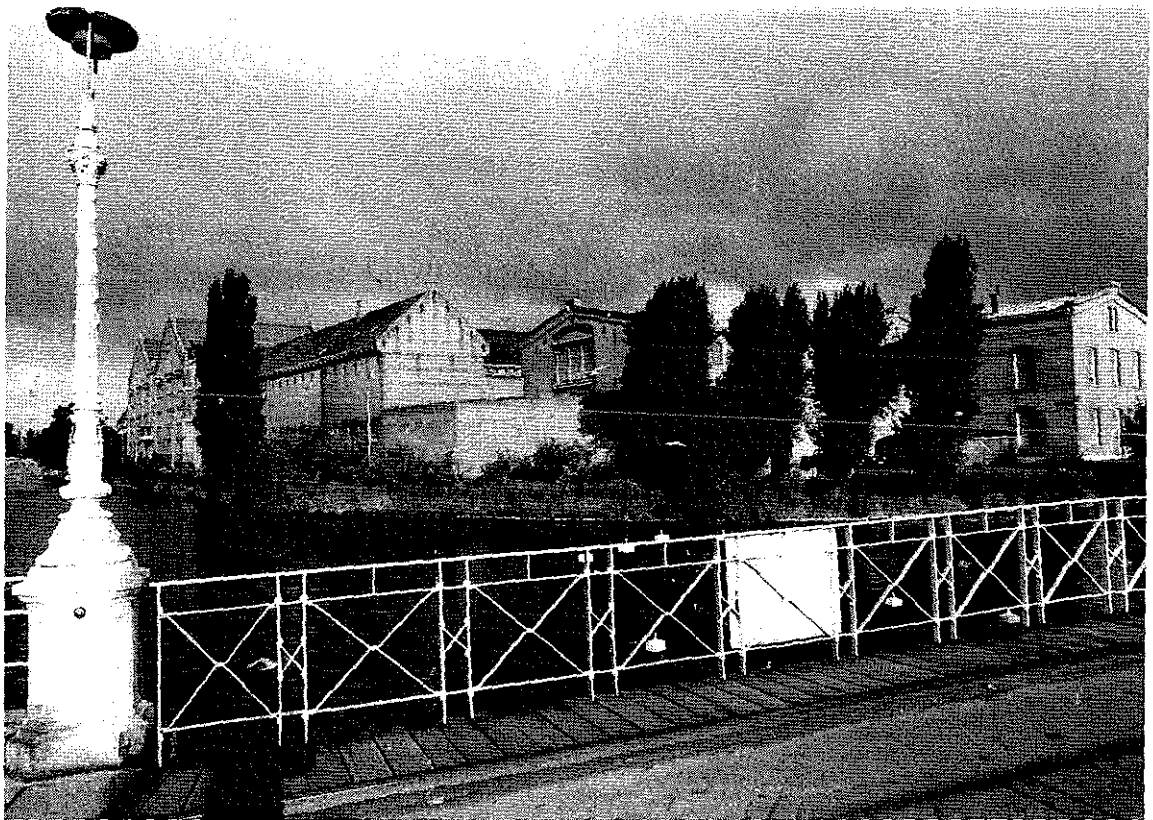

Foto: Wiebren Hoogerhuis verlaat de Leeuwarder gevangenis

Het Huis van Bewaring Leeuwarden.

4. Het Huis van Bewaring Leeuwarden

Toen in 1824 het Blokhuis haar bestemming als Huis van Arrest en Justitie verloor omdat daarin de gevangeniscommandant een onderkomen kreeg werd het Kanselarijgebouw, eens de waardige zetel van het Hof van Friesland en daterend van 1571 Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering. Met dit Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering waren tevens verenigd: Het Huis van Korrektie en het Huis van Bewaring.

In 1889 verrees achter de strafgevangenis een nieuw Huis van Bewaring, mede gezien het feit dat het oude Kanselarijgebouw als gevangenis volkomen ongeschikt was.

Een clause in artikel 114 van de Gevangenismaatregel:

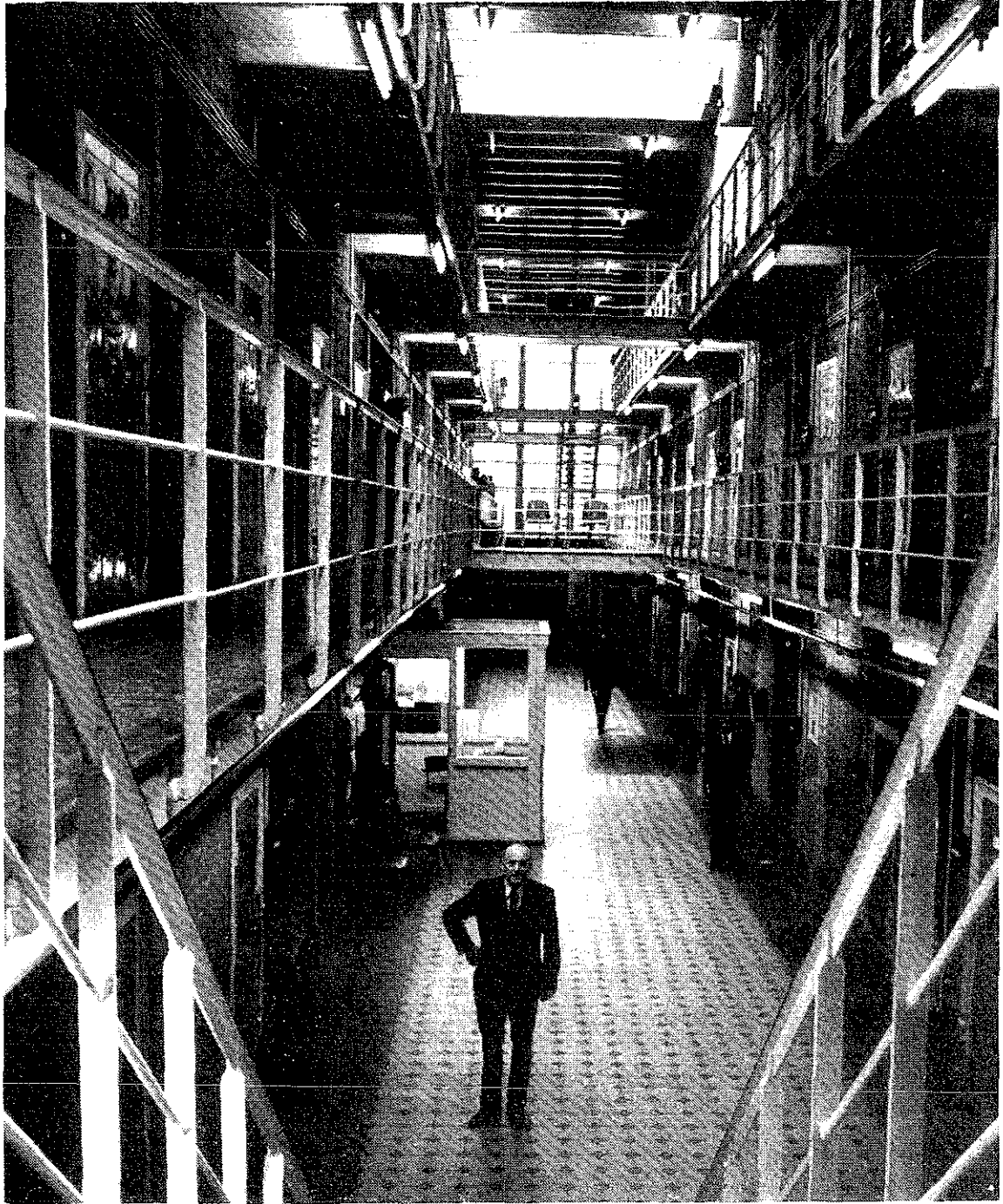
„plaatsing in het gesticht voor gewoonte- en beroepsmisdadigers blijft achterwege indien

aannemelijk is dat de veroordeelde geen kwade invloed op zijn medege-detineerden zal uitoefenen” werd meer en meer toegepast zodat steeds minder veroordeelden in Leeuwarden werden geplaatst.

Omdat er tenslotte nog maar 23 gevangenen in de Leeuwarder gevangenis verbleven werd het gesticht per 1 januari 1970 opgeheven.

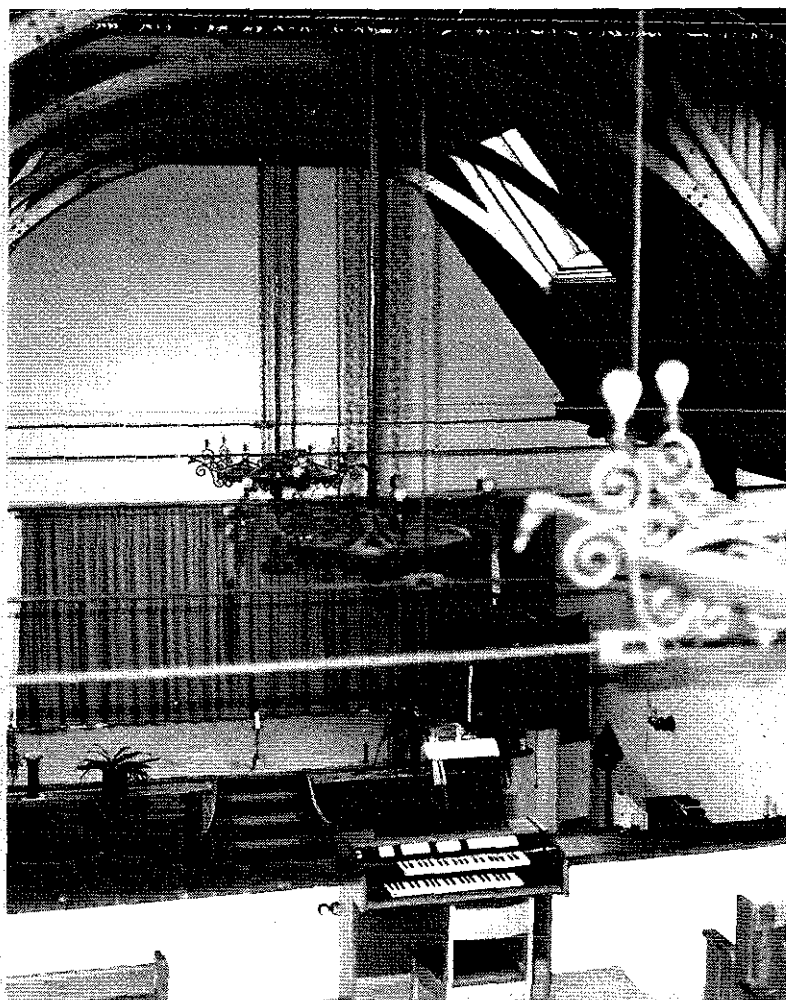
Zes jaar later echter werd de cellenvleugel van het complex weer in gebruik genomen en wel voor veroordeelden die een zogenaamd „lopend vonnis” hadden gekregen doch zich voor de tenuitvoerlegging van dit vonnis niet hadden gemeld na hun oproep.

De capaciteit van de nieuwe „B-vleugel” is 80 plaatsen (naast die in het eigenlijke Huis van Bewaring van ongeveer 65), de gedetineerden worden strikt gescheiden gehouden, alleen vindt de kerkdienst gezamenlijk plaats.

Cellenvleugel Huis van Bewaring Leeuwarden (B-vleugel).

Kerkzaal Huis van Bewaring, Leeuwarden

RETRAITE

Hoe rustig is mijn cel, zo ver van 't aardse leven

Waar heel het denken zich kan richten op het zijn;

Waar men leert scheiden schijn van wezen
En 't wereldgebeuren nietig lijkt en klein.

De dagelijkse sleur verliest zich in een tijdloos gaan;

In lege stilte groeit begrip van eeuwig leven
Daar tekent zich een weg van inkeer en bevrijding aan

Beproeving wordt de mens alleen tot eigen heil gegeven.

Hoe mensen leven in een valse waan;
't Staat niet aan ons dit te beslechten;
Belangrijk is het waken over eigen levensbaan,
Want in de ogen van de Heer zijn ook de rechtters knechten.

Leer mij dan, Heer, Uw knecht te wezen,
Opdat ik los van aards en waardeloos genot

In vol vertrouwen op Uw rijke zegen
De weg mag gaan, die voert tot U, mijn God.

*Gedicht van een gevangene in de Bijz. Strafgevangenis
Leeuwarden, 1949*

Luchtplaats Huis van Bewaring Leeuwarden.

Niet alle „gevangenisonderwerpen” konden in dit boek behandeld worden. Voor de navolgende onderwerpen raadplege men het Maandblad voor het Gevangeniswezen „Balans”, redactie p/a CWOI, Laan van Meerdervoort 84 te 's-Gravenhage.

Voor overzichten differentiatieschema's, capaciteit, bezetting, bezettingsgraad e.d. van een bepaald jaar (bepaalde jaren) raadplege men: Maandschrift voor het Gevangeniswezen.¹ „Balans” Maandblad voor het Gevangeniswezen.² Jaarverslagen Ministerie van Justitie/Directie Gevangeniswezen.³

1. P/a. C.W.O.I., Laan van Meerdervoort 84, 's-Gravenhage

2. idem

3. Uitgave van het Ministerie van Justitie, Directie Gevangeniswezen, 's-Gravenhage.

Onderwerp	Nummer	Jaargang	Jaar
De Penitentiaire Inrichting te Grave.	1	11	1980
De Penitentiaire Inrichting te Sevenum.	2	7	1976
Het Penitentiair Ziekenhuis	6/7	9	1978
De Jeugdgevangenis te Zutphen.	9	7	1976
De Jeugdgevangenis te Vught.	10	7	1976
De half open inrichting „Fleddervoort”.	3	12	1981
De half open inrichting „Fleddervoort”.	9	11	1980
De Penitentiaire open inrichtingen.	11/12	7	1976
Bewaarster in het jeugdhuis „De Sprang”.	11	12	1981
De inrichting voor ter beschikking van de regering gestelden te Groningen (v. Mesdagkliniek).	11	5	1974
De inrichting voor ter beschikking van de regering gestelden te Avereest (Veldzicht).	1	10	1979
Eerste ervaringen met de verlofregeling in een inrichting voor zelfmelders.	10	9	1978
Bejegening drugsverslaafden in Penitentiaire Inrichtingen.	8	9	1978
Geestelijke Verzorging in de Penitentiaire inrichtingen.	7	10	1979
Taak van de bewaarder.	2	11	1980

Geraadpleegde literatuur

Het Nederlandse Gevangeniswezen. Uitgave CWIO, 's-Gravenhage.

Geschiedenis van het Gevangeniswezen. A. Hallema.

Achter slot en grendel. Prof. R. Rijksen.

Het Nederlandse Gevangeniswezen en haar noodzakelijke verbeteringen. Uitgave van: Commissie voor Bouwkundige voorzieningen van het gevangeniswezen

Rapport van de Inspecteur der Gevangenen betreffende zijne inspectiereis gedaan in 1857. Uit het oogpunt van cellulaire opsluiting. Mr. P.W. Alstorpius Grevelink.

Het Nederlandse Gevangeniswezen in de jaren 1945-1966. Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Zeldzame Bajesboekjes, uit de 16e en 17e eeuw. A. Hallema.

Militaire detentie kort voor en na 1800. A. Hallema.

Filiatie van onze strafgestichten en bewaringsgestichten in de periode van het Koninkrijk der Nederlanden. A. Hallema.

De Meester van den scherpen zwaarde. C.J. Connet.

Haarlemse gevangenen. A. Hallema.

Verzameling wetten, besluiten en voorschriften betreffende het gevangeniswezen. Uitg.: Landsdrukkerij.

Archiefsprokkels. A. Hallema.

Het Amsterdamse Tuchthuis in 1710. A. Hallema

Drentse gevangenen in heden en verleden. A. Hallema.

Toepassing van galeistraaf in de Nederlanden gedurende de 15e en 16e eeuw. A. Hallema.

Crimineel veroordeelden in de 16e eeuw. A. Hallema.

Vlaardingen en Dordrecht als oudste Nederlandse galeiendepots. A. Hallema.

Maandschrift voor het Gevangeniswezen „Balans”. Diverse nummers.

Galgevelden en Galgebergen. A. Jelgersma. De Walburg Pers, Zutphen.

De 80-jarige oorlog. Drs. B.G.J. Elias. Unieboek, Bussum.

Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden. W. Eekhoff. G.A. bv. Leeuwarden

Wederdopers, Mennisten, Doopsgezinden. Rijksmuseum Het Catharijneconvent, Utrecht.

Moord en doodslag. Stedelijk Museum „De Lakenhal”, Leiden

Inventaris van de archieven van de instellingen van het gevangeniswezen in Leeuwarden, Heerenveen en Sneek. Sjoerd de Haan. Rijksarchief voor de provincie Friesland, Leeuwarden.

Groot heksenboek. Peter Haining. Amsterdam Boek.

Register van personen

Ackersdijk 112	Haan, Sj. de 118	Pieterss., Jan 26
Anchy, Jacques d' 18	Hall, Mr. M.C. van 106	Plovier, Leenaert 19
Andriesz, Diereck 19	Hamerster Ameshoff, I 106	Pous, Mr. K. 106
Arends, Sicco 17	Haren, R. van 94	Ras, Jacobus 24
Asser, M.S. 106	Hoogendorp, Graaf Gijsbert Karel van 106	Reede, Adjudant R.P. H. van 94
Bazel, Gerrit 26	Hoogerhuis, Keimpe 135	Rijswijk, Adriana van 21
Beccaria 52	Hoogerhuis, Marten 135	Saksen, Hertog Albrecht van 39, 118
Berghe, V.d. 94	Hoogerhuis, Wiebren 135	Schenk van Toutenburg, Stadhouder 18
Bije, Mr. P.J. de 106	Hoogstraten, Graaf van 45	Scheper, Kapitein R.P. P 94
Blom, A. 22	Hovius, L.E. 106	Schomburg, Rentmeester van 118
Bosch, Graaf van den 112	Jansen, Adjudant R.P. 94	Sjaardema, Douwe 118
Bosch, Jan van den 34	Jansen, Abraham 133	Sjaardema, Rienk 118
Bosch, Generaal van den 106	Jansen, Dirk 23	Smit, Jan 27
Burg, C. van den 41	Jansen, Gerardus 23	Snydet, Anthony 17
Coornhert, D.F. 49	Jansen, Hendrik 56	Spiegel, Hendrik Laurensz. 52
Croes, Wemmert 56	Jansz., Evert 16	Spiegel, Jan Laurensz. 52
Croese, J 91	Kerson, Jan Baptist 48	Stuart, A.A. 97
Dekema, Juw 118	Laar, Kolonel R.P. H van 94	Suringer, W.H. 106
Driesen, Weduwe 24	Lamberts, Adje 119	Tacitus 16
Edo, Kleermaker 47	Langen, Otto van 118	Teissèdre l'Ange, J 106
Erasmus 52	Ledenbergh, Gilles van 25	Thabor, Peter van 33
Fagel, Baron 106	Leiden, Jan van 18	Troelstra, Mr. P.J. 135
Fick 83	Lingen, Otte van 33	Velden, Mej. v.d. 104
Frederik, Prins 106	Luythiesz, Karste 39	Verkerk, Gerrit 21
Frederik III, Keizer 118	Maximiliaan, Keizer 118	Vinnip, Jan de 55
Gerardt, Balthazar 35	Mepsche, Jonker de 17	Warnsinck, W.H. 106
Gerryts, Albertus 28	Mollet, J.E. 106	Wielant, Philips 39
Grevelink, Mr. P.W. Alslorpius 63	Napjes, Eelco 33	Wildt, Mr. H. de 106
Grimberg-Huyster, Mevr. 104	Nathan, Joannes 24	Willem, Prins 52
	Nepping, Hester Rebekka 21	Willem I, Koning 58, 106
	Nierstrasz, J.L. 106	Wolterbeek, Mr. P 106
	Oolbekking, Werkmeester 94	Wyert 33
	Peters, Opperwachtmeester R.P. 94	

Verantwoording afbeeldingen en bijzondere stukken

Foto's

- Rijksarchief voor de provincie Zeeland: pag. 19 l.b., r.b
Rijksarchief voor de provincie Groningen: pag. 60
Gemeentearchief te Den Helder: pag. 26
Gemeentearchief te Haarlem: pag. 27 b, 40 c., 47
Gemeentearchief te Groningen: pag. 31 r.
Gemeentearchief te Leeuwarden: pag. 119 r.b., 119 l.o.
Oudheidkamer, Stadhuis Bolsward: pag. 41 l., 41 r., 41 r.o
Museum Flehite, Amersfoort: pag. 31 l.o.
Amsterdamsch Historisch Museum: pag. 21 b., 21 o.
Atlas van Stolk, Rotterdam: pag. 15, 17 o., 19 l.o., 22 o., 27 o., 50, 51
Friesch Museum, Leeuwarden: pag. 17 r.b., 18 o., 23, 25 o., 39 r.o
Friesch Dagblad, Leeuwarden: pag. 9, 39 l.o., 136
Doopsgezinde Bibliotheek, Amsterdam: pag. 18 r.b., 19 r.o., 20, 36, 38 b
Universiteitsbibliotheek, Delft: pag. 54
Universiteitsbibliotheek, Utrecht: pag. 37 o. (l. en r)
Teylers Museum, Haarlem: pag. 25 r.b
Gemeentemuseum Elburg: pag. 37 r.b., 43 b.
Noord Brabants Museum, 's-Hertogenbosch: pag. 43 l.o., 43 r.o.
Audiovisie team C.W.O.I., 's-Gravenhage: pag. 57, 62, 63, 64, 67, 81, 82 b. en o., 83, 87, 90, 92, 103, 104, 105, 111, 116 r.b., 116 l.o., 137
Rijksgebouwendienst, Leeuwarden: pag. 75, 122, 128
Fotoverzorging Tj. G. de Wrede: pag. 61, 68, 72, 124, 125, 126, 133, 134, l.b. en r.b., 135, 138, 139
Foto Haakeboom, Deventer: pag. 16
Foto Chr. Deurman, Leeuwarden: pag. 40 r.b.
Archief H. Steensma, Franeker: pag. 22 r.b., 32 l.o., 33, 38 l.o., 38 r.o., 42 l. en r., 45 r.b., 45 r.o., 46 r.b., 46 l.o., 49, 58, 59, 65, 66, 93, 99 r.b. en o., 110, 114, 117, 120
Uit *Nederland door Nederlanders geschetst*, Amsterdam 1842: pag. 107

Bijzondere stukken

- Rijksarchief voor de provincie Friesland: pag. 71, 73, 89
Gemeentearchief te Utrecht: pag. 32, 34 o.
Gemeentearchief te Gouda: pag. 34 b
Gemeentearchief te Delft: pag. 35
Gemeentearchief te Kampen: pag. 44
Gemeentearchief te Rotterdam: pag. 48
Gemeentearchief te Leeuwarden: pag. 121
Prov. en Buma Bibliotheek, Leeuwarden: pag. 24, 28, 29, 30, 53, 123
Code Pénal: pag. 12, 13
Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland: pag. 11
Wetboek van Strafrecht: pag. 115
De Nederlandse Wetboeken, naar een uitgave van J. I. Beijers en M. Nijhoff, 1893: pag. 14
Verzameling Wetten en Besluiten het Gevangeniswezen aangaande: pag. 65, 70 r.b., 76 b., 76 l.o., 76 r.o., 77, 78, 79, 80, 86
Handboek voor Directeuren en Bewaarders. A. A. Stuart 1869: pag. 97
Huishoudelijk Reglement voor de Bijzondere Strafgedangenis Leeuwarden, 1915 en 1938: pag. 69, 70 r.o., 129, 130, 131, 132
Reglement voor de Strafgedangenis te Rotterdam: pag. 88
Overdrukken Maandblad voor het Gevangeniswezen 1952-1953: pag. 52, 56, 91, 104, 114

Met dank aan:

Musea:

Stichting Het Friesch Museum, Leeuwarden.
„De Hidde Nijland Stichting”, Hindelopen.
„Flehite”, Amersfoort.
Teylers Museum, Haarlem.
Gemeente Museum, Elburg.
Noord Brabants Museum, 's-Hertogenbosch.
Helders Marine Museum, Den Helder.
Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam.
Oudheidkamer, stadhuis, Bolsward.
Rijksmuseum, Amsterdam.
Atlas van Stolk, Rotterdam.
Rijksmuseum „Het Catharijneconvent”,
Utrecht.

Rijksarchieven voor de provincies:

Friesland, Groningen, Zeeland, Limburg en
Gelderland.

Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage.

Gemeentelijke Archiefdiensten te:

Gouda, Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Delft,
Kampen, Maastricht, Haarlem, Groningen,
Den Helder en Leeuwarden.

Gemeente:

Elburg, Borculo, Workum en Sneek.

Universiteitsbibliotheken te:

Utrecht, Delft en Amsterdam (Doopsgezinde Bi-
bliothek).

Rijksgebouwendienst (de Heer Krol) te
Leeuwarden.

Bibliotheken:

Provinciale en Bumabibliotheek te Leeuwarden.
Bibliotheek van het Centraal Wervings en Op-
leidingsinstituut Gevangeniswezen, 's-Gra-
venhage.

Verenigde Noord-Hollandse Dagbladen, Alk-
maar.

Het Friesch Dagblad, Leeuwarden.

Redactie Maandblad voor het Gevangeniswezen
„Balans” 's-Gravenhage.

Audio visie team, Centraal Wervings en Op-
leidingsinstituut Gevangeniswezen, 's-Gra-
venhage.

De Walburg Pers, Zutphen.

Unieboek, Haarlem.

Uitgeverij „De Spaarnestad”, Haarlem.

Dhr. I.J.G. de Wrede, rijksambtenaar bij het
Huis van Bewaring te Leeuwarden i.z. ver-
zorging diverse foto's en foto-technische ad-
viezen.

Misdaad en straf zijn twee begrippen die altijd onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus (55-105 n. Chr.) beschrijft in zijn „Germania“ de straffen die in gebruik waren bij de Germaanse volkeren, die eertijds in stanverband in ons land woonden. De Middeleeuwen geven ons het beeld te zien van bijzonder wrede en meedogenloze lijf- en levensstraffen. In deze tijd, waarin de strafrechtpleging werd beheerst door de gedachte dat straf ter afschrikking en onschadelijkmaking diende, was de gedachte van D.V. Coornhert: Verbetering van de gestrafte door opvoeding en arbeid in een tuchthuis, dan ook geheel nieuw.

Maar de hand bleef streng, ook toen de onhartige lijf- en levensstraffen allang tot het verleden behoorden en de gevangenisstraf zijn intrede deed. Pas in de twintigste eeuw werd het regime in de gevangenissen menselijker en kreeg de gevangene als mens de nodige aandacht. Vandaag de dag wordt getracht de gevangenen tijdens de detentie tot een beter maatschappelijke aanpassing te brengen.

H. Steensma, gevangenvoerster van het Leeuwarder Huis van Bewaring, heeft zich de laatste tien jaar intensief beziggehouden met het hoe en waarom van lijf-, levens- en gevangenisstraffen door de eeuwen heen. In deze periode verzamelde hij ongelooflijk veel materiaal, dat nu zeer lezenswaardig gehandeld in boekvorm wordt aangeboden aan een ieder, die meer wil weten over dit trekkelijk onbekende deel van onze historie.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----